

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

RETORİKTE DİLİ DOĞRU VE ETKİLİ
KULLANMA YOLLARI

ZEYNEP IŞIKLAR

DANIŞMAN
PROF. DR. İBRAHİM EMİROĞLU

İZMİR 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum *Retorikte Dili Doğru ve Etkili Kullanma Yolları* adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2018

Zeynep IŞIKLAR

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Retorikte Dili Doğru ve Etkili Kullanma Yolları
Zeynep IŞIKLAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Çok zengin bir alan olan retorik kısaca söz söyleme sanatıdır. Hatip, muhatap ve hitabet onun ana unsurlarını oluşturur. Bu sanatta önemli olan dili doğru ve başarılı kullanmaktır. Bu hususta dili sentaktik, semantik ve pragmatik yönleriyle incelemek gerekmektedir. Başlangıçta cümlenin en küçük yapısı olan söz konusuna da temas ederek, söz-lafız, söz-mana ve lafız-mana ilişkisini de irdeleyerek yola çıkmak çalışmanın daha anlaşılır ve başarılı olmasında önem arz etmektedir.

Böyle bir çalışmada söz çeşitleri, söz varlığı, söz dizimi, söz tuzakları ve dil türleri tezin ön hazırlığı olacaktır. Retorikte dilin kullanılması işlenirken tanımlama, eğretilme, örtük kıyas gibi doğrudan dille ilgili hususlar ile sesin kullanımı, beden dili, aktif dinleme gibi yardımcı hususlar birlikte açıklanarak konuya derinlik kazandırılır. Bununla birlikte dilde kötü tada sebep olan dilin yanlış kullanımıyla ilgili ayrıntılara da yer vermek gerekir. Anlam belirsizlikleri ve mantık yanlışları bu yanlışlara birer örnektir.

Retorikte dilin etkisini arttıracak bütün bu kural ve kaideleri dünyaca bir geçerlilik çerçevesinde belirledikten sonra geriye bunların kullanılan dilde tatbik edilmesi kalır.

Anahtar Kelimeler: Retorik, Dil, Hatip, Hitabet, Retorikte Dil, Retorik ve Dil, Dili Etkili Kullanma, Dilde Kötü Tat, Dil Yanlışları

ABSTRACT
Master's Thesis
Correct and Effective Ways of Using The Language in Rhetoric
Zeynep IŞIKLAR

Dokuz Eylül University
Institute Social Sciences
Department of Philosophy and Religion Sciences
Program of Philosophy and Religion Sciences

Rhetoric, which is a very rich domain, is an art of speech. Orator, interlocutor and oratory form its main elements. The important thing in this art is the correct and succesful use of the language. In this respect, the language needs to be studied in terms of syntactic, semantic and pragmatic aspects. It is also important that the study is more understandable and succesful by starting to examine the smallest structure of sentence *word* and the relations between word-wording, word-meaning, and wording-meaning.

In such study, word types, vocabulary, syntax, word traps, and language types will be preliminary preparation of thesis. While studing the use of language in rhetoric, elements directly related to the language such as definition, metafor, and entymeme are explained and detailed with auxiliary elements such as the use of sound, body langauge, and active listening. In addition to this, it is necessary to give details about the misuse of the language, which causes a bad taste on the tongue. Meaning uncertainties and logic errors are examples of these errors.

In rhetoric, after the determination of all these rules and bases that will increase the effect of language within the universal validity, it remains the application of them in the language.

Keywords: Rhetoric, Language, Orator, Oratory, Language in Rhetoric, Rhetoric and Language, Effective Use of Language, Bad Taste on the Tongue, Language Misconceptions.

RETORİKTE DİLİ DOĞRU VE ETKİLİ KULLANMA YOLLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	xi

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM RETORİKTE SÖZ VE DİL

1.1. SÖZ VE SÖZÜN DOĞASI	6
1.1.1. Söz Nedir?	6
1.1.1.1. Söz-Lafız İlişkisi	6
1.1.1.2. Söz-Mana İlişkisi	7
1.1.1.3. Lafız-Mana İlişkisi	8
1.1.1.4. Lafız Delaleti	8
1.1.2. Sözün Özelliği ve Fonksiyonu	9
1.1.3. Söz Çeşitleri	9
1.1.4. Söz Varlığı	10
1.1.4.1. Kelimeler	11
1.1.4.2. Terimler	12
1.1.4.3. Deyimler	13
1.1.4.4. Atasözleri	14
1.1.4.5. İkillemeler	15
1.1.4.6. İlişki Sözleri	15
1.1.4.7. Veciz Sözler	16
1.1.4.8. Doldurma Sözler	16

1.1.4.9. Yabancı Kelimeler	17
1.1.5. Söz Dizimi	17
1.1.6. Söz Tuzakları	19
1.2. DİL VE KULLANIMI	21
1.2.1. Dil Kavramı ve Tanımı	21
1.2.2. Dilin İşlevleri ve Nitelikleri	23
1.2.3. Dil Türleri	26
1.2.3.1. Hakiki Dil	26
1.2.3.2. Mecazi Dil	27
1.2.3.3. Konuşma Dili	27
1.2.3.4. Yazı Dili	32
1.2.3.5. Şiir Dili	34
1.2.3.6. Hal ve Beden Dili	35
1.2.3.7. Gönül Dili	36

İKİNCİ BÖLÜM

RETORİKTE DİLİ DOĞRU KULLANMA VE DİLE ETKİLİLİK KAZANDIRMA YOLLARI

2.1. DİLE DOĞRUDAN ETKİLİLİK KAZANDIRAN HUSUSLAR	37
2.1.1. Zengin Kavram Bilgisi	37
2.1.2. Tanımlama	38
2.1.3. Tasnif (Sınıflandırma) Yapma	40
2.1.4. Düzenleme	42
2.1.5. Anlatım Biçimlerine Uyuma veya Dikkat Etme	45
2.1.6. Benzetme (Analoji-Teşbih)	47
2.1.7. Eğretileme (Metafor-İstiâre)	48
2.1.8. Ad Aktarması (Düz Değişmece-Mecaz-ı Mürsel)	50
2.1.9. Cinas	51
2.1.10. Abartma (Mübalağa)	52
2.1.11. Diğer Edebî Sanatları Kullanma	53
2.1.12. Örtük Kıyas (Entimem-Kısaltılmış Kıyas)	54
2.1.13. Maksimler ve Atasözleri Kullanma	56

2.1.14. Canlı ve Çekici Söyleyişler Kullanma	57
2.1.15. Vurgu	59
2.1.16. Eş Anlamlılık (Anlamdaşlık)	62
2.1.17. Eş Seslilik (Sesteşlik)	62
2.1.18. Bir Şeyi Sahip Olmadığı Şeylerle Anlatma	63
2.1.19. Görme Duyusuna Hitap Eden Unsurlar Kullanma	64
2.1.20. Kişileştirme	65
2.1.21. Niteleme Yoluyla Gösterme	65
2.1.22. Genel Yerine Özel İsim Kullanma	66
2.1.23. Tekil Yerine Çoğul İsim Kullanma	66
2.1.24. Toplu Olanı Maddeleştirerek Söyleme	67
2.1.25. Ezber Bozan İfadeler Kullanma	68
2.1.26. Karşı Tarafı Konuşmaya Çekme	69
2.1.27. Dinleyiciyi Şaşırtma	69
2.1.28. Tekrarlar	71
2.1.29. Soru Cevaplara Yer Verme	72
2.1.30. Mizah, Kara Mizah, İroni ve Bilmeceler	72
2.1.31. Kaynak Gösterme	75
2.1.32. Güçlü Kelimeler	76
2.1.33. Övgüye Yer Verme	78
2.1.34. Gereksiz Ayrıntılardan Kaçınma	78
2.1.35. Konuşmacının Kendisini Eleştirmesi	79
2.2. DİLE ETKİLİLİK KAZANDIRMADA YARDIMCI HUSUSLAR	80
2.2.1. Nefes Kontrolü ve Sesin Şiddetini Ayarlama	80
2.2.2. Kılık Kıyafet ve Dış Görünüş	83
2.2.3. Beden Dilini Doğru ve Etkili Kullanma	83
2.2.4. Özgüven	84
2.2.5. Aktif Dinleme	85
2.2.6. Empati (Eş Duyum-Duygudaşlık)	86
2.2.7. Mizaç Gerçeği	87
2.2.8. Konuşma Ortamını Ayarlama	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
RETORİKTE DİLİN GÜCÜNÜ VEYA ETKİSİNİ KIRAN HUSUSLAR

3.1. ANLAM BELİRSİZLİĞİ	89
3.2. MANTIK YANLIŞLARI	92
3.3. YANLIŞ EĞRETİLEME	95
3.4. BAĞLAÇLARLA İLGİLİ YANLIŞLAR	96
3.5. EKLERLE İLGİLİ YANLIŞLAR	97
3.6. YANLIŞ YAPILI FİİL VEYA FİİLİMSİLER	99
3.7. GEREKSİZ YARDIMCI FİİL KULLANMA	99
3.8. BİRBİRİYLE KARIŞTIRILAN KELİMELE	100
3.9. TAMLAMA YANLIŞLARI	101
3.10. CÜMLENİN ÖGELERİYLE İLGİLİ YANLIŞLAR	101
3.11. ATASÖZÜ VE DEYİMLERİ İÇERİĞE UYGUN KULLANMAMA	102
3.12. ANLAMCA ÇELİŞEN KELİMELE	103
3.13. İÇERİĞİ TAM KARŞILAYACAK KELİMELE	104
3.14. OLUMSUZLUK DİL KALIBI KULLANMA	105
3.15. YABANCI KELİMELE	105
3.16. İTNAB	112
3.17. YİNELEMELER	112
3.18. ÖZENTİ	113
3.19. FIRSATÇILIK	114
3.20. TELAFFUZ (SÖYLEYİŞ) BOZUKLUKLARI	114
3.21. ASALAK SESLER VE SÖZLER	117
3.22. ARGO KELİMELE	118
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	122

KISALTMALAR

b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Haz.	Hazırlayan
KÜ	Kocaeli Üniversitesi
Neş.	Neşriyat
s.	Sayfa
sav	Sallahu Aleyhi Vessellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfalar
Yay.	Yayınları
TDK.	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri

EKLER LİSTESİ

EK 1: Sıkça Telaffuz Hatası Yapılan Bazı Kelimeler	ek s. 1
EK 2: Telaffuza Göre Anlamı Farklılaşan Bazı Kelimeler	ek s. 2
EK 3: Telaffuzla İlgili Doğru-Yanlış Tablosu	ek s. 3
EK 4: Yabancı Kelimelere Türkçe Karşılıklar Tablosu	ek s. 7

GİRİŞ

RETORİK KAVRAMI

1. RETORİĞİN TANIMI VE ALANI

Retorik, “fikirleri, düşünceleri en iyi bir biçimde ifade etme, etkili konuşma”¹ demektir. Aristoteles’e göre “Retorik, belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisidir.”² İnanırma yolları denilen husustan kasıt ikna yöntemleridir. Bu yöntemlerin başında dili güzel ve yetkin bir şekilde kullanmak gelir ve bunu anlatılan konuya hâkimiyet, beden dili gibi başlıklar takip eder. Retorikte esas olan şey, bu yöntemleri gerektiğinde en iyi şekilde kullanabilmektir.³ Aristoteles “Retoriğin en güçlü panzehiri retoriğin kendisidir.”⁴ ifadesiyle retoriğe ancak iyi bir retorikle karşılık verilebileceği gerçeğine dikkat çekmiştir.

Aristoteles, iknayı insanların toplumda stratejik seçimler kullanarak yaşayabilmeleri ve birbirleriyle iletişimde etkili bir konuşma üslûbu kazanmaları bakımından toplum için uyum sağlama aracı olarak görür. O’na göre retorik; politikada yararı sağlarken, mahkemelerde adaleti gözetirken ve sosyal etkinliklerde kullanılırken dil ile ilgili belli ilkelerin ikna amacıyla en etkili ve cezbedici şekilde kullanılmasına dayanır.⁵

Retoriğin Ana Unsurları

Retorik; hatip, muhatap ve hitabet kavramlarının sağlıklı şekilde bir araya gelmesiyle sağlanabilir. Her birinin farklı özellikleri vardır. Bunlardan birindeki hata veya eksiklik retoriği de sekteye uğratar ve belki de retoriğin ikna etme gücünü tamamen yok eder. Şimdi retoriği oluşturan bu üç ana unsuru açıklayalım.

---

¹ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 5. b, Engin Yay., İstanbul, 2002, s. 882.

² Aristoteles, **Retorik**, Çev. Mehmet H. Doğan, 11. b, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19.

³ **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, Madde 4/1, 2010, <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#4.1>, (26.04.2018).

⁴ Michael Meyer, **Retorik**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 8.

⁵ Edward Hirsch, **Rhetoric and Culture**, Bölüm 6, 1999, s. 140; Cevizci, s. 882; Atakan Altınörs, **Dil Felsefesi Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s. 66.

1.1. Hatip

Hatip, Arapça “hatabe” kelimesinden türemiş olup “konuşan, konuşmacı” anlamına gelen Türkçe’de de kullanılan bir kelimedir. Hatipte bulunması gereken hususlar maddeler halinde şunlardır:

- Hatip her şeyden önce güzel ahlaka sahip kişidir.⁶
- Konuşmacı vicdani davranmayı bilmelidir.⁷
- Hatip iç gözlem yapabilen kişidir.⁸
- Hatip şahsiyetini geliştirmelidir.⁹
- Hatip vizyon sahibi olan kişidir.¹⁰
- Hatibin konuşma yapacağı dinleyici kitlesini tanıması gerekir.¹¹
- Hatip zamanı nasıl kullanacağını bilen kişidir.¹²
- Hatip disiplinli yaşamayı ihmal etmemelidir.¹³

1.2. Muhatap

Muhatap, “karşılıklı konuşma ortamındaki bireylerden konuşucunun sözcesini yönelttiği taraf”¹⁴ olarak tanımlanır. Konuşmanın tesirinin artmasında muhatapın da sahip olması gereken bazı vasıflar vardır. Bu vasıflar sayesinde hatibin yaptığı konuşma dinleyiciler üzerinde belli bir etki bırakır. Maddeler halinde muhatapın vasıfları şunlardır:

---

⁶ Sıla Karaman, **Retorikte Genel İnandırma Tarzı Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, ss. 104-110; Ahmet Lütfi Kazancı, **Peygamberimizin Hitabeti**, 4.b, Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., İstanbul, 2015, s. 107.

⁷ Şermin Tekinalp, **Güzel Konuşma Bir Markadır**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 41; Ali Kaya, **Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı**, 4.b, Eğitim Yayınevi, Konya, 2014, s.17.

⁸ Tekinalp, ss. 18, 19.

⁹ Şener, s. 20.

¹⁰ Şener, s. 65; Herbert, N. Casson, **Söz Söyleme Sanatı**, Çev. V. Yılmaz, Kariyer Developer, İstanbul, 2000, s. 136; Tekinalp, s. 35.

¹¹ İbrahim Emiroğlu, **Sufi ve Dil (Mevlânâ Örneği)**, 3.b, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, (Mevlânâ), ss. 75-82.

¹² Safiye Kurlar Barokas, **Reklam ve Retorik**, Derin Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67.

¹³ Tekinalp, s. 35.

¹⁴ Altınörs, s. 24.

- Muhatabın sözü algılama kabiliyetinin gelişmiş olması gerekir.¹⁵
- Dinleyicilerin psikolojik durumları önemlidir.¹⁶
- Muhatabın hatibe itimadı olmalıdır.¹⁷
- Dinleyicinin ihtiyaçları önemlidir.¹⁸
- Dinleyicinin inanç değerleri önemlidir.¹⁹
- Dinleyicinin konuya duyarlılığının olup olmaması konuşmanın etkisini değiştirir.²⁰
- Dinleyicilerin oturuş düzeni önemli bir ayrıntıdır.²¹
- İyi bir retorik için dinleyici etkin bir belirleyicidir.²²

1.3. Hitabet

Hitabet, lügat manası olarak şahsa veya topluluğa karşı söz söylemek; ıstılah (terim) manası olarak bir topluluğa bir maksadı planlı, belli bir yöntem kullanarak anlatmak, onları bilgilendirmek, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla düz cümleler şeklinde yapılan güçlü ve etkileyici konuşmadır.²³

Konusu bakımından hitabet adli hitabet, siyasi hitabet ve tören hitabeti olmak üzere üçe ayrılır. Adli hitabet geçmiş zamanda olmuş konularla, siyasi hitabet gelecek zamanda olacak konularla, tören hitabeti şimdiki zamanda olan konularla ilgilenir.²⁴ Bu kavramlar retorik alanında “retorik üçlemesi” olarak değerlendirilir. Yani üç söylev: adli söylev, politik söylev, tören söylevi; üç zaman: geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman; üç amaç: saptamak, tanıtmak, kanıtlamak olmak üzere bu başlıklar halinde ele alınır.²⁵ Bizim için burada asıl amaç kanıtlamak,

¹⁵ Emiroğlu, Mevlânâ, s. 77.

¹⁶ Abdülkadir Coşkun, **İbn Sînâ Felsefesinde Retorik**, Litera Yay., İstanbul, 2014, s. 125.

¹⁷ Kazancı, s. 136.

¹⁸ Emiroğlu, Mevlânâ, s. 80.

¹⁹ Emiroğlu, Mevlânâ, s. 80.

²⁰ Casson, s. 138.

²¹ Emiroğlu, Mevlânâ, s. 77.

²² Casson, s. 138.

²³ Coşkun, s. 126.

²⁴ Kazancı, ss. 23-24.

²⁵ Coşkun, s. 129.

²⁶ Barokas, ss. 82-85.

birtakım kanıtlarla somut hale getirilebilmiş fikirler ve savlar ile insanların düşüncelerini etkileyebilmektir.

Retorik iknayı bazı yöntemlerle gerçekleştirir. Bu yöntemler teknik olan ikna yöntemleri ve teknik olmayan ikna yöntemleri diye ikiye ayrılır. Teknik olan ikna yöntemleri entimem (örtük kıyas, matvî kıyas) ve örneklem (temsil) olarak iki çeşittir.²⁶ Teknik olmayan ikna yöntemleri yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkence ve yeminlerdir.²⁷

Hitabetin öncülleri makbûlât ve maznûnât olmak üzere ikidir. Sözlükte kabul edilmiş anlamına gelen *makbûlât* hitabette, belli bir alanda kendini kanıtlamış otoriteden alınan bilgi, naklettikleri sözlerin hüsnüzan ile kabul edilmesidir. *Maznûnât* (*zanniyat*), kesinliği ifade etmeyen bilgilerdir.²⁸

Retorikte insanın sözü algılaması onun üç yönüne/boyutuna hitap etmekle mümkündür. Bunlar logos, pathos ve ethos olmak üzere retoriğin üç temel birleşenidir.

1. Logos: *Logos*, kelime olarak Türkçe’de mantık anlamındaki “logic” kelimesinden gelmektedir. Logos, retorik söylemin akla ve mantığa yönelik yaptığı hizmettir.²⁹

2. Pathos: *Pathos*, retorik sürecinde muhatap kitlenin sevgi, korku, ümit, heyecan gibi duygularını coşturarak onu etkilemektir.³⁰

3. Ethos: *Ethos*, “Ben kimim?”, “Dürüst müyüm?”, “Başkalarının beni dinlemesi için güvenilir miyim?” sorularının cevaplarını arar. Hatibin ahlaki tarafını kasteder.³¹

Şimdi iyi bir hitabette olması gereken hususları maddeler halinde ifade edelim.

- Coşkuları kullanmak gerekir.³²
- Konuşma ne uzun ne de kısa olmalıdır.³³

²⁶ Bu konuda bkz, İbrahim, Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, 8. b, Elis Yay., Ankara, 2011, (KMG), ss. 224-226.

²⁷ Coşkun, s. 95.

²⁸ İbrahim Çapak, **Gazali’nin Mantık Anlayışı**, Elis Yay., Ankara, 2005, s. 262.

²⁹ Meyer, s. 37.

³⁰ C. Sadık Yaran, **İnformel Mantığa Giriş**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 244.

³¹ Barry F. Polansky, “Ethos Pathos Logos”, DMD, Dental Economics, 98, 8, 2008, s. 60.

³² Aristoteles, ss. 204-205.

- Konuşma dili konuyu açıklayıcı nitelikte ve akıcı bir üslûpta olmalıdır.
- Konu olaylar ve hadiseler üzerine anlatılmalıdır.³⁴
- İnanılması zor herhangi bir ayrıntıyı onun sebepleriyle birlikte vermek gerekir. Aristoteles *Retorik* adlı eserinde bize şu nasihatte bulunur:

*Öne sürülecek böyle bir nedeniniz yoksa hiç kimsenin sizin sözlerinize inanmayacağını farkında olduğunuzu, ama sizin yapınızın bu olduğunu, bunun bir gerçek olarak durduğunu, bununla birlikte dünya bunu ne denli inanılmaz bulursa bulsun, bir insanın karşılığını almadan da bazı şeyler yapacağını söyleyin, yeter.*³⁵

Aristoteles bu sözleriyle bir konuşmacının dinleyicisini inandırmak üzere hiçbir malzemesinin kalmadığı durumlarda son başvuru yöntemi olarak hatibin karakterinin ehemmiyetine vurgu yapmaktadır. Bu aşamada hatibin güven veren duruşu ve sözleri olumsuz seyreden bir sürecin olumluya dönüşmesini sağlayabilir.

Buraya kadar retorik ve retorikle ilgili temel kavramları tanıtarak tezimizin bütününde kullanacağımız terimlerle ilgili genel bir bilgilendirme yapmış olduk. *Retorikte dili doğru ve etkili kullanma yolları* başlıklı çalışmamıza söz ve dil konularını işleyerek devam edeceğiz.

---

³³ Aristoteles, s. 203.

³⁴ Casson, s. 136.

³⁵ Aristoteles, s. 204.

BİRİNCİ BÖLÜM

RETORİKTE SÖZ VE DİL

1.1. SÖZ VE SÖZÜN DOĞASI

1.1.1. Söz Nedir?

Söz, bir isteği ve fikri yazılı veya sözlü olarak anlatmaya yarayan, ağızdan bir çırpıda çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen manalı ifade, lakırdı, kelim şeklinde ifade edilir. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte söz, “Bir düşüncüy eksiksiz olarak anlatan kelime dizisidir.” olarak tanımlanmıştır. Söz, düşünceleri ifade etmek için sarf edilir. Belirli bir maksadı ortaya koyar. Söz, topluma mâl olmuş dilin bireyler bazında kullanılmasıdır. Söz, tanımda da ifade edildiği üzere ağızdan tek lahzada çıkar ve geri dönüşü yoktur. Hal böyle olunca konuşulduğunda sözleri düşünerek seçmek gerekir. Ağızdan çıkan her söz yapıcı veya yıkıcı olarak muhatabın gönlünde mâkes bulur. Söz ile gönül almak da gönül kırmak da mümkündür. Bütün bunlardan kaynaklı olarak söz, ustalıkla kullanıldığında hatip için mükemmel bir silahtır denilebilir. Bu bakımdan söylenirken sözün son derece dikkatli seçilmesi önemli bir ayrıntıdır.³⁶

Söz kavramının va’z ilmi bakımından birtakım prensipleri bulunmaktadır. Konumuzun burasında sadece sözün tanımını vermekle yetinmeyip söz, lafız ve mana terimleri üzerinde durarak bu terimlerin birbirleri arasındaki ilişkiye de açıklık getireceğiz.

1.1.1.1. Söz-Lafız İlişkisi

“İnsan ağzından çıkan anlamlı-anlamsız ses ve ses grupları ile onları ifade eden harf ve harf gruplarının oluşturduğu remizlere *lafız* denir. Bu sesler bir anlam

---

³⁶ Şener, s. 111; Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 5. b, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara, 2009, (Dilbilim), s. 52; Kazancı, s. 25; İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 3**, Kubbealtı Neş., İstanbul, 2006, (Misalli3), s. 2838; İbrahim Bor, **Analitik Dil Felsefesinde Dil Düşünce Anlam**, Elis Yay., Ankara, 2011, s. 16.

simgeliyorsa *kelime* ve *kelam* (söz) adını alır.”³⁷ Mevlânâ söz bengisudur yani hayat suyudur derken, lafzı suret olarak görür. Ona göre lafız, kerpiç kalıplarına veya su üstündeki köpüğe benzer yani lafız görünendir ve şekildir. O, suretlere takılıp kalmamayı lafızları söz yapan manaların önemli olduğu öğütünü verir.³⁸

Her ne kadar söz ile lafız kavramları aynı şey gibi görünse de aralarında küçük bir fark vardır. Lafızlara anlam kazandırılınca söz olurlar ve dilin söz varlığında yer bulurlar. Mesela “kitap” kelimesi sadece bu kadarıyla lafızdır. “Kitap” lafzına “Kitap, sayfalardan ibaret, bilgi edinilen ve hobi amaçlı okunan bir materyaldir.” anlamını verdiğimizde artık “kitap” lafzı, lafız olmaktan çıkar ve söz olur. Bu anlamı sayesinde dilin söz varlığında yer bulur.

1.1.1.2. Söz-Mana İlişkisi

Mana (anlam), “Herhangi bir ara anlam bulunmaksızın doğrudan lafzın zahirinden anlaşılan şeydir.”³⁹ Lafızlar içerdikleri anlamlar sayesinde söz olurlar. Söze güzel olma ve gönüller fethetme özelliğini veren de kötü olma ve kalp kırma özelliğini veren de onun ihtiva ettiği anlamıdır.

Kastettiği anlam ile söz değer kazanır. Tarihe mâl olmuş özlü sözler ve atasözleri içlerinde barındırdıkları anlamlarıyla unutulmayacak sözler olmuşlardır. Çünkü onlar, veciz anlamlara gelen zengin anlatımlara sahiptir.

Anlatılacakların manasını ihtiva eden söz veya sözlerin özenle seçilerek kullanılması anlatıma zenginlik kazandırmakla birlikte üslûbun akıcılığını da artırır. Konuşmasını söz-mana ilişkisi zaviyesinden değerlendiren bir hatibin seçtiği söz ve söz öbekleri üslûbunun akıcılığını etkiler.

³⁷ Sedat Şensoy, Madde 1/3, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, Ankara, 2003, s. 42; **Büyük Lügat Ansiklopedi**, Yedinci Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 766.

³⁸ Emiroğlu, ss. 33-37.

³⁹ Abdülkâhir El-Cürçânî, **Delâilü'l İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim**, Çev. Osman Gürman, Litera Yay., İstanbul, 2008, s. 235.

1.1.1.3. Lafız-Mana İlişkisi

Manalar olmadıkça suretlerin yahut lafızların hiçbir işlevi olmaz. Lafız ve manayı süzgülü ve taneye benzettiğimizde lafızlar süzgülü, mana ise tanedir. Nasıl süzgülüden geçen tane değerliyse mana da lafza göre kıymetlidir. Lafız sadece şekilden ibaret iken mana kalbi ve ruhu besleyen, gönüller arası köprüler kurmayı sağlayan büyümlü bir zenginliktir.⁴⁰

“Görünüşe aldananlar, cevherlere gark olmuşlar...

İç yüzüne ehemmiyet verenler, mana denizini bulmuşlar...”⁴¹

Mevlânâ bu beytinde lafız ve mana arasındaki farka vurgu yapmış; suretlere takılıp kalanların yok olup gittiklerini, şahısların iç dünyası ile ilgilenip buna değer verenlerin ise asıl zenginliği bulacaklarını belirterek insanlara yol göstermiştir.

1.1.1.4. Lafız Delaleti

İbn Sînâ, ilk defa ayrıntılı olarak lafız ve mana arasındaki delalet ilişkisini ele almış ve lafız delaletini şu şekilde tanımlamıştır. *Lafız delaleti* “insan nefsinde mana olarak vücut bulan nesnenin, ismi duyulunca, hayalde de resmedilmesidir. Öyle ki insan, işitilen lafzın o manaya ait olduğunu anlayıverir ve her ne zaman duyu organları lafzı nefse arz etse, o hemen onun anlamına yönelir ve onu anlar.”⁴² Yani lafız delaleti, lafız duyulduğunda insan aklına gelen ilk görüntüdür. Kişi lafzı duyar duymaz söz konusu lafızla ilgili zihinde bir görüntü resmeder ve lafzın kastettiği anlamı idrak etmiş olur.⁴³

Mantıkçılara göre lafız delaleti konusu, lafızlara yüklenen anlamları irdedeği için insanlar arasındaki iletişimin en sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi bakımından oldukça önemlidir. Lafız ve mana arasındaki ilişki mutabakat, tazammun ve iltizam olmak üzere üç şekilde incelenir. Lafız, anlamın bütününe mutabakat yoluyla, bir bölümüne tazammun yoluyla ve vâz’i anlam için akli bir gerektirme ile iltizam

⁴⁰ Emiroğlu, Mevlânâ, ss. 37-40.

⁴¹ İbrahim Emiroğlu, **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, İnsan Yay., İstanbul, 2002, (Yanlış), s. 64.

⁴² İbrahim Özdemir, **İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık Vaz’ İlminin Temel Meseleleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 31.

⁴³ Özdemir, s. 32.

yoluyla delalet etmektedir. Söz gelimi, “insan” lafzının “düşünen canlı” anlamına delaleti mutabakat; “canlı” lafzının “insan” anlamına delaleti tazammun; “insan” lafzının “ilim öğrenme yetisi” anlamına da iltizam yoluyla delalet etmektedir.⁴⁴

1.1.2. Sözün Özelliği ve Fonksiyonu

Söz, kişinin anlama yeteneğine göredir. Sözün kastettiği mana kişiden kişiye farklılık gösterir. Kimi insan sözün sadece görünürdeki kadarını anlarken kimisi düşünerek daha farklı anlamlar çıkarabilir. Sözün geniş anlam ihtiva etme özelliği dinleyicinin anlayışıyla ilgili olduğu kadar sözün ustalıkla söylenmesiyle de ilgilidir. Bunun yanında söz, üzerinde düşünüp yorum yapana kendini açar. Öyle ki söz dinleyeni ve okuyanı farklı buutlara götürebilir.⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (s.a.v) insanlara hitap ederken “Onların içlerine işleyecek, ruhlarına nüfuz edecek söz söyle!”⁴⁶, Hz. Musa ve Hz. Harun'a Firavun için “Ona yumuşak söz söyleyin. Olur ki düşünür yahut korkar.”⁴⁷ ayet-i kerimleri sözün önemini ve etkili biçimde kullanımını bizlere hatırlatacak niteliktedir.

“Kılıç yarası onulur, dil yarası onulmaz.”, “Tatlı söz yılanı ininden, acı söz insanı dininden çıkarır.”⁴⁸ gibi atasözleri de sözün yapıcı ve yıkıcı yönlerini çok veciz bir şekilde ifade etmektedir.

1.1.3. Söz Çeşitleri

Söz; söyleme tekniği, kaynağı, içeriği ve etkisi bakımından şu kısımlara ayrılır:

a. Söyleme tekniği bakımından; açık/kapalı/üstü örtülü, düzensiz/dağınık, apaçık/kayıtsız, ince anlamlı/esprili, kısa/uzun, nağmeli, dilsiz dudaksız/hal dili olmak üzere çeşitlilik gösterir.

---

⁴⁴ Özdemir, s. 32.

⁴⁵ Emiroğlu, Mevlânâ, s. 35-36.

⁴⁶ Nisa Suresi, 4/63.

⁴⁷ Taha Suresi, 20/44.

⁴⁸ Kazancı, s. 25.

b. Kaynağı bakımından; beşeri ve ilahi söz yahut akıl ve vahiy sözü olarak iki kısma ayrılır.

c. İçeriği bakımından; doğru, iyi ve hoş söz; yanlış, kötü ve boş söz olarak isimlendirilir.

d. Psikolojik etkisi bakımından; emin söz, tanıdık söz, gönlü ferahlatan, geliştiren ve daraltan vb. sözler bu grupta incelenir.⁴⁹

1.1.4. Söz Varlığı

Söz varlığı, dilin bütün varlığını ifade eder. Kelime hazinesi, kelime dağarcığı ve kelime gömüsü ifadeleri de söz varlığını karşılayan dilbilim terimleridir.⁵⁰ Dilbilim çalışmalarında bir dilin kelimeleri, terimleri, deyimleri, atasözleri, kalıp sözleri ve yabancı dillerden gelen ögeleri söz varlığı adı altında ele alınır. Söz varlığı aynı zamanda o dili konuşan milletin maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, hayat şartlarını ve tarihini yansıtır. Hal böyle olunca bir milletin kültürüyle ilgili araştırma yapılacaksa o milletin söz varlığını irdelemek doğru bir başlangıç olur.⁵¹

Bir milletin bir konuda söyleyecek sözü ne kadar çoksa o milletin o konuda geniş bir tarihi ve hayatı var demektir. Dillerdeki söz varlığı tarih boyunca kültürler arası etkileşimle şekillenir. Sosyal ve siyasal değişikliklerin söz varlığı üzerinde derin bir tesiri vardır. Savaşlar, göçler gibi içtimai faaliyetler dillerin söz varlığını şekillendirmekte etkin bir rol oynar. Bütün bunlardan ileri gelmiş olarak söz varlığı kavramı hangi kültürün hangi dili hangi ölçüde etkilediğinin açık bir göstergesidir.⁵²

Türkçe'nin anlatım gücünü ortaya koyan en etkileyici kanıtlardan biri de türetme yeteneğidir. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe'miz; çekim ekleri, yapım ekleri ve zaman ekleri gibi eklerle kelimeleri türetme yeteneği sayesinde oldukça

⁴⁹ Söz çeşitleri için bkz, Emiroğlu, Mevlânâ, ss. 41-57.

⁵⁰ Yakup Yılmaz, **Türkçede Dil Yanlıları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 20.

⁵¹ Doğan Aksan, **Anadilimizin Söz Denizinde**, 2. b, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006, (Söz), s. 13.

⁵² Yılmaz, s. 18; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. cilt, s. 193; Nihad Sâmî Banarlı, **Türkçenin Sırları**, 54. b, Kubbealtı Neş., 2017, s. 163.

geniş bir söz varlığına sahip olup gerek konuşma dilinde gerekse yazı dilinde her kavramı karşılamaya müsait bir dildir.⁵³

Söz varlığı için öncelikle temel söz varlığından bahsedilir. İnsan organları, yiyecek ve içecekler, kullanılan araç gereçler, gelenek göreneklerle ilgili olay ve hadiseler, kullanılan sayı sistemleri temel söz varlığını oluşturan faktörlerdir. Bütün bunların yanında terimler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri ve ikilemeler de söz varlığını genişleten diğer unsurlardır. Söz varlığının durağan olmayıp zamanla gelişen ve değişen bir özellikte olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Akıp giden zaman içinde söz varlığı bazı kelimeleri eskitip dilin kapsamından düşürürken yeni kelimeleri bünyesine alarak yenilenen zengin bir hazinedir. Bu yüzden hatibin de bu konuda kendini yenilemeye açık olması beklenir.⁵⁴

1.1.4.1. Kelimeler

Kelime, “iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan dil birimi, dildeki bağımsız ve anlamlı her birimdir”⁵⁵; “kendi başına anlamı olan veya diğer kelimelerle bir araya gelerek anlam kazanan ses veya ses topluluğudur.”⁵⁶ Her kelime bir kavramı gösterdiği için kelime dilin en küçük birimidir.

Dilin en küçük anlamlı birimleri olduğu için kelimeler, söz varlığının ilk irdelenmesi gereken ögesidir. Kelimeler, tek başlarına dahi zihinde bir resim veya bir düşünce oluşturabilir. Bazen tek bir kelime bir cümlemin yerini tutabilir. “Söylediği o söz bana yetti!” ifadesini zaman zaman çevremizden duyarız. İşte halk arasında kullanılan bu ifade tek bir kelimenin iletişimde ne kadar önemli olduğunun açık bir göstergesidir. Kelimeler söz varlığı içinde en geniş alana sahiptir. Diğer ögeler kelimeler sayesinde kendilerini söz varlığı içinde gösterir.⁵⁷

⁵³ Aksan, Söz, 9; Bayram Baş, **Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler**, s. 34. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073099/5000067322>. (03.04.2016)

⁵⁴ Aksan, Söz, s. 14; Söz varlığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Tahsin Banguoğlu, **Türkçe'nin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yay., 10. b, Ankara, 2015, ss. 141-144.

⁵⁵ Baş, s. 33. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073099/5000067322>. (18.03.2016)

⁵⁶ Sevgi Şahin, **Güzel Etkili Konuşma ve Yazma Sanatı**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2007. s. 58.

⁵⁷ Aksan, Söz, ss. 13-14; Aksan, (HYD), ss. 60-61.

Hatibin mahareti hitabetinde her biri dile farklı bir tat kazandıran kelimeleri yerli yerinde ve ustaca kullanmaktır. Kendisinin ne kadar geniş bir kelime dağarcığı varsa hatip düşüncelerini o kadar kolay ifade edebilir ve bu sayede dinleyiciler üzerinde etki bırakabilir.

1.1.4.2. Terimler

Dilbilimde *terim*; “bilim, teknik, sanat, zanaat ve spor gibi değişik alanlarla ilgili özel kavramları karşılayan ögelerdir.”⁵⁸ Mantıkta *terim*, zihnimizdeki kavramların dile dökümü ve sembolik ifadesidir.⁵⁹ Bu kelimeler sadece belirli bir alan için anlam ifade eden ve kıymeti olan kelimelerdir. Edebiyatta cinas, matematikte tanjant, biyolojide fotosentez, coğrafyada meridyen, ekonomide enflasyon vb. örnekleri birer terimdir.

Terimler, bilim alanında ilerlemiş ülkelerin dillerinde geniş yer tutar. Çünkü ilerlemiş bilim, geniş bir bilim dili anlamına gelir. Bilim dili de terimlerden oluştuğu için bu durum dilin söz varlığında çok sayıda terimin bulunmasını sağlar. Bir zamanlar Fransız İhtilali etkisiyle Fransızların bilim ve sanatta yaptıkları açılım o dönemlerde Fransızca’yı bilim dili yapmış ve bu sayede Fransızca dünya çapında saygınlık kazanmıştı. Şimdiyse farklı alanlarda birçok terim İngilizce olarak öğrenilmektedir. Bilim çağını yaşadığımız günümüzde İngilizce evren dili olduğunu kabul ettirmiştir. Bütün bunlardan dolayı bilim ve teknolojiye kendini dünyaya kanıtlamış ve kabul ettirmiş milletler aynı zamanda dillerini de dünyaya kabul ettirmiş milletlerdir.⁶⁰

Belli bir alana ve belli bir bilim dalına dair yapılan hitabette hatibin o alanla ilgili terim bilgisi önemlidir. Hatip dinleyici kitlesini ancak bildiği terimleri iyi ve yerli yerinde kullanarak etkileyebilir. İyi bir hatibin muhatabının konuyla ilgili bilgi seviyesine göre ve aşına olduğu terminolojiyle konusunu anlatması büyük önem arz etmektedir.

---

⁵⁸ Aksan, Söz, s. 175.

⁵⁹ Emiroğlu, (KMG), s. 57.

⁶⁰ Yılmaz, s. 24.

1.1.4.3. Deyimler

TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde *deyim*, “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmıştır. Deyim, ilgi çekici ifade özelliği olan, kısa ve özlü kalıplaşmış sözlerdir. Deyimler; teşbih, istiâre, mecaz, kinaye, ad aktarması gibi söz sanatlarını kullanarak insanların iç ve dış özelliklerini, hayat şartlarını, olay ve hadiseleri bazen abartıyı da kullanarak tasvir veya ifade eder. Deyimlerin anonim olmalarının yanında oluşumlarında dili ustalıklı kullanan şairlerin ve ediplerin de payı bulunmaktadır. Deyimler değişmeden nesilden nesle aktarılır ve kalıplaşmış oldukları için dil veya anlamlarında değişiklik yapmak dil yanlısına yol açar ve anlatım bozukluğuna sebep olur. Bütün bu özelliklerinden dolayı deyimler, bir dilin zenginliği olarak mükemmel bir retorik aracı sayılır. Cümlelerle ifade edilebilecek bir konu, iyi bir dil ustasının sadece deyim kullanma yeteneğiyle tek cümleyle ifade edilebilir. Üstelik dinleyici üzerinde daha kısa sürede ve daha fazla etki bırakılır.⁶¹

“Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni!

Ayda âlemde bir olsun aramazsın Köse’ni.”⁶²

Yukarıdaki dizelerde Âkif; “dil dökmek”, “çok sözlü olmak”, “ayda âlemde bir” gibi deyimleri kullanarak beytine az lafızla zengin bir anlam kazandırmıştır. Şayet burada deyim kullanılmazaydı duygu ve düşünceler bu kadar kısa ve etkili anlatılamazdı.

Şairlerde olduğu gibi hatipler için de deyimler önemlidir. Bundan dolayı hatibin konuşmasını yaptığı dilin söz varlığında yer alan deyimleri hakkında geniş bilgiye sahip olması esastır. İyi bir hatip yeri geldiğinde deyim kullanmaktan çekinmez. Şayet konuyla ilgili yanlış bir deyim kullanımı yapılırsa anlatılmak istenenler gereği gibi dinleyiciye aktarılamaz. Deyimlerde yapılan yanlışlıklara ileride değineceğiz.

⁶¹ Arslan Tekin, **Edebiyatımızda İsimler ve Deyimler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 187; Yılmaz, s. 24; Aksan, Söz, s. 95; Doğan Aksan **Dil Şu Büyülü Düzen**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2011, (Dil), ss. 79-81.

⁶² Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1987, s. 323.

1.1.4.4. Atasözleri

Atasözleri, insanların zamanla edindiği hayata dair tecrübelerin dil vasıtasıyla aktarılmasıdır. Atasözleri belli bir yargı ve hüküm bildirir aynı zamanda anonimdir. Atasözlerinin çoğu mecaz anlamlıdır ve çoğunda söz sanatı vardır. Kimi atasözleri unutulmuş kimiye yıllardır söz varlığındaki yerini korumayı başarmıştır. Atasözleri dilin anlatımını hareketlendiren bir zenginlik olup kaybolup gitmemeleri için hem konuşma dilinde hem yazı dilinde uygun bir şekilde kullanılır. Medeniyetler zamanla değiştikçe atasözleri de bu değişime ayak uydurur ve söz varlığına yenileri eklenir. Atasözleri milletlere has bir anlatım hazinesidir. Bu sözleri oluşturan kelimeler isteğe bağlı değiştirilemez. Atasözlerini olduğundan farklı kullanmak anlatım bozukluğuna sebep olur.⁶³

Atasözleri, bir dili konuşan milletin maddi ve manevi kültürünü, yaşadığı ortamı ve hayat şartlarını gösterir. Atasözlerinin kullanımları için “bütün dünyada aynıdır ve kullanımları ortaktır” denilemez. Mesela, Türk atasözlerinin Türk dilinde, Çin atasözlerinin Çin dilinde yeri ve kıymeti vardır. Kastettikleri anlamları bakımından insanlığın genel kabul görmüş ahlak ve kurallarına uygun olabilir fakat onlar atasözü olarak o millete özgüdür.⁶⁴

Atasözleri anlatıma değer kazandırır. Hatibin dinleyicisine aktardığı düşüncelerini bir atasözünü referans göstererek söylemesi işini kolaylaştırır. Özellikle dinleyiciye kabul ettirmenin zor olduğu bir husus tek bir atasözülle ifade edilebilir. Bu da atasözlerimizin ifade gücünün ne kadar sağlam olduğunu gösterir.

Atasözlerine birkaç örnek olarak “Mümine eziyet haramdır.”, “Malını iyi sakla komşunu hırsız etme!”⁶⁵, “Allah insana bir ağız iki kulak vermiş, bir söyleyip iki dinlemek için.”⁶⁶, “Bir elin nesi var, iki elin sesi var.” gibi atasözleri verilebilir. Görüldüğü gibi atasözlerimiz sosyal değerlerimizi, inanç esaslarımızı ve güzel ahlakı gösteren niteliktedir. Toplumun yaşantısıyla örtüşen bu kısa ve özlü sözlerimizi korumak veya onlara sahip çıkmak onları kullanmaktan geçmektedir.

⁶³ Yılmaz, s. 25; Aksan, Dil, s. 81; Şahin, s. 72.

⁶⁴ Aksan, Söz, s. 141.

⁶⁵ Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri 2**, İstanbul, 1971, (Atasözü2), s. 305, 298.

⁶⁶ Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri 1**, İstanbul, 1971, (Atasözü1), s. 31.

1.1.4.5. İkilemeler

Bazen aynı kelimelerin tekrarlanması, bazen zıt anlamlı kelimelerin kullanılması ve bazen de yakın anlamlı kelimelerin art arda yinelenmesiyle ikilemeler oluşur. İkilemeler, Türkçe'ye ciddi bir anlatım gücü verir. Söyleyenin niyetini vurgulu söylemesini ve pekiştirerek ifade etmesini sağlar.⁶⁷

“Kalabalık caddede ilerliyordu.” yerine “İnsanlar caddede akın akın ilerliyordu.”, “Kaçan hırsız her yerde aranıyor.” yerine “Kaçan hırsız köşe bucak aranıyor.”, “Konuyla ilgili bütün düşüncelerim değişti.” yerine “Konuyla ilgili bütün düşüncelerim alt üst oldu.” gibi örneklerde görüldüğü üzere cümleler ikilemeler ile ifade edildiğinde anlam daha kesin ve belirgin olmaktadır.⁶⁸

Hatip ikilemeleri kullanmakta tutarlı olduğunda ikilemelerin bu anlatım gücünü konuşmasına yansıtmış olur. Dinleyicilere nasihatte bulunurken “Olur olmaz söz ve davranışlardan uzak durmanız sizin yararınıza olacaktır.” cümlesinde “olur olmaz” ikilemesi aslında “yanlış/tutarsız/anlamsız/düşüncesiz söz ve davranışlar” demektir. Kullanılan bu ikileme sayesinde bunları teker teker anlatmaya gerek kalmamıştır.

1.1.4.6. İlişki Sözleri

İlişki sözleri halk arasındaki iletişimde kullanılan kalıplaşmış sözlerdir. Medeniyet sahibi insanlar bunları kullanmayı iyi bilir. Aksi halde ilişki sözlerini kullanmamakla muhataba kabalık ve saygısızlık yapılır. “Hoşgeldiniz!”, “Başınız sağolsun!”, “Günaydın!”, “Sabrınız için teşekkür ederim.” gibi ifadeler ilişki sözleridir. İlişki sözleri hatibin konuşmasına nezaket kazandırır.⁶⁹

---

⁶⁷ Aksan, Söz, s. 81.

⁶⁸ Türk Dil Bilgisi, “İkilemeler-İkilemelerin Yazılışı ve Oluşum Şekilleri”, **Kaynak Sitesi**, 08.02.2014, <http://www.turkdilbilgisi.com/ikilemeler/ikilemeler.html>, (04.04.2017).

⁶⁹ Yılmaz, s. 25.

1.1.4.7. Veciz Sözler

Veciz söz veya vecize, “az lafızla çok anlam ifade etmek”⁷⁰ demektir. Vecizeler bilindiği ve iyi kullanıldığı takdirde dinleyici üzerinde derin bir etki bırakır. Vecizelerde kelimelerin anlamlarını değiştirme, sayılarını arttırma veya eksiltme yapılamaz. Sadece birkaç kelimedenden oluşmuş vecizenin kastettiği anlam aslında uzun anlatımlar gerektirir. Onlar sayesinde dinleyiciler için sıkıcı olan uzun anlatımlara gerek kalmaz. Bu yüzden vecizeler retorikte hem hatip hem muhatap açısından önemli dil unsurudur.

“Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol!” (Mevlânâ)

“Her şeyin en mühim noktası, başlangıcıdır.” (Eflatun/Platon)

“İnandığınız gibi yaşamazsanız, yaşadığınız gibi inanmaya başlarsınız.” (Hz. Ömer)

1.1.4.8. Doldurma Sözler

Doldurma sözler, bir şeyi hatırlamak için zaman kazanmak, söyleneni pekiştirmek ve dikkat çekmek gibi amaçlarla kullanılan, genelde gereksiz olan kelimeler veya ifade kalıplarıdır. Onlar, söylenecek bir şey bulunmadığında tercihen kullanılır. Doldurma sözler daha çok kelime hazinesi fakir kişilerin kullandığı sözlerdir. Söz gelişi “bişey söyliyceem, hey, bana bak, bak sana ne diyeceğim, beni dinle, hı, hadi canım sen de, şey, eveet, tamam mı, var ya“ gibi sözler doldurma söz olarak kabul edilir. Özellikle ünlemlerde doldurma sözlere rastlanır.⁷¹

Doldurma sözler bir hatibin kullanmaması gereken sözlerdir. Kulağa hoş gelmediğinden hitabetin seyrini bozar ve bunun yanında hatibin konusundaki yetersizliğini gösterir. Bu durum dinleyici gözünde hatip hakkında olumsuz intiba bırakır. Hatibin doldurma sözlerden kendisini koruması ancak kelime dağarcığının geniş olmasıyla mümkündür.

⁷⁰ İcaz (veciz ifade) için bkz, Cürcânî, ss. 384-385.

⁷¹ Yılmaz, s. 27.

1.1.4.9. Yabancı Kelimeler

Yabancı kelimeler söz varlığı içinde ele alınması gereken bir unsurdur. Yabancı olması söz varlığı dışında tutulmasını gerektirmez. Yabancı kelimelerin dildeki yeri azımsanmayacak kadar geniştir. Dilimizde Türk Dil Kurumu tarafından belirlenmiş Almancadan Yunancaya kadar on binin üzerinde yabancı kökenli kelime bulunmaktadır.⁷²

Yabancı kelimeler yerleşmiş yabancı kelimeler, yerlileştirilmiş yabancı kelimeler ve çeviri ögeler olarak üç başlıkta incelenir. Yerleşmiş yabancı kelimeler yabancılıklarını hissettirmez, dilin söz varlığı içinde kaybolup gitmişlerdir. Bunları anlatımda kullanmak anlatıma bir eğretilik vermez. Yerlileştirilmiş yabancı kelimeler, yabancılığını hissettiren kelimelerdir. Bu kelimelerin tercih edilmesi dile kötü tat verir. Çeviri kelimeler, yabancı dillerden alıcı dile tamı tamına veya yarı yarıya çeviri yöntemiyle aktarılan kelimelerdir. Çeviri yoluyla dilin söz varlığına kazandırılan kelimeler dilin öz unsuru sayılır.⁷³ Bu konuyu *retorikte dilin gücünü veya etkisini kıran hususlar* kapsamında tekrar ele alacağız.

1.1.5. Söz Dizimi

“Söz dizimi, cümleleri oluşturmak için kelimelerin ve tamlamaların nasıl birleştirildiğini gösteren kurallardır.”⁷⁴ Söz dizimi düşünülerek elde edilen bir satır sözdür. Düşünülerek elde edildiğine göre düşüncenin ne ile ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir. Cümlelerde peş peşe lafızların sıralanarak ifade edilmesi ile lafızlarda bir söz dizimi olduğu aşikârdır. Lafızlar, dizilip özel olarak sıralanmadığı sürece manalarda bulduğumuz sıralamayı akılla kavramanın hiçbir yolu yoktur. Buna karşılık bir lafız diğerinin yanına veya önüne koymadan önce lafızların birbiriyle ilişkisini kafada tasarlayabiliyor ve “Bu lafız şu niteliğinden dolayı burada kullanılmaya uygundur.” diyebiliyor muyuz? Diğer bir deyişle “Bu lafız buraya

⁷² Baş, s. 45. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073099/5000067322>, (18.03.2016).

⁷³ Doğan Aksan, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yay., İstanbul, 2004, (DİL BİLİM), ss. 217-226; Yılmaz, ss. 22-24.

⁷⁴ McGraw Hill, **Aklının Aklı: Psikoloji**, Çev. Mithat Durak, Emre Şenol-Durak, Ufuk Kocatepe, 2. b, Nobel Yay., Ankara, 2016, s. 174.

uygun düştü. Çünkü a) anlamı şudur ve şunu ifade etmektedir, b) cümleinin anlamı ve amacı bunu gerektirmiştir, c) önceki cümle veya kelimenin anlamı onun anlamını gerektirmektedir.” gerekçelerinden biri bizim amacımızı karşılayabiliyor mu? Lafızlar, anlamların kabı oldukları için anlamların sırasını izlerler. Bir anlamın zihinde ilk sırayı alması gerekiyorsa onu ifade eden lafzın da onun gibi ilk sırada söylenmesi gerekir. Buradan da şu çıkarımı yapmak mümkündür; söz dizimi lafızlarla değil manalarla yapılır.⁷⁵

Bir dili diğer dillerden ayıran en temel unsur kelimelerden ziyade söz dizimidir. Söz dizimi deyince aklımıza cümle gelmelidir. Belli bir kurala göre dizilen kelimelerden oluşan, fikirlerimizi ifade etmek için kullandığımız cümleler dilin söz dizimini gösterir. Dil düşüncenin aynası olduğu gibi düşüncelerimizi muhatabımıza aktarma vesilemiz de cümlelerimizdir. “Virajlı yollar” sıfat tamlamasındaki kelimelerin yerlerini değiştirdiğimizde “Yollar virajlı(dır).” yargı bildiren bir cümle haline gelir. Bu, söz diziminin ehemmiyetini göstermek için çok küçük bir örnektir.⁷⁶

Türkçe’de kelime öbeklerinde tamlanan sonraya bırakılır. Cümlede de fiil, sona bırakılır. Bilindiği gibi Türkçe cümle kuruluşunda öğelerin sıralanışı “özne-nesne-yüklem” şeklindedir. Sadece devrik cümle dediğimiz cümle türünde öğelerin yerleri değişebilir. Genellikle bu cümle tipi şiir dilinde görölmektedir.⁷⁷ Söz dizimi sayesinde anlamın ne kadar değiştiğini aşağıdaki örnekte görmekteyiz.

Milli takım bu yılki basketbol müsabakasına katılacak.

(Başka müsabaka değil, basketbol müsabakası)

Bu yılki basketbol müsabakasına milli takım katılacak.

(Başka takım değil, milli takım)

Milli takım basketbol müsabakasına bu yıl katılacak.

(Başka zaman değil, bu yıl)

⁷⁵ Cürcânî, ss. 60-61; Türkçe’de söz dizimi kuralları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Banguoğlu, ss. 495-586.

⁷⁶ Fatma Özkan ve Bağdagöl Musa, “Yabancı Dillerin Türkçe’nin Söz Dizimine Etkisi”, s. 99. http://www.turkofoni.org/files/fatma_ozkan_yabanc_dillerin_turkce_zerine_etkileri.pdf, (04.04.2016).

⁷⁷ Yılmaz, s. 28.

Yukarıda kelime ve cümle öğelerine baktığımızda aynı cümle gibi görünen üç cümle aslında farklı söz dizimleri sayesinde farklı anlamlar ihtiva etmektedir.⁷⁸

Bütün dilbilimciler söz dizimine çok önem vermiş olup bir söz ne kadar özgün olursa olsun söz dizimi kurallarına uygun değilse konuşulan sözün anlam bakımından herhangi bir değer taşımayacağı konusunda fikir birliği içinde olmuşlardır.⁷⁹

1.1.6. Söz Tuzakları

Söz tuzakları, anlatıma -Aristoteles'in ifadesiyle- kötü tat verir. Söz tuzakları konuya hatip zaviyesinden bakıldığında hitabette anlatım karışıklığına sebep olurken muhatabın da konuyu idrak etmesini zorlaştırır. “Kötü söz insanı dininden çıkarır.” atasözümüz sözün iyi kullanılmadığında ortaya çıkacak vahim sonucu ifade etmektedir.

Söz tuzakları çok anlamlılık ve anlam belirsizliği olmak üzere iki başlıkta ele alınır. *Çok anlamlılık*, dilin söz varlığını göstermesinin yanında bir kelimenin içinde geçtiği cümlenin hem doğru hem yanlış olmasına sebep olan bir söz tuzağıdır. Söz gelimi, “Hiç kimse kanunlara karşı koyamaz.”⁸⁰ cümlesi hem doğru hem yanlış anlama gelir. “Kanun” kelimesi “tabiat kanunu” anlamında kullanılmışsa doğru, “hukuki” anlamda kullanılmışsa yanlıştır. Dil kuralları çerçevesinde çok anlamlılık söz tuzağı olarak değerlendirilirken günlük hayatta insan için söz tuzağı oluşturmaz. Bu zaviyeden bakıldığında çok anlamlılık için “söz özelliği” denilebilir. Dinleyici böyle bir söz özelliğiyle karşılaştığında bir cümlenin hem doğru hem yanlış olmayacağı bilincinde olduğundan söz konusu çelişkinin kelimenin çok anlamlı olma yönünden kaynaklandığının farkındadır. Yani cümledeki çok anlamlılığı görmek veya gidermek kolaydır.⁸¹

Anlam belirsizliği, bir kelimenin içinde geçtiği cümlelerin anlamlarının ne doğru ne de yanlış olması durumudur. Aynı kelimelerden ibaret bir cümlenin birden

⁷⁸ Prezi.com, “Türkçe’de Söz Dizimi”, **Kaynak Sitesi**, <https://prezi.com/ycxv4m4mgnic/turkcede-soz-dizimi/>, (22.03.2016).

⁷⁹ Cürcânî, s. 83.

⁸⁰ Hüseyin Batuhan, **Dilin Tuzakları**, Felsefe Arşivi, sayı 14, İstanbul, 1963, s. 37.

⁸¹ Batuhan, s. 37.

fazla anlama gelmesinden kaynaklanır. Bu çeşit söz tuzakları, konuşulanların ne ifade ettiği tam anlaşılmadığından iletişim kazalarına da sebep olmaktadır.⁸²

“Dışarıda hava nasıl?” sorusunda “hava” lafzıyla “meteorolojiden mi” yoksa “insanlar arasındaki iletişimden mi” bilgi alınmak isteniyor, belirsizdir.

“Yangın fazla zarar vermeden söndürüldü.” cümlesinde “yangın söndürülürken mi çevreye fazla zarar verilmedi” yoksa “yangın mı çevreye fazla zarar vermeden söndürüldü” belirsizdir. Burada anlam belirsizliğini söz tuzakları kapsamında açıklanmış olup bu konuya tekrar değineceğiz.

Çok anlamlılık ile anlam belirsizliği dilde aynı anlama gelen terimler gibi algılansa da kastettikleri anlamları ve söz tuzaklarındaki işlevleri itibarıyla birbirlerinden farklı dil bilgisi terimleridir. Çok anlamlılıkta anlamda çeşitlilik söz konusu iken anlam belirsizliğinde kastedilecek meramı tam olarak ifade edememek vardır.⁸³

---

⁸² Dil tuzaklarında çok anlamlılık ve anlam belirsizliği için bkz, Batuhan, ss. 37-56.

⁸³ İbrahim Emiroğlu, **Mantık Yazıları**, Elis Yayınları, Ankara, 2016, (MYZ), s. 406.

1.2. DİL VE KULLANIMI

1.2.1. Dil Kavramı ve Tanımı

Dil; “düşünce, duygu, ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir”⁸⁴; “duygu, düşünce ve dilekleri anlatmak için kullanılan işaretlerin tümüdür; gramer bütünüdür; hayvanla insanı ayıran en büyük özelliktir”⁸⁵; “seslerden oluşan, anlam üretme, paylaşma için kullanılan inşa edilmiş semboller sistemidir.”⁸⁶ diye dili birkaç şekilde tanımlayabiliriz. Dilin ilk tanımlayıcısı olan İbn Cinnî ise; “Dil, her topluluğun; gayelerini, düşüncelerini kendisiyle ilettikleri ses birimlerinden oluşan bir ifade düzenidir.”⁸⁷ diye tanımlamıştır. Dil soyut olan düşünceleri yazılabilir ve işitilebilir yaparak onların somut hale dönüşmesini sağlar. Tarih boyunca dil çok fazla inceleme ve araştırmaya konu olmuş bir alandır. Dil geçmişiyle bugünüyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Dil için “çalışmalar bu kadardan ibarettir, artık tamamlanmıştır” diye bir yargıya kesinlikle varılamaz. Dilin en büyük özelliği durağan olmayıp değişen ve gelişen bir kavram olmasıdır. Şimdiki kullanımlar önceki kullanımları nasıl yok sayıp değişmesine sebep olmuşsa dilin gelecekteki kullanışını da yine şimdiki kullanımlar belirler.

Dil yaşamımızdaki olmazsa olmaz ögelerin başında gelmektedir. O, insan hayatının doğumdan itibaren her safhasında varlığını gösterir ve bu süre içinde eğitimle de gelişir. Dil sesler aracılığıyla en az iki kişi arasında anlaşma kurma yolu olması yönüyle bireyin sosyalleşmesini sağlayarak çevresiyle bir bütün halinde yaşamasına katkıda bulunur.⁸⁸ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, dil insanın vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği bir kavram, belki bir ihtiyaç belki de bir alışkanlıktır. Çünkü sosyal bir varlık olan insan bu yönünü dile borçludur. Dilin

---

⁸⁴ Aksan, HYD, s. 55.

⁸⁵ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. cilt, s. 29.

⁸⁶ Cengiz Çiçek, **İknanın Yapısı Süreç Araç ve Yöntemleriyle**, 2. b, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012, s. 34.

⁸⁷ Özdemir, s. 19.

⁸⁸ Yasemin Orhanoğlu, **Kişiler Arası İletişimde İknanın Gücü: Dilbilimsel Bir Yaklaşım**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KÜ SBE, 2009, s. 24.

olmadığı bir ortamda sosyallikten de bahsedilemez. Sosyalleşme dili kullanarak konuşma yetisiyle sağlanır. Dış dünyanın yanında iç dünyamız da dille ilişkilidir. Dil sayesinde insan iç dünyasındaki düşüncelerini paylaştıkça ruhen rahatlar. Konuşma zihinle ilgili bir kabiliyettir. Zihin ne kadar iyi kullanılırsa dil de o kadar iyi kullanılır ve fikirler kelimelere akıcı bir şekilde dökülür. Bu da doğru ve etkili bir konuşmayla neticelenir.⁸⁹

Dil deyince kültür akla geliyorsa dilin bulunduğu yerde ilkelik yoktur. Dil; eğitim, bilim ve sanat ürünleri etrafında kendini gösterir, oluşur, değişir ve gelişir. Bunların eksikliğinden dolayı ilkel toplumlar da dil kısır kalır. Böyle toplumlar da dilin kendini gösterebileceği bir ortam olmadığından dil gelişemez. Elbette ilkel toplumlar da insanların aralarında anlaşma sağlayacakları kendilerine özgü bir dilleri vardır. Fakat toplum dilin kendini göstereceği asıl unsurlardan (bilim, sanat, edebiyat vs.) yoksun olduğundan ilkel toplum için milli bir dilden bahsetmek mümkün değildir.⁹⁰

Dil; seslere, kelime ve sözlere göre bölünür. Dil araştırmalarının mihenk taşı niteliğindeki dil unsurları sırasıyla şunlardır:

Sesbilgisi (Fonetik): Dil seslerindeki değişme ve birleşmeleri inceler.

Yapıbilgisi (Morfoloji): Kelimelerin yapısını ve değişikliklerini irdeler.

Sözdizimi (Sentaks): Dilde kelimelerin sıralanması konusunu inceler.

Anlambilgisi (Semantik): Söz varlığını oluşturan dil unsurlarının barındırdıkları anlamları irdeler.

Metinbilgisi (Filoloji): Dilde metin açıklaması, metin onarımı ve metin tenkidi ile uğraşır.⁹¹

Dilin yapısında birbirinden farklı ancak birbirini bütünleyen ve tamamlayan üç düzey vardır. Üst düzeyde düşünceleri uygun kelimelerle anlatmaya yarayan cümle birimleri; bu düzeyin altında anlamlı olan kelimeler ve kelime grupları; alt düzeyde konuşmada kullanılan sesler veya seslerin yazılı sembolleri vardır.⁹² Bunun yanında dil, isim ve fiil olmak üzere iki esastan oluşur. Canlı cansız bütün varlıkları

---

⁸⁹ Yılmaz, s. 11.

⁹⁰ Aksan, Söz, s. 26.

⁹¹ Banguoğlu, s. 20.

⁹² Sırrı Er, **Doğru Hitabet ve Sözün Büyüsü**, 2. b, Hayat Yayınları, Ankara, 2014, (DH), s. 79.

karşılayan kelimeler isim (ad) olarak tanımlanır. Adların somut, soyut, tekil, çoğul gibi türleri vardır. Bunların yanında sıfat, zarf, zamir, fiil gibi kelime türleri de vardır. Görevleri birbirinden farklı bu kelime türlerinin birbiriyle uyum içinde kullanılması halinde dilde hoş bir tat oluşur. Hatibin esas görevi de hitabetinde kelimeleri yerli yerinde kullanarak böylesi bir dil âhenkini yakalamaktır.⁹³

Dilin neye göre değiştiği maddeler halinde şu şekilde ifade edilir:

- Günlük hayatta kısa yoldan meramını anlatmak düşüncesiyle ses, söz ve söz dizimi değişimleri ile oluşan başkalaşmalar.
- Teknoloji ve bilim ile ilgili gelişmeler.
- Yabancı dil ve kültürlerin etkisiyle dildeki değişim ve başkalaşmalar.
- Dil ile ilgili “dil planlaması” adı altında yapılan düzenleme, özleştirme ve koruma konusundaki çalışmalar.⁹⁴

Dil, birbiriyle sıkı sıkıya bağlı ve ortaklaşa işleyen altı dizgeden oluşmaktadır:

Ses Dizgesi: Dilin seslerinden oluşan birimleri ile ilgili dizgedir.

Âhenk Dizgesi: Vurgu ve ses yüksekliği ile ilgili dizgedir.

Biçim (Yapı) Dizgesi: Kelimeler ve onların çeşitleri ile ilgili dizgedir.

Söz Varlığı Dizgesi: Dili oluşturan kelimelerinin bütünü ile ilgili dizgedir.

Söz Dizimi Dizgesi: Dilde kelimelerin dizilişi ile kurulan cümleler ile ilgili dizgedir.

Anlam Bilimi Dizgesi: Mantık çerçevesinde dilin anlam yapıları ile ilgili dizgedir.⁹⁵

1.2.2. Dilin İşlevleri ve Nitelikleri

Dil, birtakım düşünce sisteminin ve inanç değerinin yaygınlaşarak toplumların yapılanmasına yön verir duruma gelmelerinde temel bir etkiye sahiptir. Kültürün en önemli göstergesi dil kavramıdır. Milletlerin kültürleri dili etkili bir şekilde kullanmak için bize geniş bir saha sunar ve kültürlere göre dilin kullanımı farklılık gösterir. Bu farklılık dilin ihtiva ettiği kavramlara da yansır. Dil, nesnelere

---

⁹³ Aristoteles, s. 168.

⁹⁴ Dilde doğal değişme, gelişme ve dil planlaması için bkz, Doğan Aksan, **Türkçe'nin Bağımsızlık Savaşını Son 75 Yılda Türkiye Türkçesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, (TT), ss. 21-27.

⁹⁵ Aksan, Dil, s. 60.

ad verir ama daha çok olgularla ilgilenip olguları anlatır. İnsanın olgular ve olaylar arasında ilişki kurmasına ve bunları anlamlandırmasına sonrasında da kavramasına aracılık eder. Söz konusu anlamlandırmalar insanlar arası fikir ayrılığı ve aynı zamanda fikir birliğini ortaya çıkarır. Toplum içinde sağlanan bu iletişim dilin insana kazandırdığı anlatma yeteneğini göstermeyle olur. Bu da dilin söz varlığına ve dil kurallarına hâkim olmayı gerekli kılar. Bu konudaki duyarlılık toplumda fertten ferde arttıkça insanlar fikirlerini çok daha rahat ve doğru kelimelerle ifade ederler. Düşüncelerini doğru ifade edebilme yeteneği sayesinde de toplum içi çatışmalara sebep olan iletişim kazaları azalır.⁹⁶

Dil, bir duyurma, anlatma ve inandırma aracıdır. Bu sayede iletişim gerçekleşir. Dilin işlevlerinin en başında gelen iletişim, insanoğlunun sosyal varlık olduğunun en önemli göstergesidir. Dille kurulan iletişim insanlar arasında fikir alışverişini sağlar. Bu konu da dil ne kadar iyi kullanılırsa o kadar iyi sonuç verir. İletişim kazaları denen kavram dilin iyi kullanılmamasından kaynaklanır. İletişim kazalarının toplumdaki oranı azımsanamayacak kadar çoktur. Bu üzücü gerçek, dilbilim yönünden toplum bilgisi zayıflığının açık bir göstergesidir.⁹⁷

Dilin başlıca görevi bilgi iletişiminin sağlanmasıdır. Dilin bu işlevi bilim bilgisi ve duygu bilgisi olmak üzere iki türde sağlanır. Bilim, dili kullanarak kesin bilgiyi amaçlayan teknik terimleri yani terminolojisi ile çalışır. Bilim bilgisi, yoruma açık olmayıp kesin bir yargı gösterir ve bilgiyi olduğu gibi nakleder. Fakat retorikte amaç sadece bilgiyi nakletmek değil iştide belli bir tepki ortaya çıkarmaktır. Bu sonucu da dilin duygularla ilgili yönü sağlar. Dilin bu boyutu daha çok edebiyatta şiir türünde kullanılır ve kesin yargı bildirmez. Bilimle ilgili bir bilgi ya doğru ya da yanlışken duyguyla ilgili bilgi ne doğrudur ne de yanlıştır.⁹⁸

Bir varlık olarak insan dilin hem öznesi hem de nesnesidir. İnsan kendini duygu ve düşünceleriyle birlikte dil sayesinde ifade eder dil sayesinde değer kazanır. Böylelikle ictimai hayatta insan kendine ait sübjektif alanından çıkar ve objektif alanda kendini göstererek topluma kazanılmış bir birey olur.⁹⁹

⁹⁶ Bu konuda bkz. Çiçek, ss. 34.-37.

⁹⁷ Orhanoglu, s. 25; Banarlı, s. 16.

⁹⁸ L. Susan Stebbing, **A Modern Introduction to Logic**, Haz. Mümtaz Küçüksakallı, Bölüm 2, Language, 6. b, İngiltere, 1948, ss. 10-11.

⁹⁹ Orhanoglu, s. 26.

Dil, bireylerin kullanımının yanı sıra kitle iletişim araçları ve sanat ürünleri vasıtasıyla da kullanılır. Bu açıdan bakıldığında, her türlü sanat yapının kendine özgü bir dili vardır. Kelimelerin yanında semboller de dili oluşturur. Farklı alanlarla ilgili bu diller sinema dili, resim dili, müzik dili gibi dil türleridir. Bütün bu açıklamalar ışığında dilin çok geniş bir perspektifte toplumun içinde yer aldığını görmek mümkündür.¹⁰⁰

Dil, bir milletin en kıymetli serveti ve varlık sebebidir. Milletin birliği, bütünlüğü, geçmişi ve geleceği dile bağlı olup dilini unutan milletler kaybolmaya yüz tutmuştur. Türkçe deyince Türk Milleti ve Türkiye Devleti akla gelir. Eğer Türkçe unutulursa zamanla milletimizin ve devletimizin adı da unutulmaya mahkûm olur. Ve konunun daha vahim boyutu ise dilini unutan dinini de unuttur gerçeğidir.¹⁰¹

Konumuzun burasında *dil* ile daha önce açıkladığımız söz kavramını karşılaştırma yöntemiyle inceleyelim. Söz dilin neresindedir? Dil sözün neresindedir? Dil mi söze tabidir; söz mü dile tabidir? gibi sorulara cevap aramak her iki cihetten konuyu daha doğru idrak edebilmek için gerekmektedir. Dil, toplum ürünü; söz ise ferdi bir unsurdur. Dil bir sistem; söz ferdi bir plandır. Dil zorunlu kurallar çerçevesinde kullanılır. Sözde ise seçme hürriyeti vardır. Kişi dilin içinden istediği kelimeyi seçer, dil kurallarına göre söz dizimine riayet edip düşüncelerini ifade eder. Sözün farklı bir dalı, nitelik yahut nicelik olarak kastedeceği başka bir anlamı yoktur. Dilin konuşma dilinden hariç beden dili, yazı dili gibi farklı çeşitleri de vardır. Söz, dilin yapı taşı iken dil sözü sesle birleştirilerek onun anlaşılır olmasını ve nağme kazanmasını sağlar. Dildeki bütün değişimler söz düzeyinde atılmaktadır. Dil kuralları vasıtasıyla söylenen sözler değer kazanır. Bu karşılaştırmadan şu sonuca varmaktayız ki, söz ve dil kavramları varlıklarını birbirleriyle tamamlayan nitelikte kavramlardır.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Çiçek, s. 34.

¹⁰¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz Yavuz Bülent Bakiler, **Sözün Doğrusu 1**, 17. b, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2012, (SD1), ss. 24-26; Banarlı, s. 16.

¹⁰² Orhanoğlu, ss. 26-27; Yusuf Çelik, **Kur'an-ı Kerim Tefsirinde Dilin Yeri ve Önemi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 32; Banarlı, ss. 17-19.

1.2.3. Dil Türleri

Dil, insanın dış dünyayı algılama penceresi ise bu algılama farklı kanallardan gerçekleşebilir. Bu sebepten ötürü dili sadece konuşma diliyle sınırlandıramayız. Bu şekilde davranıp dilin diğer türlerini yok saymak insanı iletişim zaviyesinden kısır bir döngüye iter. Bunu iletişimsizlik veya iletişim kazaları takip eder. Bu durum insanda ruhi bir sıkıntıya yol açar. Konuşma dili iletişimin buz dağının görünen yüzü gibidir. Asıl önemli kısımlar buz dağının altında kalan gizli taraflardır. Çünkü gördüğümüz o buz dağını ayakta tutan onun zeminidir. Konuşma dili iletişimin sadece işitilen kısmıdır. Asıl önemli olan hal ve beden diliyle muhatapın gönlüne seslenebilmektir. Dili en etkili şekilde kullanmanın yegâne formülü gönül dilini iyi kullanmaktır. İnsan konuşma yetisi, duyguları, düşünceleri, gönül dünyası, hal ve tavırlarıyla bir bütündür. Bütün bu yönlerin kendi cinsinden bir dili ve iletişim yöntemi vardır. Sağlıklı iletişim ancak hepsinin en doğru şekilde kullanılmasından geçer. Dil türlerini hakiki dil, mecazi dil, konuşma dili, yazı dili, şiir dili, hal ve beden dili, gönül dili başlıkları altında ele alacağız.¹⁰³

1.2.3.1. Hakiki Dil

Dilin yapısı itibariyle sadece tek bir tanıma sahip olmadığını, farklı türlerinin de olduğunu anlattık. Bütün bu yan anlamlarından başka, dilin hakikati içermesinden kaynaklı hakiki dil terimini de tanımlamak gerekmektedir. *Hakiki dil*, lafızların ilk gösterdikleri gerçek anlamı ifade eden dil türüdür. Bu dil çeşidi istiâre, kinaye, benzetme gibi yöntemlerle farklı bir anlamı yansıtmadan ilk kastedilen anlama işaret eder. Hakiki dilde mecazlara yer yoktur. Sözün kastettiği anlam lafzın üzerindedir.¹⁰⁴

Hatip, düşüncelerini muhataplarıyla paylaşırken gerektiğinde hakiki dili çekinmeden kullanmalıdır. Mecazi dili kaldırmayacak konular vardır ki, hakiki dille ifade edilmelidir. İnanç hususları, insana ve topluma dair hakikatler, hak ve ceza gibi hukukla ilgili konularda kelimeler gerçek anlamıyla ifade edilmelidir.

¹⁰³ Dil türleri için bkz. Ertuğrul Yaman, **İletişimin Türkçesi**, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara, 2011, (İL), ss. 109.-110.

¹⁰⁴ Hakikat için bk. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul. 1996, s. 450; Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lugat**, Ankara, 2001, s. 313.

1.2.3.2. Mecazi Dil

Mecaz dil terimini âlimlerin çoğu, “nakledilme” temelli bir anlayışla “gerçek anlamından nakledilen (çıkarılan) bütün lafızlar”¹⁰⁵ diye tanımlamışlardır. Mecazlarda esas olan benzetme yoluyla ifade edilmiş olmalarıdır.¹⁰⁶

Daha çok deyimlerde kullanılan mecazi dil hatibin anlatımını zenginleştiren bir dil türüdür. Hatip, muhatap gözünde mecazi dili ne kadar ustalıkla kullanırsa dile o kadar hâkim demektir. Bu tür dil dinleyiciyi düşünmeye sevk eder, bilmediği dil oyunlarını öğrenme fırsatı verir ve kelime hazinesi böylelikle zenginleşir.

“Baştan savma! Dolunayı suya düşürmeyi unutma.”¹⁰⁷ cümlesinde hakiki anlamda “dolunayın suya düşmesi” mümkün olan bir durum değildir. Burada mecazi olarak “ayın suya yansıması” “dolunayın suya düşmesi” tabiri ile ifade edilmiştir.

“Vay hocam! Vay gözümün nuru efendim, buyurun!

Hangi rüzgârdır atan sizleri?”¹⁰⁸

Âkif bu dizede “gözümün nuru” ve “hangi rüzgar attı?” tabirleriyle mecazi dile güzel göndermelerde bulunmuştur.

1.2.3.3. Konuşma Dili

Konuşmak kişinin karşısındaki ile anlaşmak için başvurduğu beşeri bir ihtiyaç ve fiildir. Bu fiilin sağlıklı bir şekilde işlemesi için iki şart gereklidir. Birinci şart bir "mesaj verici", bir veya daha çok "mesaj alıcı"nın olması; ikinci şart ise mesaj verici ve mesaj alıcının aynı dili bilmesidir. Mesaj verici, konuşma organlarının sağlıklı çalışması sonucu fizyolojik olarak bir ses akımı üretir. Ortaya çıkan ses akımı, alıcının kulağına ulaşır ve mesaj alıcı bu sesi işitme organı vasıtasıyla işitir. Böylelikle iki taraf arasında oluşan ses akımında dilin gramer kurallarının

---

¹⁰⁵ Cürcânî, s. 71.

¹⁰⁶ Cürcânî, s. 71.

¹⁰⁷ Adalet Ağaoğlu, “Karanfilsiz”, *Güzel Yazılar Hikâyeler 2*, Ankara, 1996, s. 88.

¹⁰⁸ Ersoy, s. 323.

uygulanmasıyla kavramlar algılanır ve karşılıklı anlaşmayı sağlayan *konuşma dili* gerçekleşir.¹⁰⁹

Konuşma dili günlük hayatta kullandığımız insan için nefes alma ve yeme içme gibi vazgeçilmez ve fitri bir gereksinimdir. Bu yetinin en iyi şekilde kullanılması herkesten önce insanın kendisi için gereklidir. Güzel konuşmanın bir sanat olduğu bilinciyle hareket etmek gerekir. Tabii ki güzel konuşmak bazı kurallar çerçevesinde mümkündür.¹¹⁰

Konuşma dili yazı dilini besleyen en önemli kaynaktır. Konuşma dili bir kültür dili değildir. Bir ülkenin farklı bölgelerine göre değişiklik gösterir. Konuşma dilinin bölgeden bölgeye farklılık göstermesiyle oluşan dil türüne ağız denilmektedir. Erzurum’da konuşan kişinin Erzurum ağızıyla, Trabzon’da konuşan kişinin Trabzon ağızıyla konuşması gibi.¹¹¹

Konuşma dilinin kullanım tarzı kişinin karakterini yansıtır. Düşünceler az çok söz sanatlarıyla süslenebilir. Bu söz sanatları hayal ürünüdür ve dinleyeni büyüleme amacına yöneliktir. Fakat konuşma dilinde asıl amaç, dinleyicileri hoşnut etmeye çalışmaksızın sıkmamış olmakla yetinmektir. Yani günlük hayatta meramı karşı tarafa anlatmak için kullanılan bu dil türünün özelliği, söz sanatlarıyla süslenmesine gerek olmayıp iletişimi sağlayacak kadar kullanılmasıdır.¹¹²

Üslûp; “tarz, tavır, eda, söyleyiş, dil ve ifade, kelimeleri kullanış”¹¹³, “tarz-ı beyan”¹¹⁴, istilah olarak üslûp; “konuşmacının lafızlarını seçip sözünü oluştururken izlediği söz yolu ve kullandığı metodudur.”¹¹⁵ “Üslûb-u beyan, aynıyla insan”¹¹⁶

---

¹⁰⁹ Nevin Selen, **Söz Söyleme Sanatının Tarihsel Gelişimi**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XXIX, Sayı 1-4, s. 20.

¹¹⁰ Yaman, İL, s. 140.

¹¹¹ Er, s. 12

¹¹² Aristoteles, s. 166.

¹¹³ Mehmet Önal, **Edebî Dil ve Üslûp**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı: , Erzurum, 2008, s. 32. http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/919491179_Mehmet%20%c3%96NAL.pdf, (25.05.2016).

¹¹⁴ Tâhir’ül Mevlevi, **Edebiyat Lügati**, Neşre Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 177.

¹¹⁵ A. Cüneyt Eren, **Kur’an Metninin Üslûp Özellikleri**, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Cilt 9/5 Bahar 2014, Ankara, 2014. Ankara, 2014, s. 868.

¹¹⁶ Önal, s. 32. http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/919491179_Mehmet%20%c3%96NAL.pdf, (25.05.2016).

ifadesiyle büyüklerimiz üslûbun kişinin karakterinin aynası olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Üslûp terimi, edebiyattan günlük hayata kadar geniş bir alana sahiptir. Üslûp insanlığın var olduğu günlerden bu yana ifade sanatı olarak konuşma dilinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁷

Üslûp hem konuşma dili için hem yazı dili için belirleyici bir etkidir. Dolayısıyla bir şeyin ne ifade ettiği kadar nasıl ifade edildiği de önemlidir. Aynı şeyleri içeren güzel bir üslûpla ortaya konmuş anlatılar diğerlerine göre daha fazla rağbet görür. Bu fark hatibin veya yazarın üslûbunun eleştirilmesiyle açığa çıkar. Bu konuda hatibe veya yazara düşen, üslûbunu iyi belirlemektir.¹¹⁸ Üslûbun özellikleri doğruluk, açıklık, akıcılık, uygunluk, içtenlik, süslülük, esneklik olarak ifade edilir.

Doğruluk:

Doğruluk, üslûbun doğru olanı ifade etmesi, kendi içinde tutarlı olması demektir. Belli bir dilin ilkeleriyle konuşup yazarken doğru bir üslûp seçilir. Söz konusu dilin gramer özellikleri, deyimleri, söz varlığı gibi yönlerine hâkim olunmalı ki hatip veya yazar kendi mizacına uygun en doğru üslûbu seçebilsin. Dilin ayrıntıları doğru olursa ancak üslûp da doğru olur.¹¹⁹

Hatibin üslûbunun doğru olması hem saygınlığını arttırır hem bu sayede düşüncelerine değer verilir. Toplum ancak “özü sözü bir” tabiriyle ifade edilen, doğru söyleyen ve söylediğini yaşayan kişilerin anlattıklarına itibar eder. Bunun için üslûbun doğruluk yönünün olması şarttır.

Açıklık:

Üslûpta açıklık, söylenenlerin net ve anlaşılır olması ve karmaşık olmaması demektir. Açıklık geçerli ve alışılmış kelimeleri (adları ve fiilleri) kullanarak, vurgu ve tonlamalara dikkat ederek ve konuşmanın gerekli yerlerinde tamlayan kullanarak sağlanır. Bir cümleden birden fazla anlam çıkıyorsa veya cümle hiç anlaşılmıyorsa konuşmanın üslûbu açıklık ilkesinden yoksun demektir. Açık bir üslûpla hazırlanmış

¹¹⁷ Celalettin Divlekçi, **Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı II, 2007, s. 117.

¹¹⁸ Tâhir'ül Mevlevî, s. 177.

¹¹⁹ Aykar Sönmez, **Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.2008, s. 147.

konuşma ile muhataba verilmek istenen mesaj kolay verilir. Çünkü insanlar anladıkları şeye değer verip üzerinde fikir yürütebilirler. Üslûbun açıklığı kişiden kişiye değişir. Bilim alanındaki herhangi bir konu üzerine yapılan konuşma karma bir muhatap gruba ağır gelirken, o bilimle uğraşan muhatap kitle için gayet açık ve anlaşılırdır. Burada hatibe düşen görev konuşmasında kullanacağı terim ve kelimeleri muhatabın seviyesine göre seçmektir.¹²⁰

Akıcılık:

Akıcılık, konuşmada ses akışını bozan, söylenmesi güç ses ve kelimelerin bulunmaması ve üslûbun akışını bozan tekrarların olmamasını gerekli kılarak konuşmanın kolay anlaşılmasını sağlar. Bütün bunlardan dolayı akıcılık, konunun muhatap kitleyi sıkmadan anlatılmasıdır.¹²¹

Akıcılık özelliği olan bir anlatıda çok uzun ve girişik cümle bulunmaz. Böyle cümleler yapılan konuşmanın anlaşılmasını zorlaştırır ve akıcılığını bozar. Bütün bunlardan dolayı herkesçe bilinen sade kelimeler uygun söz dizimi ile konuşmaya akıcı bir üslûp kazandırır.

Akıcı bir metin, anlamlı cümlelerle kurulmuş akıcı bir üslûba sahip metin demektir. Akıcılık sayesinde dinleyiciler veya okuyucular tıpkı hedefi gördükçe koşmaya devam eden bir yarışçı gibi dinamik bir ruh haline sahiptirler. Akıcı bir anlatıyı dinlerken insanlar zamanın nasıl geçtiğini anlamazlar. Konuşmanın bitiminde ise kendilerini konuyla ilgili tatmin olmuş hissederler. Çünkü dinleme süreci akıcı bir üslûp sayesinde gayet keyifli geçmiştir. Hatip için de önemli olan muhatabına bu aktif ruh halini kazandırmaktır. Fakat bunun için akıcılığı sekteye uğratan duraklamalardan uzak durmak gerekir. Yani cümleleri, kelimeleri veya heceleri yanlış şekilde bölmek metni ya anlamsızlaştırır ya da kastedilmek istenen anlamı değiştirir. Şair M. Âkif ERSOY tarafından yazılıp besteci Osman Zeki ÜNGÖR tarafından bestelenen milli marşımızı inceleyelim.¹²²

---

¹²⁰ Aristoteles, s 167; Yusuf Aras, **10. Sınıf Dil ve Anlatım Konu Anlatımlı**, 7. b, Esen Yayınları, Ankara, 2012, s. 82.

¹²¹ Aras, s. 83.

¹²² Aristoteles, s. 181.

*Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen alsancak
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak (obe)
O be-nim milletimin yıldızıdır parlayacak (obenim)
O benim-dir o benim milletimindir ancak*

*Çatma kurban olayım çehreni en nazlı hilal
Kahraman ırkıma bir gül ne bu şiddet bu celal (sana)
Sana-olmaz dökülen kanlarımız sonra helal (hakkıdır)
Hakkıdır-Hakka tapan milletimin istiklal¹²³*

Yukarıda İstiklal Marşımızda bazı kelimeler hecelere bölünmüştür. Bunlar marş bestesiyle okunduğunda bölünen kelimelere dikkat çekmektedir. Bu şekilde yersiz uzatmalar veya hecelerin yanlış bölünmesi marşın şiirinin kastettiği anlamı karmaşık hale getirmiştir. İyi bir hatibin görevi metnin durak yerlerine dikkat ederek okumak ve metni anlaşılabilir kılmak değil aksine anlaşılabilir olanı anlaşılacak hale getirmektir. Metnin akıcılığını bozmamak için nerelerde duraklamalar yapmak gerektiğini ayrıntılı bir şekilde *nefes kontrolü ve sesin şiddetini ayarlama* başlığımızda inceleyeceğiz.

Uygunluk:

Meramı anlatacak kelimelerin ilgili konuya uygun seçilmesiyle ilgili bir özelliktir. Hangi ifadenin ne şekilde anlatılacağını belirleyen uygunluk sayesinde üslûp belli bir karaktere bürünebilir.¹²⁴

İçtenlik:

İçtenlik, anlatılanlarda samimi olmak demektir. İçtenlik, yapılan konuşmalara ruh verir ve insanların duygularına hitap etmeyi sağlar. Bu da konuşmanın etkisini attıran en önemli özelliktir. Konuşmanın konusu gönülde pişer, beyinde biçimlenir ve konuşma yeteneğiyle dışarı aktarılır. Hitabette asıl önemli olan husus parlak sözler ve abartılı beden hareketleri değil sözlerin içten söylenmesidir. Bununla birlikte iyi niyetli olmak da içtenliği destekleyen ahlaki bir değerdir. Hatibin iyi niyetli oluşu üslûbuna içtenlik kazandırır.¹²⁵

¹²³ Şiirin okunuşu için bkz, <https://m.youtube.com/watch?v=Y75Km7dlt94>, (24. 02.2018).

¹²⁴ Sönmez, s.148; Adem Çalışkan, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler, s. 34, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi34_pdf/1dil_edebiyat/caliskan_adem.pdf, (23.02.2018).

¹²⁵ Kaya, s. 38.

Süslülük:

Üslûpta süslülük çeşitli söz sanatlarını ve mecazları kullanmakla mümkün olur. Bunlar kullanıldığında hitabet daha çekici ve daha manidar olur. Belli bir ölçüde söz sanatları ve mecazların kullanılması söyleyişi güzelleştirir. Fakat abartılarak kullanılması üslûbun bir diğer özelliği olan açıklığı tehdit eder. Açıklığı tehdit etmesi bir yandan süslülüğü geliştirirken diğer yandan anlatılanların anlaşılmasını zorlaştırır. Bu yüzden ifade edilen düşüncelerin de bir değeri kalmaz. Süslülük, düz yazıda tercih edilebileceği gibi şiirin duygulara hitap etmesi yönünden daha çok şiir dilinde tercih edilir.¹²⁶

Esneklik:

Esneklik konuşmada sesin tonuyla ilgili bir konudur. Sözü edilen konunun ifade ettiği duygulara göre sesin tonunu ve vurgusunu ayarlayarak sese esneklik verilir. Tek düze bir ses tonuyla konuşma yapılmaz. Böylesi bir konuşma son derece sıkıcı ve etkisiz olur. Anlatıyı vurgulamalar değerli ve etkili kılar. Bu yüzden iyi bir konuşmacı sesini esnek kullanabilir veya bu işin eğitimini alabilir.¹²⁷

1.2.3.4. Yazı Dili

Yazı dili konuşma dilinden sonra doğmuştur. Sesle kurulan cümlelerin yazının en basit ve en küçük birimi olan harflerden oluşan alfabeye görünür hale gelmesine *yazı dili* denir.¹²⁸ Yazı dili tekrarlanabilir bir dil türüdür. Üzerinde düşünüp değerlendirme fırsatına sahip olup anlaşılmayan yerler için okuyucuya geri dönme şansı verir. Beğenilmeyen düşünceler silinebilir ve yeniden yazılabilir.¹²⁹

Yazı dilini oluşturan işaretler bireyin ve toplumun ortak kültür zenginliği olarak kabul edilebilir. Bu kültür zenginliğinde yaşananlar konuşarak ifade edildiği gibi yazıya dönüştürülerek de ifade edilebilir. Yazı dilinin söz varlığı konuşma diline göre daha zengin olduğu için anlatım olanağı daha fazladır.¹³⁰

---

¹²⁶ Sönmez, s.149.

¹²⁷ Kaya, s. 37.

¹²⁸ Er, DH, s. 81.

¹²⁹ Ali Selçuk, **Diksiyon ve Hitabet**, Altın Anahtar Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 12.

¹³⁰ Er, DH, s. 82.

Yazı dilini en iyi şekilde kullanmak iyi ve sağlam bir bilgi birikimi ister. Bilgi birikimi okuma, dinleme ve araştırma ile elde edilir.¹³¹ Yahya Kemal bu hususta şöyle der; “İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yazar.” Hayal başarının ilk noktasıdır. Yazmak için hayal edilir, hayal edilen şeyler de kaleme alınır. İnsana kendisini bir işe başlamaya sevk edecek hayal etme yeteneği verilmiştir. Bu yetenek sayesinde yazar ve üretir.¹³²

Yazılı veya edebî türden konuşmalar etkilerinin çoğunu konuşmacıların ne söylediklerinden ziyade nasıl söylediklerine borçludur. Yazı diliyle veya diğer bir ifadeyle kalemle okurlarının gönlünü fethetmek isteyen yazarların öncelikle yazıyı yazdıkları dile ve de dilin kurallarına vâkıf olmaları gerekmektedir. Dili doğru kullanmak, dil bilgisi kurallarına riayet etmek, anlatım bozukluklarını dikkate alarak yazmak gibi konular yazarlar için elzemedir. Ancak bu şekilde dili etkili kullandıkları zaman okurlarında istedikleri intibayı bırakabilirler.¹³³

Düz yazı üslûbu bakımından ne ölçülü ne de ritmden yoksun olmalıdır. Hatibin amacı dinleyicinin güvenini kazanmak olduğundan ölçülü biçim, yapay görünümüyle güven duygusunu yok eder ve dinleyicide ölçünün ne zaman yineleneyeceği merakını uyandırır. Ritmik olmayan dil fazla sınırsızdır. Oysa metinde belli bir sınırlamanın olması gerekir. Aksi takdirde yazı dilinin etkisi yetersiz kalır. Düz yazı belli bir derecede ritmik olmalı ama ölçülü (vezinli) olmamalıdır. Aksi halde eser düz yazı değil şiir olur. Yani yazı dilinde metinler kaleme alınırken durağanlıktan uzak canlı bir üslûp seçilmelidir. Ancak bu şekilde okuyucular sıkılmadan yazarın dili kullanma becerisiyle yazının akışına kendilerini kaptırırlar. Böylelikle yazar okurunu alıp başka başka diyarlara götürebilir.¹³⁴

Etkili bir yazı dili için cümleler ne kısa ne de uzun olmalıdır. Çok kısa olan bir cümle çoğu zaman dinleyiciyi tökezletebilir. Diğer taraftan çok uzun olan cümleler muhatabın/okuyucunun geride kalmasına sebep olabilir. Böyle uzun cümleler dikkati dağıtırken muhatap/okuyucu cümlelerin başını yakalamışsa sonunu,

¹³¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Matthew D Barton, “**Rhetoric And Composition**”, Minnesota, 2006, ss. 9-18.

¹³² Şahin, s. 231.

¹³³ Aristoteles, s. 166.

¹³⁴ Aristoteles, s. 179.

sonunu yakalamışsa başını kaçırabilir. Bu da tamamen retoriğin performansını düşürür. Bu sebepten dolayı retorikte orta uzunlukta cümleler tercih edilmelidir.¹³⁵

1.2.3.5. Şiir Dili

TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde *şiir*, “zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi” olarak tanımlanmıştır. Şiir, mısralardan örülmüş sanat değeri taşıyan manzum yazılardır. Şiirin, dil ve edebiyatta apayrı bir yeri ve kıymeti vardır. Şiir dilinin tamamen kendine has bir dil kullanım usulü vardır. O, dilin yapı taşı olan kelimelerle oynama sanatıdır. Şiir dilinde önemli olan kelimeleri en iyi şekilde ve titizlikle seçip mısraları oluşturabilmektir. Şiir kimi zaman okuyucusunu duygulandırır kimi zaman coşturur. Şiir dilinin duyguları uyandırma yönü dil sanatlarını kullanmasıyla alakalıdır.¹³⁶

Yalnız şiirde dili iyi kullanmak dilin mecazlarına, eğretilmeli ifadelerine ve betimleme terimlerine hâkim olmayı şart kılar. Sıradanlıktan uzak bir şiir dili, sözün büyüsunü arttıran diğer kelimeleri kullanarak sağlanır. Dili daha görkemli gösterebilen böyle söyleyişler konuşma dilinde fazla kullanılamazken şiir dilinde sıklıkla kullanılır. Çünkü şiir dilinin yapısı ve ruhu bunu gerektirir. İnsanlara alışılmışın dışında olan şeyler cazip gelir. Şiirde böylesi dil farklılıkları çok kullanıldığı için bundan kaynaklı olarak halk arasında şiirin etkisi de artar.¹³⁷

PERDELER

*Perdeler, hep perdeler...
Her yerde her yerdeler
Pencerede, kapıda...
Geçitte, kemerdeler...*

*Ya benim sevdiklerim
Şimdi nerde, neredeler?
Önü bomboş perdenin;
İçerde, içerdeler!
Perdeler, hep perdeler...*¹³⁸

¹³⁵ Aristoteles, s. 181.

¹³⁶ Şahin, s. 501.

¹³⁷ Aristoteles, s 167.

¹³⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, b. 76, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 107.

Necip Fazıl Kısakürek'in "Perdeler" isimindeki bu eserini şimdi metin olarak yazıp şiir dilinin düz yazıda kullanıldığında nasıl görüldüğünü değerlendirelim.

"Perdeler, hep perdeler... Her yerde her yerdeler. Pencerede, kapıda... Geçitte, kemerdeler... Ya benim sevdiklerim Şimdi nerde, neredeler? Önü bomboş perdenin; içerde, içerdeler! Perdeler, hep perdeler..."

Görüldüğü üzere şiir dili için sanat eseri olan bu şiire anlam kazandıran tekrarlamalar, kafiyeli söyleyişler ve mecazlar düz yazıda yavan, gereksiz ve anlamsız hale gelmiştir.

1.2.3.6. Hal ve Beden Dili

Konuşma genellikle sese ve söze dayalı işitilebilir bir süreç aklımıza getirir. Etkili konuşmada beden hareketleri, jest ve mimiklerin son derece önemi vardır. Bir konuşma sürecinde göze hitap eden kısım %55'lik paya sahip iken kulağa hitap eden kısım %38'lik kısımdır. Yüzdelik pay değerlendirildiğinde konuşmada görme duyusuna hitap eden unsurların ne kadar önemli olduğu ortadadır.¹³⁹

"Yüzümün renginin altın gibi sarardığını gör
Çehrem içimden haber vermektedir."¹⁴⁰

mısralarında Mevlânâ Celaleddîn-i Rumî hazretleri hal ve beden diline hoş bir atıfta bulunmuş, ruh dünyasının durumunun insanın yüzünden okunacağı bilgisini okuyucuya vermiştir.

İnsan hem sözüyle hem de tavır ve davranışlarıyla iletişim kurar. Bu yüzden hatip ağzından çıkan cümleleri kadar duruşuyla ve yaşayışıyla da muhatabına hitap eder. Ancak bu şekilde anlattıklarının muhatabında tesiri kalabilir. Doğru sözün gereği yerine getirilince veya eyleme dönüştürülünce söz değer kazanır. Fazla söylemekten ziyade, yaşamak ve örnek olmak daha önemlidir.¹⁴¹

Mevlânâ söylenenlerin sadece sözde kalmayıp eyleme dönüştürülmesini ve bunu yaparken de sözle özün bir olması gerekliliğini vurgular. O'na göre, söylenen

---

¹³⁹ Yaman, İL, s. 120.

¹⁴⁰ Yaman, İL, s. 128.

¹⁴¹ Şener, s. 111.

sözün gereği yerine getirilmezse söz-öz uyumsuzluğu ortaya çıkar.¹⁴² Mevlânâ'nın "Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol!" meşhur ifadesi aslında konuyu özetler niteliktedir. İnsanın içi ne ise dışı o olmalı; böyle olmalı ki gerçek değeri olanın kıymeti bilinsin. Aksi halde hak etmeyenlerin hak etmedikleri değeri görmeleri muhtemeldir. Ve bu da toplumda ahlaki çöküntüye sebep olur.

1.2.3.7. Gönül Dili

İletişim çoğu zaman konuşma ve dinleme aracılığıyla konuşma dili sayesinde kurulur. Fakat tam bir iletişim için kelimeler yeterli olmamaktadır. Bu durumda devreye beden dili girer. Gerçek bir iletişim ve etkili bir hitabet için, bu iki dil türü de yeterli olmaz. İşte bu aşamada gönül dili dediğimiz dil türü kendisini gösterir. Gönül dili konuşmanın duyguya tesir kısmını içerir. Konuşma dili ile beden dili işin fiziki yönünü oluştururken gönül dili metafizik kısmını oluşturur. İnsan sadece bedenden ibaret olmayıp ruh dünyasıyla bir bütündür. İşte gönül diline dokunmak insan ruhuna tesir etmek demektir.¹⁴³

Asıl mesele muhatabın gönül diline seslenebilmektir. İnsanların gönlüne girmek en zor hedeftir. Gönül dili; samimiyet, ilgi, sevgi ve anlayış gibi hassasiyetler ister. Herkes bu hassasiyetlere sahip olmayabilir. Fakat bu hasletlere sahip olmak için hatip bu konudaki eksiklerini görebilir ve nefis muhasebesiyle kendini düzeltmeye çalışabilir. Bütün bunların olabilmesi için öncelikle hatibin bilinçli olması gerekir. Hatip muhatabının gönül diliyle aynı frekansta buluşabilmişse kendini başarılı addedebilir.

Buraya kadar birinci bölümde söz ve dil konularını etraflıca işledik. Söz ve dile dair temel kavramları verdik. Söz çeşitleri ve dil türlerini de derinlemesine işleyerek başlıklarımızı daha anlaşılır kıldık. Böylelikle *retorikte dili doğru ve etkili kullanma yolları* konulu çalışmamızın en temel kavramlarını bu bölüm çerçevesinde açıklayarak okuyucuyu daha bilinçli bir şekilde tezin ilerideki kısımlarına hazırlamış olduk. Şimdi retorikte dili doğru kullanma ve dile etkililik kazandırma yollarını işlemeye geçmek istiyoruz.

---

¹⁴² Emiroğlu, Mevlânâ, s. 72.

¹⁴³ Bu konuda bkz, Yaman, İL, ss. 109.-116.

İKİNCİ BÖLÜM

RETORİKTE DİLİ DOĞRU KULLANMA VE DİLE ETKİLİLİK

KAZANDIRMA YOLLARI

Bu bölümde *retorikte dili doğru ve etkili kullanma yolları* başlıklı tezimizi dilin doğruluğunu ve etkisini arttıran esaslar yönüyle kapsamlı bir şekilde ele alacağız. Konumuzu öncelikle *dile doğrudan etkililik kazandıran hususlar* başlığı altında detaylandırarak ve dilin yetkin bir ustalıkla kullanılmasının yollarını göstereceğiz. Retorikte dilin kullanımını doğrudan etkileyen âmillerin yanında bir de yardımcı hususlar bulunmakta olup bunlar dolaylı olarak retorikte dilin etkisini arttıran veya azaltan hususlardır. Bu konuyu da *dile etkililik kazandıran yardımcı hususlar* başlığıyla bu bölümde işleyeceğiz.

2.1. DİLE DOĞRUDAN ETKİLİLİK KAZANDIRAN HUSUSLAR

Yürümek kolaydır ancak bebeklerin bu kabiliyeti kazanmaları zaman alır. Bisiklete binmek de kolaydır fakat öğrenmek için yürümek gibi zaman alır. İnsanın yaratılış istidadı olan konuşma eylemi de yürümek ve bisiklete binmek gibi kolaydır. Fakat güzel konuşma söz konusu olursa bu konuda uzmanlaşmak emek ve zaman gerektirir. İnsanlar, dil ile ilgili çok çalışıp sürekli alıştırma yaparak konuşma kabiliyetlerini güzelleştirebilirler.¹⁴⁴ Dili etkili kullanmakta önemli olan şey, dille ilgili kurallara hâkim olmak ve bunları uygulamaktır. Bu başlığımızda retorik kusursuz olması için hitabette dile doğrudan etkililik kazandıran hususları incelerken konumuzu dil ve mantık zaviyesinden irdelleyerek geniş bir yelpazeyde kaleme alacağız.

2.1.1. Zengin Kavram Bilgisi

Zengin bir kavram bilgisinden bahsetmek için öncelikle olması gereken iyi bir okuyucu olmaktır. Ancak iyi bir okur olan insanın kavram dağarcığı gelişebilir.

---

¹⁴⁴ Kevin Hogan, *Başkalarını Size Gibi Düşünmeye Nasıl İkna Edersiniz*, Çev. Vahide Karaca, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 28.

Çünkü okudukça insanın ufku açılır, yabancı gelen kavramları da araştırarak öğrenir ve böylece zaman içinde kavram dağarcığı da aşama aşama genişler.

Bunun yanında okumak, hem bilgi bakımından yenilenmek hem de ruhen ve kalben dinç kalabilmektir. Çabuk ve doğru algılamanın, kıvrak bir zekânın, geniş bir ufkun, güçlü bir hafızanın, etkili iletişim kurabilmenin ve güzel konuşmanın yolu yukarıda da belirttiğimiz gibi çok okumaktan geçmektedir. Bazı bilim araştırmaları düşünme ve üretme ile kitap okuma arasında bir bağlantının olduğunu da göstermiştir.¹⁴⁵

Zengin kavram bilgisi konuşmacının işini kolaylaştırır. Çünkü bu sayede konuşmacı düşüncelerini ifade etme zorluğu çekmez ve akıcı bir üslûp kazanır. Ayrıca konu, hatibin zengin kavram dağarcığı ile hitabetindeki kelime seçimi ve onların ifade edilişleri bakımından asgari düzeyde hata ile anlatılır. Yeni kavramlar muhatap kitlenin de ufkunu genişletir ve ruhi itminanla konunun etkisini artırır. Bütün bunlardan sonra şunu ifade edebiliriz ki zengin kavram bilgisinin retoriğin üç unsuru olan hatip, hitabet ve muhatap açısından önemi tartışılmayacak kadar açıktır.

2.1.2. Tanımlama

Pratikte “Nedir?” sorusuna verilen cevap olarak karşımıza çıkan *tanım*, “bir terimin ana nitelikleri ve esaslı karakterleriyle belirtilmesi”¹⁴⁶ demektir. Tanımla nesnelerin veya kavramların özelliği bildirilir ve farklılıkları belirginleşir. Nesneler veya kavramlar sadece tasarımdan ibaret olmayıp kendilerine ait bir anlama sahiptir. İşte bu anlamların dil aracılığıyla belirtilmesi tanımlamalar ile gerçekleşir.¹⁴⁷

Tanım, tanımlanan ve tanımlayan olmak üzere iki öncülde oluşan bir önermedir. Tanımlanan özne, tanımlayan yüklemidir. Buraya kadarki kısmı mantık çerçevesinde önerme olarak görürsek “özdeşlik önermesi” yani “A, A’dır” şekline sahip bir önermedir diyebiliriz. Özdeşlik önermesi tam ve eksiksiz bir tanım niteliğinde olup Aristoteles de bunu “mükemmel tanım” olarak görmüştür. Çünkü burada (A) yine kendisi (A) ile tanımlanmaktadır. Ancak “öğrenci, öğrencidir”, “

¹⁴⁵ Ertuğrul Yaman, **Susma Sanatı**, Akçağ Yay., Ankara, 2012, (SS), s. 45.

¹⁴⁶ Emiroğlu, KMG, s. 80.

¹⁴⁷ Doğan Özlem, **Mantık**, 13. b, Notos Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 111.

“Yaprak, yapraktır” önermelerinde olduğu gibi formel olarak mükemmel bir tanım olsa da bu tanımlar, bir şeyin kendisi olduğunu bildiren özdeşlik bilgisinden öte bir bilgi vermezler. Böyle bir tanımlama sadece bir şeyi kendisiyle tanımlamaktır. Bilgi verici olgun bir tanım, tanımlanmak istenen kavramın onu kendisi yapan nitelikleri yani o kavramın içlemini verebilen tanımdır. Dolayısıyla bilgi verici tanım, yüklem durumundaki tanımlayanın özne durumundaki tanımlanandan farklı olmasını gerekli kılar. Yani ideal bir tanım “A, B’dir” şeklindeki bir önerme olmalıdır. Burada B, A’ya yeni bir şey katan A’nın özelliği olan şeydir.¹⁴⁸ “Zekâ nedir?” sorusuna “Zekâ, dünyayı anlama, mantıklı düşünme ve zorluklarla karşılaşıldığında kaynakları etkili kullanma kapasitesidir.”¹⁴⁹ cevabı verilir. Görüldüğü üzere tanımda “zekâ” kavramının özellikleri net bir şekilde verilmiştir. “Rehberlik ne demektir?” sorusuna “Rehberlik, bireyin kendini ve çevresini tanımasına yardım sürecidir.”¹⁵⁰ cevabı verilir.

Aristoteles bir şeyi adlandırmak yerine tanımlamak gerektiğini ifade etmektedir. Örnek olarak, ”kare” yerine “dört eşit kenarı dik açılarla kesişen geometrik şekil” denilebilir. Yapılan bu açıklayıcı tanımla bilgi dinleyiciye direkt verilmemekte ve onu düşündürmeye sevk etmektedir. Fakat esas olan anlatımın kısalığı ise tersini yapmak gerekir. Yani tanımlama yapmak yerine adlandırmalar yapılabilir. Konuşma estetik yahut içerik bakımından çirkin veya uygunsuz bir şey ihtiva ediyorsa yani tanımlama çirkinse söz konusu adı kullanmak, ad çirkinse tanımlamayı kullanmak doğru olandır. Önemli olan dili en güzel ve etkili bir şekilde kullanmaktır.¹⁵¹

Kimi cümleler söyleyiş özelliğinden ötürü tanımış gibi görünse de aslında tanım bildirmez. Mesela, “Ekvator coğrafya bilimiyle ilgili bir terimdir.” cümlesi söyleyiş olarak tanıma benzemektedir. Oysa bu cümle tanımdan oldukça uzaktır. Çünkü “Ekvator nedir?” sorusuna cevap vermemektedir Burada ekvatoru tanıtıcı hiçbir ifade yoktur. Ancak “Ekvator, kutup noktalarına eşit uzaklıkta bulunan noktaları birleştiren ve Dünya’yı iki eşit parçaya böldüğü varsayılan hayali

---

¹⁴⁸ Özlem, ss. 112-113.

¹⁴⁹ Hill, s. 178.

¹⁵⁰ Yıldız Kuzgun, **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**, 13. b, Nobel Yayınları, Ankara, 2014, s. 3.

¹⁵¹ Aristoteles, s. 176.

çemberdir.”¹⁵² ifadesi kısaca ekvatoru açıklar nitelikte olduğu için tanımdır. Traverten nedir? sorusunun cevabı “Su içerisinde eriyik halde bulunan kalsiyumbikarbonatın çökmesi sonucunda oluşan yeryüzü şekline *traverten* denir.”¹⁵³ olmalıdır. Tanım cümlesi görüldüğü üzere “traverten” ismine dair bilgileri net bir şekilde vermektedir.¹⁵⁴

Her tanım bir önermedir fakat her önerme bir tanım değildir. Mesela, “Koala bir hayvandır.” koala öznesine hayvan yüklemine özelliği verilmiş olup bu bir tanım önermesidir. Buna karşılık “Koala keseli ve iri kulaklıdır.” önermesi bir tanım önermesi değildir. Tekil kavramlar içeren önermeler, bir tanım değil bir betim (tasvir) içerir. Betim daha çok tekil ve somut kavramlarla, tanım ise daha çok genel ve soyut kavramlarla yapılır. Mantık zaviyesinden geçerli ve iyi bir tanım; tam olmalı, bir şey kendisinden daha açık olmayan (müphem) bir şeyle tanımlanmamalı, tanımda kısır döngü bulunmamalı, ne çok uzun ne de çok kısa olmalı, tanım döndürme yoluyla döndürülebilmelidir. Yani “A, B’dir; B de A’dır” gibi.¹⁵⁵

Konuşmada tanımlaştırılması gereken bir kelime veya terim varsa söz konusu kelime veya terimin tanımlaştırılması dinleyicilere verilir. Fakat tanımlama yapmak herkesin yapabileceği bir şey değildir. Hatip kafasına göre değil belirli bir kaynaktan istifade ederek ve bu kaynağı dinleyicilerine bildirerek tanımlama yapar. Tanım cümleleri kararlı ifadelerinden dolayı açıklanmaya çalışılan düşüncelere kesinlik verir. Tanımlarla desteklenmiş yargılar muhatapta daha kolay kabul görür.

2.1.3. Tasnif (Sınıflandırma) Yapma

Tasnif (sınıflandırma), “terimleri kapsam derecesine göre ayırmaktır, başka bir deyişle varlıkları cins ve türlerine bölerek onları bir sıra, bir düzen içinde göstermektir.”¹⁵⁶ Tasnif yaparken varlıklar ortak özelliklerine, benzerlik ve farklılıklarına göre ayrılır, basitten karmaşığa veya karmaşık olandan basite doğru

¹⁵² Tanım için bkz, Coğrafya Bilimi, “Paralel Nedir? Paralellerin Özellikleri Nelerdir?”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.cografyabilimi.gen.tr/paralel-nedir-paralellerin-ozellikleri-nelerdir/>, (12.04.2018).

¹⁵³ Cumhuriyet Abay, **10. Sınıf Coğrafya Konu Anlatımlı**, Esen Yayınları, Ankara, 2012, s. 11.

¹⁵⁴ Turkedebiyati.org, “Tanım Bildiren Cümleler”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.turkedebiyati.org/tanim-bildiren-cumleler/>, (22.03.2016).

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi ve tanımda ortaya çıkan yanlışlar için bkz. Emiroğlu, KMG, ss. 82-90.

¹⁵⁶ Emiroğlu, KMG, s. 96.

gruplar halinde incelenir.¹⁵⁷ Tasnif yaparken isimleri erkek, dişi, canlı, cansız ve tür bakımından ayırmak doğru şekilde olmak zorundadır. Tasnif hata kabul etmez ve hatalı tasnif, tasnif olamaz. Hitabette tasnif gibi bir ayırım olası anlam karmaşasını engeller ve konuşmaya belli bir düzen kazandırır. Tasnif sayesinde konuşmacı kendini, hedefini ve konusunu basit bir düzende anlatabilir.¹⁵⁸

Bazen bir tanımın anlaşılması, tanımlı yapılan kavramın kapsamının bilinmesini gerekli kılar ki bu da sınıflandırmasının bilinmesi demektir. Konunun “Geometride Üçgenler” olduğu bir konuşmada “Eşkenar üçgen üç kenarının uzunlukları birbirine eşit olan üçgendir.”¹⁵⁹ tanımını ele alırsak “eşkenar üçgen” terimi, “üçgen” kapsamının bilinmesini gerektirir. Ancak tanımda geçen “üçgen” terimi bilinirse “eşkenar üçgen” terimi de bilinebilir.¹⁶⁰

“Hücreler, organizmanın en küçük, bağımsız yapıtaşlarıdır.”¹⁶¹ “Spesifik fonksiyonları yapmak üzere bir araya gelmiş aynı tür hücreler topluluğuna *doku* denir.”¹⁶² “Spesifik bir fonksiyonu gerçekleştirmek üzere iki veya daha çok dokunun oluşturduğu dokuya *organ* denir.”¹⁶³ Tanımlama konusunu işlem kapsam yönüyle inceleyeceğimizde; ilk cümle “hücre” kavramını tanımlamakta, ikinci cümle işlem “hücre” kavramı ile “doku” kavramını tanımlamakta, üçüncü cümle işlem “doku” kavramı ile “organ” kavramını tanımlamakta olup tanımlarda “organ” kavramı “doku”nun, “doku” kavramı da “hücre”nin kapsamıdır.

Doğru sınıflandırma için dikkat edilmesi gereken iki şart bulunmaktadır. 1. En üstteki sınıf ismiyle aynı özelliklere sahip kavramlar, alt sınıf veya sınıflar olmalıdır. 2. İki ayrı sınıfta bulunan kavramların ortak özellikleri bu sınıfların her birinin kendi içlerinde taşıdıkları ortak özelliklerden fazla olmamalıdır.¹⁶⁴ Konunun “İnsan Fizyolojisi” olduğu bir konuşmada hatibin ilk öncelikli olarak yapması gereken bu ana başlığın alt başlıklarını dinleyiciye vermek yani gerekli sınıflandırmayı yapmaktır. Hatibin konuşmasına “İnsan fizyolojisi; dokular, sinirler,

¹⁵⁷ Emiroğlu, KMG, s. 96.

¹⁵⁸ Aristoteles, s. 175; Casson, s. 134.

¹⁵⁹ Harun Yalçın, **KPSS**, Murat Yay., 2011, s. 368.

¹⁶⁰ Özlem, ss. 124-125.

¹⁶¹ Mehmet Yıldırım, **İnsan Anatomisi**, 7. b, Nobel Tıp Yay., 2015, ss. 10-11.

¹⁶² Yıldırım, ss. 10-11.

¹⁶³ Yıldırım, ss. 10-11.

¹⁶⁴ Bu konuda bkz, Özlem, ss. 124-132.

hareket sistemi, sindirim sistemi, dolaşım sistemi, solunum sistemi ve boşaltım sistemi olmak üzere yedi temel başlıkta sınıflandırılmaktadır.” şeklinde başlayarak konusunun çok daha kolay anlaşılmasını sağlar. Örnek incelendiğinde ortak özelliklere sahip alt sınıflar oluşturulmakla ilk madde, alt sınıfların birbirleri arasında tek ortak noktasının “insan veya insan fizyolojisi” olması ile ikinci madde karşılanmaktadır.¹⁶⁵

2.1.4. Düzenleme

Düzenleme konuşmada girişi, gelişmedeki akışı ve sonuç kısmını belirlemek demektir. Amaç, ne yapmak istediğimiz ise düzen nasıl yapacağımızı gösterir. Uzun veya kısa söz söyleyeceğimizle ilgili karar bu düzen sırasında belirlenir. Bir konuşma girişi, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşur.¹⁶⁶

Konuşmada hazırlık aşaması diyebileceğimiz düzenlemede ilk önce nereden başlanacağı belirlenir, içerikte kullanılacak materyaller tespit edilir ve son olarak bütün bunların provası yapılır. Bu süreçte “niçin konuşmam istendi?”, “benden ne bekleniyor?”, “tecrübelerimi dinleyicilerimle hangi ölçüde paylaşayım?” gibi soruların cevaplarını aramak gerekir.¹⁶⁷

Öncelikle iyi bir girişten bahsetmek gerekirse tercih edilecek giriş türü konuşmanın bütün akış ve sonucunu etkiler. Dinleyicilerin dikkati tam iken hatibin kendisini ve konusunu ifade etmekte kusursuz olması şarttır. Unutmamak gerekir ki, hatip ilk birkaç dakikada dinleyici üzerinde iyi veya kötü bir etki bırakır. Ve bu durum konuşmanın bütün seyrini etkiler.

Aristoteles konuşmacının hatiplikteki perspektifini genişletecek giriş türlerini açıklamıştır. Konuşmada girişler; övgü, eleştiri, nasihat veya dinleyiciye herhangi bir konuda yapılan çağrı şeklinde olabilir. Konuşma mantığa aykırı ve inanılması güç bir sav üzerine ise hatip dinleyiciden öncelikle bağışlanmasını isteyebilir. Bu şekilde davranmakla olası tartışma ortamını yumuşatmış olur. Girişlerin konuşmanın

¹⁶⁵ Komisyon, **Ortaöğretim Biyoloji 11**, MEB, Ankara, 2016, ss. 7-9.

¹⁶⁶ Herbert, N. Casson, **Söz Söyleme Sanatı**, Çev. V. Yılmaz, İstanbul, 2000, s. 137.

¹⁶⁷ Hogan, ss. 79-84.

kendisiyle bağlantılı yahut bağlantısız olması arasında bir seçim yapmak gerekirken konuşmanın ilerleyen bölümleriyle bağlantılı olmasında fayda vardır.¹⁶⁸

Şehit ve gazi yakınlarının davet edildiği bir iftar programının girişini ele alalım.

Sayın aziz şehitlerimizin değerli yakınları, kahraman gazilerimiz, değerli konuklar, basınımızın değerli mensupları, öncelikle şehit aileleri için düzenlenen bu programa hoş geldiniz diyor, hepinizi saygıyla, sevgiyle ve muhabbetle selamlıyorum.

Değerli konuklar, bugün burada aziz şehitlerimizin değerli yakınları ve gazilerimizle birlikteyiz. Hepsine devlet ve millet olarak minnet ve şükran borçluyuz.

Değerli kardeşlerim, sizler en değerli varlıklarınızı, eşinizi, oğlunuzu, kardeşlerinizi; küçükler babalarını, bu vatan için şehit verdiniz. Bunun dünyada herhangi bir karşılığı söz konusu olamaz. Bundan daha kıymetli, bundan daha büyük bir fedakârlık yoktur. Onların bu kahramanlıkları ve fedakârlıkları bizim varlık sebebimiz olmuştur ve bizler, sizler için ne yaparsak yapalım sizlerin hakkını hiçbir şekilde ödeyemeyiz. Sizlere olan minnet borcumuzu anlatmada ne söylesek azdır, ne kadar güzel kelimeler kullansak yetersizdir.¹⁶⁹

Görüldüğü üzere takdir dolu uzun bir giriş tercih edilmiş. Böylelikle hem muhabata verilen değer bizzat kendilerine ifade edilmiş hem de dikkatlerin dağılması engellenmiştir.

Dinleyicileri temadan haberdar etmek adına girişte temadan tadımlık bir şey vermek doğru bir tercih olur. Bu; başlangıçta bir parçacık bilgi vermek, konuyla ilgili bir soru, belki de konunun içeriğinden küçük bir haber vermek olabilir. Bu, ünlü birinin mühim bir alıntısıyla veya nükteli bir anekdotla dinleyicilerin dikkatini çeken girişler şeklinde yapılabilir. Dinleyici ona sımsıkı sarılacak ve merakından dolayı konuyu dikkatle takip edecektir. Kullanılan başka giriş türleri de tercih edilebilir. Fakat yukarıda saydığımız esas giriş türleri dışındaki başka bir yöntem, amaç yönünden yardımcı nitelikte bir giriş türü olur. Mesela, konuşmacı kendisiyle veya rakibiyle ilgili bir eleştiriyle giriş yapsa böyle bir giriş muhatap kitlenin konu veya hatiple ilgili ön yargısını uzaklaştırmaya veya arttırmaya yönelik olur.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Aristoteles, s. 197.

¹⁶⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, “Şehit ve Gazi Aileleri İçin Düzenlenen İftar Programı”, **Basın Bülteni**, 09.07.2015, <http://www.icisleribasini.gov.tr/sehit-ve-gazi-aileleri-icin-duzenlenen-iftar-programi>, (21.03.2016).

¹⁷⁰ Konuşma planı hazırlarken konuşmanın giriş gelişme ve sonuç bölümlerinde dikkat edilmesi gerekenler için bkz. Emiroğlu, MYZ, ss. 77-96; Aristoteles, s. 198.

M. Kemal Atatürk Gençliğe Hitabe'nin girişini şöyle yapmıştır:

“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.” öncelikle hedef kitle olan gençlerin dikkatini çekecek bir nida ile başlanmış, sonra asıl ve en önemli vazifeleri ifade edilerek duygularını coşturacak cümlelerle devam edilmiştir. Böyle bir giriş, konuşmanın ilerleyen bölümleri için merak uyandırıcı olmuş ve kullanılan emir kipiyle de söylenenlerin yaptırım gücü artırılmıştır.

*Sözlerimi bitirinceye kadar sabredin... Yurttaşlarım, Romalı Kardeşlerim, susun! Göstereceğim sebebi dinleyin... Susun ki beni dinleyesiniz. Namusum hakkı için söylüyorum, bana inanın. Namusuma değer verin ki, bana inanasınız. Beni düşünerek tenkit edin. Düşünme gücünüzü işletin ki, rahat kararlar verebilesiniz.*¹⁷¹

Son derece insanın dikkatini uyandıran bu paragraf Romalı Sezar'a muhalefet etmesiyle tanınan Brutus, halka hitaben yaptığı konuşmasına, dinleyicilerinin merakını uyandıracak birkaç farklı dikkat çekici cümleyle başlamıştır.

Davaları zayıf olan kimseler girişlerden hoşlanırlar ve girişi uzatarak hem kendileri oyalanırlar hem muhataplarını oyalatırlar. Soru sorulduğunda da dolaylı yanıtlar verirler. Söyleyecek sözleri olmadığından veya fikirlerine duydukları güvensizlikten dolayı böyle kimselerin tek düşündükleri şey kendilerine verilen vakti doldurmaktır.¹⁷²

Bütün bu giriş yöntemlerinden sonra gelişme bölümüne gelince; gelişme bölümü konuşmacının asıl meramını anlattığı, fikirlerini dinleyicileriyle paylaştığı ve hatibin dili kullanma maharetini gösterebildiği kısım olup konuşmanın en çok vakit alan ve en uzun süren bölümüdür. İyi bir girişten sonra artık yavaş yavaş hatip konunun serüvenine kendisi kadar dinleyicilerini de çekebilme, örneklerle, kanıtlarla desteklenmiş fikirlerini kendisi için seçtiği en uygun üslûpla sunma vaktidir. Hatip retoriklerinin ustalığını bu aşamada gösterir. O, vereceklerinin hepsini çalışmamızın genelinde anlattığımız dili kullanma yöntemlerinden tercih ettiklerini kullanarak gelişme bölümünde dinleyicisiyle paylaşır. Bu aşamada hatibin dinleyicilerini

¹⁷¹ Diksiyon.org “Hitabet Metni Örnekleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://diksiyon.org/hitabet-metni-ornekleri/>, (21.03.2016).

¹⁷² Aristoteles, s. 200.

istediği şekilde etkilediği veya etkileyemediği belli olur. Başarılı bir gelişme süreci başarılı bir konuşma süreci demektir.¹⁷³

Konuşmanın sonunda birkaç cümleyle konunun özeti çıkarılır, dinleyicilerin tam olarak konuyu anlaması sağlanır, dinleyicileri sorularıyla baş başa bırakmamak için soru cevapla dinleyicilerden konudan ne anladıklarına dair geri bildirim sağlanır. “Kişiler kıyafetleriyle karşılanıp fikirleriyle uğurlanırlar.” sözünü referans göstererek dinleyicilerin ortamdan pozitif duygularla ayrılmaları sağlanır. Bunun için ilk önce konuşmanın sonunda hatibin karşı tarafa pozitif enerji vermesi lazım ki onlarda da aynı hissiyat oluşsun. Nasıl girişe hazırlanıyorsa sonuca da hazırlanılmalıdır. “Bir şekilde sonunu bağlarım.” yanılışına kapılmamak gerekir.¹⁷⁴

2.1.5. Anlatım Biçimlerine Uyuma veya Dikkat Etme

Etkili anlatım dil bilgisi kurallarına hâkimiyeti gerektirdiği kadar bazı özel anlatım biçimlerine de hâkim olmayı gerekli kılar. Anlatılacak konuya göre dile etkililik kazandıracak anlatım biçimini seçmek ve bunu en iyi şekilde kullanmayı bilmek gerekir. Dilimizdeki anlatım biçimleri açıklama, kanıtlama, betimleme, karşılaştırma, öyküleme ve tartışma başlıkları altında ele alınır.

Açıklama:

Açıklama anlatım biçimi, doğruluğu kesinleşmiş bilgileri belli bir disiplin ve tutarlılık içinde vermektir. Konuşmacı açıklama yaparken açık ve kesin ifadeler kullanarak konuyu bir bütün olarak ele alır. Açıklamada esas faktör sade ve anlaşılır bir dil kullanmaktır. Bu anlatım biçiminde hatip kendi fikir ve duygularına yer vermez, açıklama anlatım biçimi öznel olmayı değil nesnel olmayı gerektirir.¹⁷⁵

¹⁷³ Aristoteles, s. 175.

¹⁷⁴ Bu konuda bkz, Metin İçtem, Ahmet Z. Gündoğdu, İSTESOB Eğitim Müdürlüğü, alız bırakan Konuşmalar”, **Basın Bülteni**, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwi77-qHwdHLAhVHm3IKHdAbBAcQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Fistesob.org%2Fegitim%2Ftoplan-tidosyalari%2FizBirakanKonusmalar.pps&usg=AFQjCNHckj6ytOPT6ONpq5YKPN4x4DoBMA&bvm=bv.117218890,d.bGQ>, (12.04.2016).

¹⁷⁵ Aras, s. 280; Dilbilgisi.net, “Anlatım Biçimleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bicimleri/>, (14.08.2016).

Kanıtlama:

Bazen söz konusu meramı karşı tarafa kabul ettirmek veya muhatabı ikna etmek için somut delillere başvurmak gerekir. Anlatımı bir söz, bir obje, bir sayı sonucuyla ispatlama yöntemine *kanıtlama* denir. Bu yöntem daha çok hukuki konularda kullanılır. Ama bunlar haricindeki konuşmalarda eğer ikna bir kanıtla kolaylaşacaksa muhakkak kanıtlama yapılmalıdır. Özellikle muhatabın zor ikna edileceği konularda birtakım kanıtlarla fikri desteklemek gerekir. Böyle durumlarda kanıtlama hatibi kurtaracak bir yöntemdir.¹⁷⁶

Betimleme:

Betimleme, insan veya herhangi bir varlığın gözle görünür veya görünmez özelliklerini kapsamlı bir şekilde anlatılmasıdır. Betimlemede amaç, iyi bir gözlem sonucu nesne, kişi ve mekânların ayırıcı niteliklerinin anlatılmasıyla duyu organlarını kullanmadan zihinde resmedilmesidir.¹⁷⁷

Karşılaştırma:

Anlatımı daha anlaşılır kılmak için iki zıt kavram veya düşünceyi birlikte ifade etmek *karşılaştırma* demektir. İknayı sağlamada çok işe yarayan bu yöntemi kullanmaktan kaçınmamak gerekir. Meramı anlatmakta zorlanıldığı zaman, hemen onun karşıtlığı olan konuya atıfta bulunmak isabetli bir tercih olur. Zıtlastırılan düşünceler mantık olarak bir kanıtın etkisine sahiptir çünkü birbirine zıt iki sonucu yan yana koymakla onlardan birinin yanlış olduğu kanıtlanmış olur. Böyle düşünceler özellikle yan yana getirildiğinde kolayca kavranır bir nitelik de kazanmış olur.¹⁷⁸

Öyküleme:

Öyküleme, kurgulanmış bir olay veya durumun oluş sırasına göre adım adım anlatıldığı anlatım biçimidir. Bu anlatım biçiminde önemli belli başlı öğeler vardır. Bunlar; olay, kişi, zaman, mekân ve anlatıcıdır. Öykülemede anlatım bu esaslara dikkat edilerek yapılır.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Aristoteles, s. 207.

¹⁷⁷ Aras, s. 179; <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bicimleri/>, (14.08.2016).

¹⁷⁸ Aristoteles, s 182.

¹⁷⁹ Aras, s. 156; Dilbilgisi.net, “Anlatım Biçimleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bicimleri/>, (14.08.2016).

Tartışma:

Tartışma anlatım biçimi, genellikle güncel olay, konu ve sorunların açığa kavuşturulmasında dinleyicinin veya muhatapın düşüncelerinde değişiklik yapmayı amaçlar. Tartışmada hedeflenen amaç, aynı konuda farklı bakış açılarına sahip kişilerin birbirlerine fikirlerini anlatmasıyla bahsi geçen konuyla ilgili doğru kanâate ulaşabilmektir. Tartışma anlatım biçiminde söz dalaşı veya kalem kavgası niteliğinde bir üslûp kullanılır. Hatibin tartışmada hasmına karşı düşüncelerini en iyi şekilde ifade etmesi için retoriğinin kusursuz olması elzemdir.¹⁸⁰

2.1.6. Benzetme (Analoji-Teşbih)

“Anlatımı güçlendirmek amacıyla, aralarında ortak nitelik bulunan iki varlık veya kavramdan, ortak nitelik yönünden güçlü olandan zayıf olana aktarma yapılmasına”¹⁸¹ *benzetme*, *analoji* veya edebiyattaki adıyla *teşbih* denir. Benzetmeli cümlede üç unsur vardır. Bunlar benzeyen, benzetilen ve benzetme yönüdür.

“Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım!” (M. Âkif)

İstiklal Marşımızın bu mısrasını benzetme sanatı açısından inceleyelim. Benzeyen “şairin kendisi”, benzetilen “sel”, benzetme yönü “coşku duygusu”dur.

“Birçok yeri unutulmuş eski, uzak bir rüya gibi oldu.”¹⁸² Bu cümlede de benzeyen “o yer”, benzetilen “rüya”, benzetme yönü “ulaşılmazlık”tır.

Bir belgeselde anlatı “İşte ormanda yağan yağmurun en kötü tarafı budur. Küçük bir akarsu adeta bir korku tüneline dönüşür.” ifadesi ile yapılmıştır. Burada da benzeyen “akarsu” benzetilen “korku tüneli” benzetme yönü “dehşetli ortam”dır.

“Kanal tedavisi olmuş dişler ağız içinde kurumuş bir dal gibi işlev görür.” Bu örnekte benzeyen “kanal tedavisi olmuş dişler”, benzetilen “kurumuş bir dal”, benzetme yönü “işini yerine getirememek”tir.

Benzetmeyle dinamik bir anlatım sağlanır. Özellikle açıklaması zor olan soyut kavramları benzetmeyle insan hayal dünyasını kullanıp zihninde canlandırma

¹⁸⁰ Aras, s. 292; Edebiyatogretmeni.net, “Anlatım Biçimleri”, **Kaynak Sitesi**, http://www.edebiyatogretmeni.net/anlatim_bicimleri.htm, (14.08.2016).

¹⁸¹ Türk Dili ve Edebiyatı, “Teşbih (Benzetme) Sanatı Nedir?”, **Kaynak Sitesi**, http://www.turkdebiyati.org/soz_sanatlari/tesbih_soz_sanatlari.html, (26.06.2016).

¹⁸² Ömer Seyfettin, “Ant”, **Güzel Yazılar Hikayeler 1**, Ankara, 1996, s. 1.

yaparak somutlaştırır ve böylece hem anlam daha anlaşılır hale gelir hem de daha etkili bir anlatım yeteneği kazanılmış olur.¹⁸³

“Kelimleri vaktinden evvel öldürmek, genç bir insan öldürmek kadar kanlı bir cinâyettir. Kelimelerin yaşama haklarını, insanların yaşama hakları kadar mukaddes ve muhterem sayanlar, insanlar içinde en az barbar veya en çok medeni olanlardır.”¹⁸⁴ Cümlelerinde yazarımız ana dile mâl olmuş kelimelerin alelâde bir şekilde dilin söz varlığından itelenmesini kanlı bir cinâyete benzeterek durumun ciddiyetini anlatmak istemiştir.

“Kafasını kuma gömmüş deve kuşu misali hakikatlere kulak tıkayıp dinlememeyi tercih etmek kendini kandırmaktan öte bir davranış değil.” Burada hatip “deve kuşu” benzetmesiyle anlatmak istediklerini somutlaştırarak dinleyici tarafından konusunu daha anlaşılır kılmıştır.

Bir belgeselde geçen ifade; “...gün yerini geceye bırakıyor, siyah bir tül gibi inen karanlık...” görüldüğü üzere iyi bir benzetme ile anlatım nasıl da güzelleştirilmiş.

Konunun “güzel ahlak” olduğu bir konuşmada hatibin muhatabını kibirden uzaklaştırması için “Kibir kötü bir şeydir, kibirden uzak durunuz!” demek yerine “Kalbinde zerre kadar kibir olan bir Müslümanın hali, mürekkep dökülmüş beyaz bir kâğıda benzer. Nasıl böyle bir kâğıt işe yaramaz olmuşsa yazık ki kibirli bir kalp de iyi ve güzel ne varsa insanın bütün yapıp ettiğini alıp götürür. İşte arkadaşlar kibir böylesi çirkin bir huydur.” demesi çok daha etkili olur.

2.1.7. Eğretileme (Metafor-İstiâre)

Sözlük anlamı olarak *eğretileme* “bir şeyi bir yerden veya bir kimseden ödünç alma; alıntılama yapma”¹⁸⁵, terim anlam olarak genellikle edebiyatta bir şeyin diğerine benzetilmesiyle yapılan söz sanatıdır. Ancak eğretilemde açık bir benzetme yoktur. Muhatap eğretilemedeki üstü kapalı benzetmeyi düşünerek bulur. Kendisine

¹⁸³ Sırrı Er, **Türkçe'nin Adı Var**, 3. b, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2004, (TAV), s. 104.

¹⁸⁴ Banarlı, s. 206.

¹⁸⁵ Barokas, s. 58.

benzetilenin ismi, eğreti olarak benzetilen yerine kullanılır.¹⁸⁶ Bir başka ifadeyle aralarında herhangi bir özelliğin benzerliğinden dolayı yakınlığı bulunan iki nesneden birinin benzerliğinden nesnenin adını öbürüne verme işidir. Eğretileme bir nesneyi veya bir olayı tanımlarken başka bir nesne veya olayla anlatmaktır.¹⁸⁷

“Şakaklarıma kar mı yağdı, ne var?”¹⁸⁸ Bu mısradaki “kar” ifadesi kendisine benzetilen, benzeyen “beyaz saçlar”dır. Şair “kar gibi beyazlamış saç” benzetmesi yapmayıp “kar” kelimesini renginden dolayı eğreti olarak “beyaz saç” yerine kullanmış, anlatımını eğretileme sanatıyla zenginleştirmiştir.

“İki kapılı bir handa

Gidiyorum gündüz gece”¹⁸⁹

Bu şiirimizde de şairimiz “iki kapılı han gibi dünya” benzetmesi yerine hanın “iki kapılı olma” özelliğinden dolayı “dünya” kelimesi yerine eğretilemeli bir anlatım seçerek “iki kapılı han” demeyi tercih etmiş anlatımını daha tesirli hale getirmiştir.

Herhangi bir sonuç elde edilemeyecek bir işle uğraşan kişiye “bakıyorum da kömür olmayan yeri üflüyorsun/suya yazı yazıyorsun/boşa kürek çekiyorsun” ifadeleri kullanılır. “Senin bu yaptığın kömür olmayan yere üfleme/suya yazı yazmaya/boşa kürek çekmeye benziyor.” anlamındaki bu cümlelerde muhatap, üfleyen/yazı yazan/kürek çeken kişi yerine konmuştur. Aslında kastedilen anlamla lafzın gerçek anlamının alakası yoktur. Eğretilemeyle bağlantı kurulmuş ve ifade güzelleştirilmiştir.¹⁹⁰

Aristoteles, *Retorik* adlı eserinde eğretileme konusuna oldukça geniş yer vermiştir. Aristoteles’in “Şeyleri eğretilemeler ve belgeçler yardımıyla gösterin, şiirsel etkiler yaratmamaya dikkat edin.”¹⁹¹ diye öğütlediği eğretileme, yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere hem hitabette hem düz yazıda hem de şiirde büyük önem taşır. Aristoteles belgeç ifadesini Türkçe’deki sıfat anlamında

---

¹⁸⁶ Cürcânî, s. 71.

¹⁸⁷ Barokas, s. 57.

¹⁸⁸ Cahit Sıtkı Tarancı, Antoloji.com, “Otuz Beş Yaş”, <http://www.antoloji.com/otuz-bes-yas-siiri/>, (18.03.2017).

¹⁸⁹ Aşık Veysel Şatıroğlu, *Gidiyorum Gündüz Gece*, <http://www.antoloji.com/uzun-ince-bir-yoldayim-siiri/>, (24.06.2016).

¹⁹⁰ Cürcânî, s. 72.

¹⁹¹ Aristoteles, s. 176.

kullanmıştır. Eğretileme anlatıya başka hiçbir şeyin yapamayacağı kadar açıklık, çekicilik ve farklılık kazandırır. Eğretilmeler sıfatlar gibi uyumlu olmalıdır. Bu da belirtilen ismi oldukça iyi bir biçimde nitelemeleri yahut ifade etmeleri demektir. Fakat konuşmaya çekicilik ve sıra dışı bir âhenk kazandırırım derken şiir diline kaymamaya dikkat edilmelidir. Çünkü burada söz konusu olan hitabette eğretilmeleri etkili kullanabilmektir. Mesela, bir katilin birini öldürdüğü de söylenebilir; kurbanını katlettiği de. İlk ifade düz, şekilsiz, özensiz bir anlatım olurken ikinci ifade eğretilmeli söyleyişiyle daha dikkat çekici olmuştur. Ayrıca eğretileme söyleyiş özelliğinin vurgulayıcı bir yönü de vardır. Eğretilmeli bir ifadede kesinlik vardır, kararsızlık yoktur. Bu yüzden de eğretilmeli ifadeler son derece ikna edici ve ilgi uyandırıcıdır.¹⁹²

Eğretileme Türkçe’de açık ve kapalı olmak üzere iki türde incelenir. Benzetme cümlesinin üç unsurdan oluştuğuna *benzetme* başlığında değinmiştik. İşte bu unsurlardan yalnız benzetilenin kullanılması ile yapılan eğretilmeye *açık eğretilme*, yalnız benzeyenin kullanıldığı eğretilmeye *kapalı eğretilme* denir.¹⁹³

Bir gün gibi geldi geçti baharım. (Bahar gibi kısa gençliğim)

Benzeyen gençlik (söylenmemiş), benzetilen bahar, benzetme yönü süredir. Sadece benzetilen söylendiği için açık eğretilme olur.

“Boynu bükük buğdaylar, yağmur özlemiyle gökleri gözlüyordu.”¹⁹⁴

Benzeyen buğday, benzetilen insan (söylenmemiş), benzetme yönü boynu bükük olmak, özlem duymaktır. Sadece benzeyen söylendiği için kapalı eğretilme olur. Hatibin burada dikkat etmesi gereken şey, konusunda veya anlatısında hangi eğretilme türünü seçmesi hususunda doğru tercihi yapmasıdır.¹⁹⁵

2.1.8. Ad Aktarması (Düz Değişmece-Mecaz-ı Mürsel)

Ad aktarması, benzetme amacı olmaksızın bir kelimenin başka bir kelime yerine kullanılması sanatı olup bir kavramın başka bir kavramla ifade edilmesidir.

¹⁹² Aristoteles, s. 169.

¹⁹³ Edebiyat Öğretmeni, “İstiare (Eğretileme)”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatogretmeni.org/istiare-egretileme/>, (05.04.2017).

¹⁹⁴ Türk Dili ve Edebiyatı, “İstiare (Eğretileme) Söz Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, http://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/istiare_soz_sanatlari.html, (31.05.2016).

Ad aktarması, düz değişmece veya mecaz-ı mürsel olarak da bilinmektedir ve anlatıma kâh abartılı kâh etkili bir hava verir. Birkaç şekilde ad aktarması yapılabilir. Sonucu nedenin yerine kullanma, bütünün yerine parçayı kullanma, kabı içindekinin yerine kullanma gibi yöntemlerle yapılabilir. Ad aktarması genellikle kalıplaşmış cümleler halinde kullanılır. “Sobayı yakmak”, ”Kıbrıs ağlıyor.”, “Bereket yağıyor.” ifadeleri ad aktarmasına birer örnektir.¹⁹⁶

“Bütün İstanbul’un ağızda gezen elleriniz,

Bize naz etmese olmaz mı efendim? Lütfen veriniz.”¹⁹⁷

Âkif’in meşhur Safahatından aldığımız bu dizede “İstanbul halkı” demek yerine ad aktarması sanatı kullanılarak sadece “İstanbul” kelimesiyle duygular ifade edilmiş ve bir de “ellerin naz etmesi” mecazıyla söyleyiş güzelleştirilmiştir.

Hatibin ad aktarması kullanması için öncelikle dil bilgisi anlamında bu bilgiye sahip olması gerekmektedir. Diğer adlarıyla düz değişmece veya mecaz-ı mürsel dil kuralını kullanmak tecrübeyle de ilgilidir. Yani ad aktarmasını kullanmak, dinleme yahut okuma ile öğrenilebilir.

Bir belgeselde balinalardan bahsedilirken anlatım “Denizlerin göçebeleri neredeyse sürekli hareket halindedir.” şeklinde ad aktarması ile sağlanmıştır.

Anlatımın ad aktarmasıyla sağlanmış olduğu bir haber bülteninde şehit haberi şöyle ifade edilmiştir:

“Günden güne artan şehit haberleri memleketimizi derin bir hüzne boğmuştur. Maalesef Anadolu kan ağlamakta, yürekler yanmaktadır.” “Halkımızı” demek yerine “memleketimizi”, “Anadolu halkı” demek yerine “Anadolu”, “analar” demek yerine “yürekler” ile anlatım ad aktarmasıyla sağlanmıştır.

2.1.9. Cinas

Cinas, “anlamı olan bir kelimenin, her defasında birbiri ardına anlam kazanarak ve birbirine yakın yerlerde kullanıldığı bir sanat biçimi”¹⁹⁸ demektir. Edebiyatta cinas bir söz sanatı olup retorik içermektedir.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ Barokas, ss. 59.-60.

¹⁹⁷ Ersoy, s. 323.

¹⁹⁸ Barokas, ss. 60-61.

Türkçe hayranı Nihat Sâmi Banarlı, “Türkçe bir mecazlar ve cinaslar lisanıdır.” der. Dünya edebiyatında cinaslı kafiyeyi bulan ilk dil Türkçedir. Öyle ki dilimiz bir kelimeyi birçok anlamda kullanacak bir dil dehasına sahiptir. Türkçe dünya dilleriyle yarışacak sayıda söz varlığına sahip değildir. Ancak mecaz ve cinas söz özellikleri sayesinde bir kelimenin çok yönlü kullanımı ile dilimiz bu açığı fazlasıyla telafi edecek kapasiteye sahiptir.²⁰⁰

““Onsuz da geçer günler, vuslat yakındır” **derdim**

Sonsuza hapsedildim bitmedi arttı **derdim**.”²⁰¹

İlk mısradaki “derdim” kelimesi “demek” fiilinin geçmiş zaman çekimini ifade ederken, ikinci mısradaki “derdim” kelimesi “dert”in birinci tekil şahıs iyelik eki almış halidir.

“Eyleme vaktini zayı deme kış **yaz** oku **yaz**”²⁰² mısrasında da “yaz” kelimesi ilk geçtiği yerde mevsimlerden “yaz”ı, ikinci geçtiği yerde “yazmak” fiilini ifade etmektedir.

Örneklerden anlaşılacağı üzere cinas sanatı insanları düşünmeye sevk eden yaratıcı bir söz sanatıdır. Hitabette, düz yazıda veya bir şiir kıtasındaki cinaslı söyleyiş dilin ahengini arttırır. Bunu fark edebilmek için anlatıyı dikkatle dinlemek gerekir. Ancak bu şekilde aynı kelimelerin farklı anlamları ifade ettiği anlaşılabilir.

2.1.10. Abartma (Mübalağa)

Abartma (mübalağa), herhangi bir durumu ve olayı olduğundan daha büyük veya daha küçük göstererek anlatma yöntemidir.²⁰³ Başarılı abartmalar eğretilenidir.²⁰⁴

“Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker

Gökten ecdad inse o pak alını öpmeye değer”²⁰⁵

---

¹⁹⁹ Barokas, s. 60.

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, Banarlı, ss. 297-300.

²⁰¹ Edebiyat Defteri, “Örneklerle Cinaz Çeşitleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=44557>, (28.04.2016).

²⁰² Muallim Naci, **Edebiyat Terimleri İstilahat-ı Edebiyye**, 2. b, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul, 2004, s. 15.

²⁰³ Edebiyat fakültesi.com, “Mübalağa (Abartma) Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakultesi.com/?s=mübalağa>, (13.04.2016).

²⁰⁴ Aristoteles, s.192.

Şair burada, atalarının gökten inerek, şehit olan askerlerin alnını öpmesini istemektedir. Şair bunun gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu bildiği halde sözün etkisini arttırmak için abartmaya gitmiştir.

“Ayağıma bastığı zaman o kadar acıdı ki tavana fırladım.” ifadesinde olduğu gibi bazen abartılar mizahi olarak da kullanılır. Ayrıca abartma sayesinde vurgulanmak istenen anlamı da ifade etmek kolaylaşır.²⁰⁶

2.1.11. Diğer Edebî Sanatları Kullanma

Mecaz:

Sözlükte “geçilip gidilen yer” olarak tanımlanan *mecaz*, bir kelimenin asıl manasından başka bir manaya nakledilmesiyle ortaya çıkan anlamdır ki bu edebî sanat dile zenginlik kazandırır. Mecazlar sayesinde deyimlerimizi kullanırız, ironi yaparız, şiir dilini anlarız, kendimizi ifade etmede özgürlük kazanırız. Mesela, “tahta” kelimesi hakiki anlamıyla “işlenmiş ağaç parçası” anlamına gelirken, “tahtaya geçip tek ayak üstünde dur” ifadesindeki “tahta” mecazi olarak “yazılacak levha” anlamında kullanılmıştır.²⁰⁷

Temsil:

Temsil “teşbihin bir cihetten değil birçok yönden yapılması”²⁰⁸ demektir. Başka bir deyişle temsil, benzetme sanatının birden fazla benzetme yönüyle yapılmasıdır. “İzmir; iklimiyle, yaşantısıyla, kültürüyle Anadolu’nun Paris’i olarak görülür.” cümlesinde İzmir şehri Paris şehrine birkaç yönden benzetme yapılarak temsil ifade edilmiştir.

Kinaye:

Kinaye, bilinen bir anlamın varlığını lafız yoluyla değil de akıl yoluyla ifade etmek, bir düşüncüyü kapalı söylemektir. Kinayedeki esas olan kelimenin ilk anlamı değil ikinci anlamıdır. Bazen açık açık söylenemeyecek durumlarda kinaye yapmak gerekir. Söz gelimi, işine geç kalmış bir çalışan için müdürünün “Maşallah pek

---

²⁰⁵ Türk Dili Edebiyatı, “Mübalağa (Abartma) Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, http://www.turkedebyati.org/soz_sanatlari/abartma.html, (13.04.2016).

²⁰⁶ Barokas, s. 62.

²⁰⁷ Tâhir’ül Mevlevî, s. 96.

²⁰⁸ Kaya, s. 101.

erkencisin!” sözleriyle kinayeli olarak düşüncelerini ve konuyla ilgili rahatsızlığını muhatabına bildirmiştir.²⁰⁹

Tecâhül-i Ârif:

Tecâhül-i ârif bilip de bilmezlikten gelme sanatı olup adından da anlaşılacağı üzere ârif kişi işidir. Aksi halde tecâhül-i ârif değil tecâhül-i câhil olurdu. Azarlanmayı hak eden bir şahsın “Ne yapıyorsun?” sorusu karşısında “Şükür iyiyim, siz ne yapıyorsunuz?” diye cevap vermesi tecâhül-i câhile örnek gösterilir. Tecâhül-i ârif, neşelendirme, azarlama, şaşkınlık gibi duyguları ifade ederken kullanılır.²¹⁰

“Ey hastalara çare bulan Hayy-ı mecid

Derd-i dilime çare fevt midir?

Billah kapıdan girince oldum nevmid

Doktor mu gelen ya Melekü’l mevt midir?”²¹¹

Bu kıtada hasta, hastalığından duyduğu çaresizlik ile kapıdan giren kişinin doktor olduğunu bildiği halde bunu bilmezlikten gelip onun Azrail de olabileceğini söylemesi bu tür sanata örnek olmaktadır.

2.1.12. Örtük Kıyas (Entimem-Kısaltılmış Kıyas)

Örtük kıyas, “ifadede eksik fakat zihinde tam olan kıyas”²¹² türü olup kıyasın üstü kapalı olarak ifade edilmesi durumudur. Entimem, matvî kıyas, örtük tasım gibi isimlerle de ifade edilir. Örtük kıyasta iki öncülün biri yahut sonuç gizlenir, anlam muhatabın anlama kabiliyetine bırakılır. Eksik söylenmesi çıkarılan öncülün anlamının diğer öncüllerden çıkarılabilecek olmasındandır. Örtük kıyas bazen sonucun öncüllerden önce söylemesiyle veya öncüllerin sırasının değiştirilmesiyle de yapılabilir. Örtük kıyas ifadede eksik zihinde tamdır. Örtük kıyas (entimem) bazen ihtiyaç gereği bazense konuşmaya etkililik kazandırmak için kullanılır.²¹³

Entimem, bir veya birden fazla öncülün gizli tutularak oluşturulup insanı düşündürdüğü için “düşünme, düşündürme” anlamına gelen “tekfir”, bir önermenin

²⁰⁹ Cürcânî, s. 360.

²¹⁰ Muallim Naci, **Edebiyat Terimleri İstılahat-ı Edebiyye**, Gökkuşbu Yayinevi, 2. b, İstanbul, 2004, s. 148.

²¹¹ Naci, s. 151.

²¹² Emiroğlu, KMG, s. 182.

²¹³ Emiroğlu, KMG, ss. 182-183.

gizlenmiş olmasından dolayı “zamir” diye de ifade edilir. Hitabetin asıl ögesi entimemdir.²¹⁴

“Ahmet! Yere çöp atan cezalandırılır.” sözü bir entimemdir. Muhataba verilmek istenen mesaj entimemle kısa ve öz bir şekilde ifade edilmiş ve uyarı hoşgörüsüyle yapılmıştır. Bu cümleyi duyduğunda zihin aslında şu anlamı algılar:

Yere çöp atanlar cezalandırılır.

Ahmet sen de yere çöp attın.

Öyleyse sen de cezalandırılırsın.

Bunu açık açık söylemek muhatapta ters etki yapar. Bu yönüyle de bir hatip yeri geldiği ve ihtiyaç duyduğunda meramını daha net ve etkili anlatmak için entimemden istifade etmelidir.

“Beyefendi evinize icra gelecek.” borcunu ödemeyen bir kişiye örtük olarak söylenmiş bu ifadeyi zihninin algıladığı açık hali aslında şudur:

Borcunu ödemeyenlerin evine icra gelir.

Beyefendi siz de borcunuzu ödemediniz

Öyleyse sizin de evinize icra gelir.

Başka bir örnek olarak; “Temiz olan komşu imanlıdır.” cümlesinin içinde barındırdığı anlam:

İmanlı olmak temiz olmayı gerektirir.

Komşu temizdir.

Öyleyse komşu imanlıdır.

Görüldüğü üzere örtük kıyas anlatımı sadeleştirmekte ve meramı daha kolay anlatmayı sağlamaktadır. Aynı zamanda eksik söylenmesi sebebiyle dinleyiciyi düşünmeye sevk etmektedir. Fakat örtük kıyas veya entimemin ne olduğu ve nasıl kullanılacağını bilen hatip konuşmasında bunu kullanabilir. Bu yüzden hatibin diğer konularda olduğu gibi bu konuya da hâkim olması hitabetine katkı sağlar.

---

²¹⁴ Coşkun, s. 135.

2.1.13. Maksimler ve Atasözleri Kullanma

Sözlük anlamı olarak taksimlere ayrılmış, dağıtılacak yer anlamına gelen *maksim* terim anlam olarak “ahlak ilkesi, bir kişinin kendi istenç ve belirlemek üzere koyduğu ahlak ilkesi”²¹⁵ demektir. “Maksim; istemenin öznel ilkesi;”²¹⁶ ahlak yasalarının isteme fiiliyle ortaya çıkan sonucudur. Bundan başka, özel bir olgu hakkında değil genel bir ifadedir; rastgele her konu üzerine değil pratik davranış sorunları, tercih yapma özgürlüğüyle seçim yapılabilen davranış yolları üzerine bir ifadedir. Kırmızı ışıktaki durmak evrende kabul görmüş bir yasadır. “Kırmızı ışıktaki durmayan sürücü kaza yapabilir” veya “Kırmızı ışıktaki durmayan sürücü cezalandırılır.” ifadeleri maksimdir.²¹⁷

Bazı atasözleri de maksimdir. Örnek olarak, “Aza kanâat etmeyen çoğu bulamaz.” ifadesi edinilmiş hayat tecrübelerinden sonra söylenmiş nasihat veren bir atasözüdür. Elindeki varlığıyla yetinmeyip şikâyet eden fazlasını da bulamaz anlamında bir maksimdir. Atasözleri maksimse eğer bunları yaşlılardan duymak en uygun olanıdır. Bu tür cümleleri kullanmak hayat tecrübesi gerektirdiğinden gençlerin bunları kullanması hadsizlik olabilir.²¹⁸

Maksimler konuşmanın ciddiyetini arttırdığı gibi etkisine de katkıda bulunur. Maksimsiz, uzun uzun cümlelerle anlatabileceğimiz meramımızı tek bir maksim kullanmakla ifade edebiliriz. İnsanlar maksim veya özlü söz gibi bu şekilde hayat tecrübelerinden çıkarılmış kısa ve öz cümlelerden çok hoşlanırlar. Böyle sözlerin zihinde kalıcı olma özellikleri vardır. Bundan dolayı insanlar üzerindeki etkileri de kalıcı olur. Çünkü maksimlerin içinde zekâ vardır, ahlak vardır, tecrübeler vardır ve de manidarlık vardır. Hal böyle olunca hitabette bu sözler yadsınamaz bir öneme sahiptir.

²¹⁵ Türkçesözlükler.com, “Maksim Kelime Anlamı Nedir?”, **Kaynak Sitesi**, <https://www.turkcesozlukler.com/maksim-nedir-ne-demek>, (12.04.218).

²¹⁶ Tufan Çötök, **Kant’ın Ahlak Eğitiminde Maksimin Yeri**, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (25 Mayıs 2013), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sakaefd/article/viewFile/5000003872/5000004383>, (12.04.2016).

²¹⁷ Aristoteles, s. 136.

²¹⁸ Bu konuda bkz, Aristoteles, **Retorik**, ss.138.-139.

2.1.14. Canlı ve Çekici Söyleyişler Kullanma

Canlı ve çekici söyleyişler kullanma kabiliyeti uzun çalışmalardan sonra kazanılabilir. Bu konu iyi bir dil yetisi ve zengin bir söz varlığı gerektirir. Yeni düşünceleri kolayca kavramak çoğu kimse tarafından sevilir. Kelimeler düşünceleri dile getirir; dolayısıyla yeni düşünceleri kavramayı mümkün kılan cümleler en iyi kelimeler seçilerek kurulmalıdır. Bu yeni düşünceyi en iyi tasvir edecek dil kuralı eğretilmelerdir. “Yaşlılık” tabiri alışılmış bir ifadedir dolayısıyla hiçbir büyüü yoktur. Fakat “kuru sap”, “yitmiş tazelik” gibi eğretilmeli kelimeler seçildiğinde çekici ifadelerle anlatımın etkisi hemen değişir. Dinleyicinin gönül teline ufak bir dokunuş yapılır.²¹⁹

*Yaz yeni başlamıştı. O gün ilk sıcaktı. Vapur bekliyorduk. Gelen vapurdan iskeleye öyle insanlar indi ki, her gün İstanbul kazan, ben kepçe dolaştığım halde onlara rastlamamıştım. Kimledir? Ne iş yaparlar? Nasıl yaşarlar? Nerede otururlar? Ne dertleri var? Şu, uzun saçlı bir keman hocasına benzeyen adam kim olabilir? Bu, Harbi Umumi ihtiyat zabiti halini muhafaza eden kıranta adam o zamandan beri ne iş yapmıştı ki, hiç değişmemişti? Üstünden başından, bıyığından, saçından hala bir Enver Paşalık akıyordu.*²²⁰

İşte ifadeye canlılık kazandırma hususuna iyi bir örnek. Paragrafta yazar sorduğu sorularla okuyucusunun merak duygusunu uyandırmış, yaptığı benzetme ve betimlemelerle düşüncelerini çok güzel bir şekilde izah etmiş, üslûbuna zenginlik kazandırmıştır.

Seven insanlara bahar, sevgiliyi; güller, sevgiliyi; renkler, sesler, ışıklar ve bütün güzel şeyler, sevgiliyi hatırlatır, onu düşündürüp onu aratır.

*Sevgililerinin adı “Türk dili” olanlar için de bu hâl yine böyledir. Bahar, onlara Türkçe’yi hatırlatır; kelimeler önlerinde birer bahar gülü güzelliğiyle renklenir; Türkçe’nin incelikleriyle söylenmiş her söz, her şiir, onlar için birer “gül demeti”dir.*²²¹

Dile, Türkçe’ye duyulan sevdâ ancak bu kadar güzel ifade edilebilir.

²¹⁹ Aristoteles, s.184.

²²⁰ Sait Faik Abasıyanık, “Hallaç”, **Güzel Yazılar Güzel Hikâyeler 1**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 164.

²²¹ Banarlı, s. 53.

Retorikte yer yer karşıtlama, eğretilme ve gerçeklik ilkelerini uygulamak gerekir. Karşıtlama, meramın anlam bakımından karşıt olan kelime veya söz öbekleriyle ifade edilmesidir. “Birinin öve öve bitiremediği bir yazarı, diğer bir eleştirmen yerin dibine batırabilir.”²²² cümlesinde olduğu gibi. Eğretilmeli kelimeler daha önce söylediğimiz gibi anlatımı zenginleştirir. Fakat eğretilmeler zorlamalı ve apaçık olmamalı aksi halde hiçbir etkileri olmaz. Ve tabii ki anlatımda gerçeklere yer vermek önemli başka bir ayrıntıdır. Kelimeler sahneyi gözlerimizin önünde canlandırmalı çünkü olaylar olasılık şeklinde değil gerçeklik halinde dinleyiciye sunulmalı ki tesiri olsun. İşte bu üç unsur canlı ve çekici bir anlatım için ehemmiyet arz etmektedir.²²³

*-Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...
Gül biter aşk ile vurduk mu...
-İnandım caiz.
-Pek cılız çıktı bu caiz demek imanın yok?
-Dayak amentüye girdiyse, benim karnım tok.
Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında!*²²⁴

Âkif ile Asım arasında geçen bu konuşmada “dayak”ı kabullenemeyişi Âkif’in dili olağanüstü kullanma becerisi ile okumaktayız. Böylesi sevimsiz bir konu bile kullanılan üslûp sayesinde ne kadar etkileyici ve çekici bir şekilde ifade edilmiştir.

Konunun “Ekolojik Ayak İzi” olduğu bir anlatı şöyle ifade edilmiştir:

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) Yaşayan Gezegen Raporu 2014, dünyadaki biyolojik çeşitliliğin son 40 yılda %52 azaldığını ve bu konuda doğal yaşam alanlarının kaybolması, okyanus asitlenmesi, kuraklaşan alanlar ve bitki örtüsü değişikliklerinin yadsınamaz etkilerinin olduğunu açıkladı.²²⁵ Görüldüğü üzere gerçek verilere dayandırılmış bir betimleme ile anlatıya canlılık ve çekicilik kazandırılmıştır.

²²² Edebiyatogretmeni.gen.tr, “Karşıtlık Bildiren Cümleler”, **Kaynak Sitesi**, <http://edebiyatogretmeni.gen.tr/244-karsitlik-bildiren-cumleler.html>, (13.04.2016).

²²³ Aristoteles, s.185.

²²⁴ Ersoy, s. 323.

²²⁵ Onur Uygun, “40 Yılda Yaban Hayatının Yarisini Yok Ettik”, 02.10.2014, **National Geographic**, <http://m.nationalgeographic.com.tr/makale/kesfet/40-yilda-yaban-hayatinin-yarisini-yok-ettik/1251>, (22.04.2018).

2.1.15. Vurgu

Konuşmasına doyulmayan veya hitabetiyle ünlü olan konuşmacılar vurguyu iyi yapanlardır. Çok ehemmiyet verilmese de vurgu, hitabetin hafızalara kazınmasını sağlayan bir ses özelliğidir. Dilimiz esnek bir yapıya sahip olduğundan Arapça veya Fransızca’da olduğu gibi konuşma içindeki vurgulamalar kolay görülmez. Dilimizin bu yönünün ünlülerin ve yumuşak ünsüzlerin çokluğundan olduğu söylenebilir.²²⁶

TDK’da *vurgu*, “konuşma, okuma sırasında bir hece veya kelime üzerine diğerlerinden daha farklı olarak yapılan baskı, aksan” olarak tanımlanmıştır. Vurgu olması gereken yerde yapılmazsa konuşma doğru ve etkili olamaz. Hatta kastedilmek istenen anlam farklı dahi anlaşılabilir.²²⁷ Belirgin bir vurgu için üç temel özellik vardır; sesin şiddeti, sesin yüksekliği ve sesin süresi. Vurgu bu çerçevede yapılmalıdır.²²⁸ Hitabet konuşmak demekse sesin kullanımını içeren vurgu hitabette oldukça geniş bir yere sahip olup hitabetin olmazsa olmaz ögesidir. Vurgusuz yapılan bir konuşma hiçbir geminin uğramadığı sıkıcı, cansız, aksiyonsuz ve sığ bir kıyıya benzer. Nasıl ki bu kıyı insanlara hiçbir heyecan hissettirmiyorsa; vurgusuz ve düz yapılmış bir konuşma da muhatap kitlede hiçbir heyecan uyandırmaz. Sadece bilinmesi gereken nerelerde yapılması gerektiğinin öğrenilmesidir.

Türkçe hafif vurgulu bir dil olup Türkçe’de vurgu genellikle son hecede bulunmakla birlikte, kimi durumlarda da ilk ve orta hecede bulunabilir. Fakat yerli yabancı bütün yer adları ile Türkçe’de benimsenmiş yabancı şahıs isimlerinde ve bazı yabancı kelimelerde vurgu ilk hecede bulunur. Vurgunun yeri anlamı, anlam da vurgunun yerini belirleyebilir. Vurgu; kelimede vurgu, kelime grubunda vurgu ve cümlede vurgu olarak üç başlıkta incelenir.²²⁹

Kelimede Vurgu:

Kelime vurgusunda vurgu hecelerin üzerindedir ve yapılan vurgu sayesinde ciddi şekilde anlam değişebilir.²³⁰

---

²²⁶ Halit Dursunoğlu, “Türkiye Türkçesinde Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, ss. 267-268, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/download/1020000320/1020000315>, (28.06.2016).

²²⁷ Kaya, s. 32.

²²⁸ Er, DH, ss. 171-174.

²²⁹ Vurgunun çeşitleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Banguoğlu, ss. 114-123; Er, TAV, s. 101; Dursunoğlu, s. 273.

²³⁰ Er, DH, ss. 171-172; Er, TAV, ss. 101-102.

Islak yerlere **Basma!**

Basma kumaştan yapılmış bir elbise giymişti.

“**Yalnız** adam

Yalnız sabahları kahveci

Kahveci! Aldı!

Aldı başını gitti.”²³¹

Yukarıda bazı kelimelerin yazılışları ve okunuşları aynı olduğu halde sadece hecelerin vurgulu söylenmesiyle anlamları değişmektedir. Buradan da vurgunun ne kadar önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Vurgusunu iyi yapan hatibin hitabetinde bu ince ayrıntılar kendini hemen dinleyiciye gösterir.

Dilimizin karakteristik özelliği gereği kelimelerin sonuna eklenen ekler vurguyu üzerine çekerken bazen ekten önceki hece vurguyu çeker.²³²

Akıllıdır, gelsem mi, **öğrenecekti**, **sıcacık**, **akşamleyin**

Ben senden çok sıkıldım. (Ben senden fazla sıkıldım, çok sıkılan sen değilsin benim)

Ben **senden** çok sıkıldım. (Ben başkasından değil senden çok sıkıldım)

Ben **senden** çok sıkıldım. (Ben senin sıkıldığından daha çok sıkıldım)

Ben senden **çok** sıkıldım. (Ben senden çok sıkıldım, bıktım, usandım)

Ben senden çok sıkıldım. (Ben artık seni çekemez, sana katlanamaz, seninle yaşayamaz hale geldim)²³³

Yukarıdaki cümlelerde vurgunun farklı hecelerde olduğunda anlamı nasıl değiştirdiği gösterilmiştir.

Kelime Grubunda Vurgu:

Kelime grubu olarak tamlamalar, pekiştirmeler, birleşik kelimeler sayılabilir. Bunlardaki vurgulamalar aşağıda verilen örneklerdeki gibi olur.²³⁴

Tekerlekli sandalye, **demir** köprü, **yemyeşil**, yukarıdaki daire

Cümlede Vurgu:

“Konuşma sırasında cümlenin anlamına göre önemi belirtilmek istenen kelimenin, daha belirgin ve baskılı biçimde söylenmesine *cümle vurgusu* denir.”²³⁵

²³¹ Banguoğlu, s. 116.

²³² Dursunoğlu, ss. 270-271.

²³³ Dursunoğlu, s. 270.

²³⁴ Halit Dursunoğlu, “Türkiye Türkçesinde Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, s. 273. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisosbil/article/download/1020000320/1020000315>, (06.04.2017).

²³⁵ Türkçe Davamız, “Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, <http://dilimizistikbalimizdir.blogspot.com.tr/2013/11/vurgu.html>, (06.04.2017).

Cümle vurgusunda, kelime vurgusundan farklı olarak vurgu kelimeler üzerinde yapılır. Cümlede vurgulanacak kelimelerin yeri değiştirilebilir veya vurgulanacak kelime yükleme yaklaştırılır. Cümlede anlama bağlı olarak söz dizimi değişikliği olur. Bu tür vurguya *mantık vurgusu* adı da verilir.²³⁶

Otizmli çocuk gelecek ay **dil ve konuşma terapisine** başlayacak.

(Başka tedavi değil dil ve konuşma terapisi)

Gelecek ay dil ve konuşma terapisine **otizmli çocuk** başlayacak.

(Başka çocuk değil otizmli çocuk)

Otizmli çocuk dil ve konuşma terapisine **gelecek ay** başlayacak.

(Başka zaman değil gelecek ay)

Örnek cümlelerin hepsi aynı öğelerden oluştuğu halde vurgulanmak istenen öge fiile yakın kullanılarak anlam değişmiştir.

Bazen ise vurgulu söyleyiş için kelimelerin yeri değiştirilmeden doğrudan ilgili kelime vurgulu söylenerek söyleyişe vurgu kazandırılır.²³⁷

Çalışanlar fabrikadan henüz **çıktı**.

Çalışanlar **fabrikadan** henüz çıktı.

Çalışanlar fabrikadan **henüz** çıktı.

Çalışanlar fabrikadan henüz çıktı.

Cümlelerdeki koyu yazılmış kelime ve heceler daha belirgin söylenerek anlatım vurgulu ifade edilmiş olur.

“**Vermiş olduğumuz bilgiler ışığında yapmanız gereken tek şey: Trafik kurallarına uymaktır.**” bu cümle önce vurgusuz, sonra vurgulu okunduğunda fark görülecektir.

Vurguyla ilgili bütün bu kural ve kaidelerden bilgisi olan hatibin vurgusuz konuşması mümkün değildir. Ve bir de tabii ki sesini kullanma hususunda vurguyu göstermesi esastır. Bunu da sağladıktan sonra konuşmanın durağan olması beklenemez. Anlatıma etkililik kazandırmak için elzem olan şey vurgu konusunun ayrıntılarını bilmek ve bunları pratikte uygulayarak alışkanlık haline getirmektir.

²³⁶ Banguoğlu, s. 121; Halit Dursunoğlu, “Türkiye Türkçesinde Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, ss. 267-268, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisobil/article/download/1020000320/1020000315>, (05.04.2017).

²³⁷ Banguoğlu, s. 121; Türkçe Davamız, “Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, <http://dilimizistikbalimizdir.blogspot.com.tr/2013/11/vurgu.html>, (06.04.2017).

2.1.16. Eş Anlamlılık (Anlamdaşlık)

Eş anlamlılık; lafzen farklı, mana itibariyle aynı kavramı karşılayan, birbirinin yerine kullanılabilen kelimelerdir. Genellikle yabancı dil kökenli kelimelerle söz konusu dilin kendi söz varlığındaki kelimeler arasında eş anlamlılık görülür.²³⁸ Eş anlamlılık sıklıkla aynı kelimelere başvurmamız gereken durumlarda tekrarlamaların fazla olması sonucu anlatımın bozulmaması için kullanılır.

“İtibar=haysiyet=şeref=onur=hürmet=şöhret”²³⁹

“Karakter=ahlak=seciye=vasıf=adam=alışkanlık=davranış=
fazilet=huy=özellik”²⁴⁰

Yine burada hatibe düşen kelime dağarcığının zengin olması ve bunu kullanabilmesidir. Herhangi bir konuda duygu ve düşüncelerini ifade ederken hatibin kendi kendini tekrarlamaması ve bununla birlikte anlatım bozukluğu yapmaması için konuyla ilgili kelimelerin eş anlamlarına da hâkim olması elzemdir. Bu konudaki anlatım kusuruna *yinelemeler* başlığında değineceğiz.

2.1.17. Eş Seslilik (Sesteşlik)

Yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı olan kelimelere *eş sesli* veya *sesteş kelimeler* denir. Burada önemli olan ayrıntı her iki kelimenin de mecaz anlamda değil temel anlamda farklı olmasıdır. Eş ses özelliği dilin çok anlamlılığını gösterir. Diğer bir ifadeyle sesteşlik cinas söz sanatında kullanılmasının yanında deyimler, ironi, fıkra ve bilmeceelerde de kullanılmaktadır.²⁴¹

Yağan **doludan** sırlıslık olmuştı.

Tencere **dolusu** yemeği hemen oracıkta bitiriverdiler.

Her iki cümlede de “dolu” sesteş kelimeleri temel anlamları bakımından farklı anlamda kullanılmıştır.

²³⁸ ER, TAV, s. 105.

²³⁹ Nejat Muallimoğlu, **Deyimler Atasözleri Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler**, Muallimoğlu Yayınları, İstanbul, 1983, s. 457.

²⁴⁰ Muallimoğlu, s. 463.

²⁴¹ Türk Dili ve Edebiyatı, “Eş Sesli (Sesteş) Kelimeler”, **Kaynak Sitesi**, <https://www.turkedebiyati.org/sesteslik-es-seslilik-nedir/>, (08.04.2017).

Çorbanın sıcaklığını fark etmeyip içince **dili** yandı.

Kapı **dilinin** yapılması için destek ekibini çağırdım.

İlk cümlede organ olarak “dil” kastedilirken, ikinci cümlede “kapı dili” kastedilmiştir.

Bir reklam filminin metni şöyledir:

“Porselen üretmek kolay, yeryüzünün en büyük porselen üreticisi olmak dile kolay. İnan, çalış, dile! Kolay olsun her şey!”²⁴² Dilin ustalıkla kullanıldığı bu metne ilk bakıldığında “kolay” ve “dile” kelimeleri eş sesliliği çağrıştırmaktadır. Aslında metin incelendiğinde durumun böyle olmadığı görülmektedir. İlk “kolay” kelimesi temel anlamda kullanılmış, ikinci “dile kolay” sözüyle mecaz yapılarak “yapılması zor” anlamı kastedilmiştir.²⁴³ Böylelikle yazılışları ve okunuşları aynı olan bu kelimelerin arasında eş seslilik değil mecazlık bulunmaktadır. İlk “dile” kelimesi ismin hal eklerinden yönelme eki “-e” almış olup kelimenin kökü “dil”dir. İkinci “dile” kelimesi ise “dilemek” fiilini ifade etmektedir. Yani kelimenin kökü “dile”dir. Kelime köklerinin farklı olmasından kaynaklı olarak burada da sesteşlik aranmaz. Örneklerden görüldüğü üzere retorikte ustalıkla kullanıldığında eş seslilik dil özelliğinin dile etkililik kazandırdığı açıktır.

2.1.18. Bir Şeyi Sahip Olmadığı Şeylerle Anlatma

Aristoteles’in *Retorik*’te “olumsuzlama” olarak ifade ettiği bu yöntem alışılmışın dışında gibi görünse de etkili konuşmada başvurulabilecek iyi bir yöntemdir. Genelde meram, sahip olunan özelliklerle veya var olanla anlatılır; aslında bunun tam tersi de mümkündür. Hatta bu yöntem o kadar etkilidir ki bazen sahip olunan özelliklerle anlatmak, sahip olunmayan özelliklerle anlatmak kadar tesirli olmaz.²⁴⁴

²⁴² Reklam için bkz, <https://m.youtube.com/watch?v=spem6YhX7tU>, (08.04.2017).

²⁴³ “Dile kolay” söz grubu mecaz anlamı için bkz, **TDK**, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=dile%20kolay&guid=TDK.GTS.5440b1d0a89fe8.38345785, (04.04.2018).

²⁴⁴ Aristoteles, s.177.

“Tamam otuz senedir komşuyuz da bir kerre,
Kızıp da “Ey!” demiş insan değildi, hemşire!”²⁴⁵

Dizede bahsi geçen kişinin veya komşunun kavgacı biri olmadığı vurgulanmak istenmiş. Şair “bırakın bağırmayı, kavga etmeyi; kızgınlığını “ey” sözüyle bile yansıtmazdı” anlamında komşusunun ahlakından duyduğu memnuniyeti sahip olmadığı bir özelliği olumsuzlama yöntemiyle dile getirmiştir.

“Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevap istersen:
Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen.”²⁴⁶

Burada da şair, “vereceğin bir cevap yoksa baban gibi olmayı bırak onun tırnağı bile olamazsın diyerek” yine duygularını muhatabında olmayan bir özellikle ifade etmiştir. Bu dizede de yine ifade edilmek istenen fikir muhatabın hiç yapmadığı bir iş veya hareketle anlatılmıştır. Ve eğer sahip olduklarıyla anlatılsaydı belki bu kadar kısa ve öz bir anlatım ile etkili olmayacak, dikkat çekmeyecek ve de akılda kalmayacaktı.

2.1.19. Görme Duyusuna Hitap Eden Unsurlar Kullanma

“Bir resim, bin kelimeye bedeldir.”²⁴⁷ Görme duyusuna hitap eden unsurlar ile ifade etmek istenen düşünce ve bilgiler daha somut bir şekilde sunulur. Burada anlatımın etkililiğini arttırmayı sağlayacak önemli detay materyalin doğru bir şekilde seçilmesi ve kullanılmasıdır. Retorikte görme duyusuna hitap etme; çizgiler, şekiller, boyut, doku ve renk gibi küçük ve basit tasarım öğeleriyle yapılabildiği gibi şema, grafik, resim, gerçek eşya ve modeller gibi unsurlar ile de sağlanabilir. Bu çeşit araç gereçlerle konu çok daha rahat anlatılırken somutlamadan kaynaklı olarak anlatım dilinin etkisi de daha kolay sağlanır. Çünkü bu yolla insanların sadece tek duyusuna (işitme) değil birden fazla (işitme, görme, dokunma gibi) duyusuna hitap edilir. Bu yöntemle anlatılacak bir konunun ön hazırlık aşaması zahmetli olabilir. Görme duyusuna hitap eden unsurların hazırlığı, slayt ve istatistik verilerinin belirlenmesi

---

²⁴⁵ Ersoy, s. 123.

²⁴⁶ Ersoy, s. 324.

²⁴⁷ Halil İbrahim Yalın, **Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme**, 27. b, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 106.

gibi materyaller için ekstra zaman ve uğraşı gerekir. Hatibin özverili çalışması sonucu bu çeşit malzeme ile desteklenmiş bir retorik çok daha etkili olur.²⁴⁸

2.1.20. Kişileştirme

Edebiyatta teşhis sanatı olarak ifade edilen *kişileştirme*, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları düşünmek, duymak gibi insana ait vasıflarla ifade etmek demektir. Kişileştirme insan dışı varlıklara eğretileme yoluyla hareket kazandırmak, onları bir çeşit insanlaştırmaktır.²⁴⁹

“Gül, hasretinle yollara tutsun kulağını Nergis gibi çeksin intizar.”²⁵⁰ Baki’nin bu mısrasında “gül” ve “nergis” kişileştirilmiştir.

“Gölün şırıltılarını unuttun, suların salınışını unutma. Oyayı da iyi ov. Renkler sevin sin.”²⁵¹ Örnek cümlemizde “renkler” cansız ismine “sevinmek” fiili atfedilerek kulağa hoş gelen ve dilin etkisini arttıran bir kişileştirme yapılmıştır.

Annelerin çocuklarına çok küçük yaşlarda tabaklarındaki yemeklerini bitirmediklerinde “Tabağını bitirmezsen kalan yemeğin arkandan ağlar.” ifadesi belki de ilk duyduğumuz kişileştirme örneğidir.

2.1.21. Niteleme Yoluyla Gösterme

Bazen düşünceleri ifade ederken nesne veya özne türünden kelimelerin niteliklerini ve özelliklerini belirtmek gerekir. Bu da niteleme yoluyla mümkün olur. Şayet gereken yerde niteleme kullanılmazsa bu durum anlam belirsizliğine yol açar.²⁵²

“O, evin önündeki ağaçta mahsur kalan kediyi kurtarmak için ağaca tırmandı.” cümlesinde “hangi ağaç?” sorusuna “evin önündeki ağaç” cevabı

---

²⁴⁸ Anlatımda görsel materyal tasarımı, öğretim araçları ve etkili kullanımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yalın, ss. 106-160.

²⁴⁹ Barokas, s. 61.

²⁵⁰ Edebiyatfakultesi.com, “Teşhis (Kişileştirme Sanatı)”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakultesi.com/?s=kişileştirme>, (13.04.2016).

²⁵¹ Ağaoğlu, s. 88.

²⁵² Aristoteles, s. 176.

alınmaktadır. Eğer ”ağaç” kelimesi “evin önündeki” söz öbeğiyle nitelenmemiş olsaydı anlam belirsizliği olurdu.

“Çarşıda gördüğümüz soğuktan iki büklüm olmuş, ürkek duruşlu ve ayakkabısız yürüyen zayıf çocuğa içim acıdı.” cümlesindeki gibi çok yönlü nitelemeler anlatımımıza açıklayıcılık kazandırır.

“Caddede kalabalık arasında kulağıma çarpan söz, bu. Bu kadayıkcık işim mi? Eh işte... Öyle, sapı kırık, taç yaprakları dökük bir ses.”²⁵³ Yazarımız burada kulağına gelen anlamsız bir sesi öyle güzel nitelemiştir ki okurunun en doğru şekilde anlamasını başarmıştır.

2.1.22. Genel Yerine Özel İsim Kullanma

Canlı ve cansız varlıkların belirsiz genel adlarını değil kendi özel adlarını kullanmak gerekir. Bu, herhangi bir dinleyiciye sesleniş yahut bir çağrı olabilir. Hatip özel ad kullanarak meramının etkisini arttırabilir. Aynı zamanda özel adın kullanılması olası anlam belirsizliklerini de ortadan kaldırır. Aksi halde yersiz yapılan genellemeler anlam belirsizliğine sebep olur.²⁵⁴

“Kitap, isimsiz kahramanların zaferi olan Çanakkale Savaşı’nı bütün yönleriyle anlatıyor.” cümlesinde “kitap” kelimesi genel ad olarak kullanılmakla muhataba verilmek istenen düşünce için yetersiz kalmıştır. “”Çanakkale Geçilmez” adlı kitap, isimsiz kahramanların zaferi olan Çanakkale Savaşını bütün yönleriyle anlatıyor.” cümlesinde olduğu gibi bahsi geçen kitabın özel adı verilmelidir.

2.1.23. Tekil Yerine Çoğul İsim Kullanma

Tekillik çoğulluk kavramını yerine göre kullanmak gerekir. Fakat bazen tekil yerine çoğul ifade tercih etmek muhatap kitle üzerinde dilin etkisini arttıracak bir yöntemdir. Bu yöntem hitabetin etkisini arttırmanın yanında şiirde de tercih edilir.

---

²⁵³ Ağaoğlu, s. 88.

²⁵⁴ Aristoteles, s. 174.

Şiirin amacı, duyguları coşturmak olunca abartmalar da şiir dilinde tercih edilen uygun bir üslûptur.²⁵⁵

İstiklal Marşımızın “Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı!” mısrası tek bir dünya olduğu halde M. Âkif Ersoy seslenişini çoğul isimle yaparak duygularının yoğunluğuna ve vermek istediği mesajın ciddiyetine vurgu yapmıştır.

Bir İstanbul gezi rehberinin “Ayasofyalar, Anadolu Hisarları, Çırağan Sarayları buram buram tarih kokan milli kıymetlerimizdir.” cümlesiyle rehber, İstanbul’a duyduğu hayranlığı tekil yerine çoğul isim kullanarak ifade etmiştir.

2.1.24. Toplu Olanı Maddeleştirerek Söyleme

Birden fazla kelime, konu veya başlığı bir madde altında toplamayıp her biri için birer madde koymak, kısalığı sağlamak için ise tersini yapmak demektir. Konuyu maddeleştirmek hem konunun anlatımını hem de anlaşılmasını kolaylaştırır. Özellikle içeriği ve ifadesi karmaşık olan konularda maddeleştirme muhakkak yapılmalıdır. Çünkü böyle konularda dinleyici kitlenin dikkati çabuk dağılacağı için konuyu maddeler halinde sunmak etkili bir hitabet için önemlidir.²⁵⁶

Konunun “insan beyni ve beynin kısımları” olduğu bir anlatımda ön beyin, orta beyin ve arka beyin dinleyicilere anlatılmaktadır. Orta beyin şu şekilde açıklanmıştır.

1. “Ön beyin ve arka beyin arasında sinirlerin geçtiği yerdir.
2. Kas tonusunu düzenler.
3. İşitme ve görme ile ilgili refleksleri düzenler.”²⁵⁷

Şimdi maddeler halinde verilmiş bu bilgileri düz bir metin olarak belirtelim. “Orta beyinin özellikleri şöyledir: Ön beyin ve arka beyin arasında sinirlerin geçtiği yerdir. Kas tonusunu düzenler. İşitme ve görme ile ilgili refleksleri düzenler.” Görüldüğü üzere maddeleştirme ile konu hatip tarafından daha kolay anlatılır;

---

²⁵⁵ Aristoteles, s. 175.

²⁵⁶ Aristoteles, s.176.

²⁵⁷ Faruk Gündoğdu, 11. Sınıf Biyoloji Özel Ders Konseptli Konu Anlatımı, Okyanus Yay., İstanbul, 2015, s. 71.

muhatap tarafından da daha kolay okunur, anlaşılır ve öğrenilir bir özellik kazanmıştır.

2.1.25. Ezber Bozan İfadeler Kullanma

Dinleyiciler daha önce duymamış olmaları şartıyla duyar duymaz taşıdıkları bilgiyi değiştiren anlatımlardan veya aklın eremediği merak uyandıran kanıtlardan hoşlanır, bunları dikkatlice dinlerler.²⁵⁸ Aristoteles'in verdiği bu bilgi günümüzde “ezber bozan” ifadesiyle anılmaktadır. Türk Dil Kurumu Atasözü ve Deyimler Sözlüğünde *ezber bozmak*, “birinin sahip olduğu bir düşüncenin yanlış olduğunu göstermek” olarak tanımlanmıştır. Bu deyim son zamanlarda dilimizde yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve epey popüler olmuştur. Yıllardır hep aynı şekilde değişmeden kalan kabullerimizi değiştirecek bir bilgi, bir ifade veya bir düşünce ciddi anlamda dikkatlerimizi üzerine çeker ve bizi etkiler. Bahsi geçen konuda yeni ufuklar açar ve görüş açımızı geliştirir. Şüphesiz doğru olarak bilinen yanlışları düzeltmek insanı ruhen de itminana erdirir.

“Prof. Dr. Canan Karatay’ın beslenme ve diyet hakkında yaptığı açıklamalar, bu konuda bilinen bütün ezberleri bozdu.” “Delikanlının ezber bozan tavırları karşısında anne ve babası son derece şaşkındı.” Örneklerde görüldüğü gibi “ezber bozan” ifadesi alışılmıştan farklı davranıldığı ve konuşulduğu zaman duygu ve düşünceleri aktarmayı kolaylaştırmıştır.

Hatibin anlatacağı konuyla ilgili hedef kitlesinin hazırbulunuşluğunu, geçmişten günümüze taşıdıkları ezber niteliği kazanmış bilgilerini iyi bilmesi önemli bir ayrıntıdır. “Ezber bozmak” söz öbeğini kullanmak için toplumun herhangi bir konuda genel kabul gördüğü bilgileri hakkında hatibin fikir sahibi olması beklenir. Ancak bu bilinçteki hatip muhatapın ezberini bozacak konuşmalar yapabilir. Tabii hatibin geçmişten edinilmiş ezbere bilgileri değiştirecek bilgiye de haiz olması gerekir ki bunu yapabilsin. Tecrübelerin birikimiyle ezber bozacak fikirleri ve bilgileri muhatapla paylaşmak dilin etkisine de olumlu yönde katkı sağlar. Ayrıca böylesi sıra dışı ifadeler hatibin retorikine profesyonellik kazandırır.

---

²⁵⁸ Aristoteles, ss. 185.-190.

2.1.26. Karşı Tarafı Konuşmaya Çekme

Muhatabı konuşmaya çekme hatibin hassasiyet ve kabiliyetiyle ilgilidir. Hatip, karşısında aktif bir katılımcı kitlesi istiyorsa duyarlı ve uyanık olmalıdır. Onun dikkatini çekmenin en basit yolu dinleyiciye yapılan “şimdi şunu söyleyeceğim”, “dikkat buyurun lütfen”, “şimdi şu noktaya dikkat etmenizi rica ediyorum”, “söyleyeceklerim benim kadar sizi de ilgilendiriyor”, “böylesini asla işitmemişsinizdir” gibi çağrı cümleleridir. Bu tip cümleler muhatabın dikkatinin dağınık olduğu zamanlarda söylenir. Girişte böyle şeyler söylemek doğru olmamakla birlikte komik dahi olabilir.

Dinleyicileri alıcı duruma getirmek için hatip karakteri hakkında onların gözlerinde güzel bir intiba bırakabilir. Bundan başka dinleyiciler olumlu veya olumsuz kendileriyle ilgili her şeye kulak vermeye hazırdır; hatibin söyleyeceği “şimdi burası sizi ilgilendiren kısım”, “söyleyeceklerimi sizin için tekrarlıyorum”, “kaçırırsanız kayıptasınız” gibi ifadeler bir anda anlatıma etkililik kazandıracak basit anahtar cümlelerdir.²⁵⁹

2.1.27. Dinleyiciyi Şaşırtma

Apaçık kanıtlara veya hiçbir sırrı olmayan hazır bilgi ile anlaşılamayacak kadar anlatımı kapalı ifadeler muhatabın dikkatini çekmez. Dinleyici alışılmıştan farklı devam eden lafzı komik bulur. Yeni bir fikrin kazanılması dinleyiciyi etki altında bırakır. İnsanlar kendilerine “evet elbette hiç düşünmemiştim bunu” cümlesini söyletebilen anlatımlardan etkilenirler. Yeni bir şey öğrenmek, hayatı daha iyi anlamak veya yorumlamak demektir. Aslında muhatabın hisleri bu kazanımların verdiği memnuniyettir. Sağlıklı bir akla sahip herkesin ruhu; hayatı, evreni ve varlık âlemini tanıdıkça mutlu olur. Hatibin kullandığı ifadeler dinleyiciye bütün bunları kazandırabilir.²⁶⁰

---

²⁵⁹ Aristoteles, ss. 198-199.

²⁶⁰ Aristoteles, ss. 185.-190.

Edebiyatta terdit sanatı olarak geçen *şaşırtma sanatı*, “sözü okuyucunun hiç beklemediği bir biçimde bitirme sanatıdır.”²⁶¹ Bu; konuşma olur, düz yazı olur yahut şiir olur hepsinde de muhatap kesimi şaşırtma yoluyla konuya dikkatlerin çekilmesi sağlanabilir.

Dinleyiciyi şaşırtma yöntemi konuşmanın monoton gittiği veya dinleyiciyi sıkıdığı bir anda başvurulacak zekice bir yöntemdir. Bunu uygulamayı planlayan bir hatip konuşma öncesi hazırlık aşamasında dinleyiciyi şaşırtacak bir veya birkaç formül bulundurmalı ve bunu kâh dikkatlerin dağıldığı sırada kâh konuşmanın bitişinde kullanmalıdır. Eğer yöntem ustalıkla kullanılmışsa kesinlikle dinleyicinin ilgisini çekecek, dinleyici gözünde hatibin kalitesini de arttıracaktır. Fakat tersi olursa şaşırtma tekniği hatibi komik duruma düşürecek kadar tehlikelidir. Hal böyle olunca terdit sanatı etkili konuşmada diğer yöntemler kadar kolay kullanılacak bir yöntem değildir. Bunu yapmak isteyen konuşmacı öncelikle konuşmasında kendini geliştirmeli ve sonra bu yolu kullanmalıdır. Konuyla ilgili şöyle bir örnek verelim. Hatip dinleyicilerinin dikkatinin dağıldığı bir ara şu hikâyeyi anlatır:

Birkaç kişiyle farklı zamanlarda iş görüşmesi yapılır. Pozisyon hakkında bire bir bilgi verilir. Pozisyonun adı “Operasyon Müdürü”dür. Bu pozisyon için hareket kabiliyeti, ayakta durma gerekliliği, eczacılık, finans ve mutfak işlerinde yetkinlik, 7/24 çalışma zorunluluğu, hiçbir resmi tatilin olmayacağı hatta böyle bugünlerde iş yükünün artacağı ve bütün bunların karşılığında ücretin olmayacağı gibi ağır şartları olan bu iş teklifi başvurulara anlatılır. Pozisyonun koşulları arttıkça kişilerin şaşkınlıkları da “hayır” cevapları da artar. İşveren hâlihazırda bu pozisyonda birinin çalıştığını hatta milyonlarca çalışanın olduğunu söyleyince insanlar daha da şaşırırlar ve merak ederler. Hatip bu kişinin kim olabileceği hususunda dinleyicilerinden cevap bekler ve sonrasında da açıklar. “Bu pozisyonda annelerimiz çalışmaktadırlar.”²⁶² Örnekten de anlaşıldığı üzere dile etkililik kazandıran “dinleyiciyi şaşırtmak” onların dikkatlerini nasıl da çekiverdi.

²⁶¹ Edebiyatfakültesi.com, “Terdit (Şaşırtma) Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakultesi.com/edebi-sanatlar/terdit-sasirtma-sanati>, (09.05.2016).

²⁶² Örnek için bkz, https://m.youtube.com/watch?v=EtbqM_oA4M, (06.04.2017).

2.1.28. Tekrarlar

Tekrarlar yazılı metinlerde yadırganırken konuşma metinlerinde bahsi geçen konu veya kişinin önemi vurgulanmış olur. Tekrarların dinleyici üzerinde dramatik bir etkisi olduğundan konuşmacılar bunları özgürce kullanabilirler. Tekrarlarda dramatik etkiye yol açan bir ton çeşitliliği olması gerekir. Eğer bir şahıstan bahsediliyorsa adının birçok defa geçmesi hakkında çok şey söylendiğini düşündürür ve kişiye kendini önemli hissettirir. Bundan dolayı insanlar onun adının birçok kez geçtiğinden ötürü hakkında birçok şey söylendiğini düşünür.²⁶³

Kaçkar Dağları Milli Parkı, dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan bitki türlerini barındırır. Bunun yanında Kaçkar Dağları Milli Parkı buzul gölleri, ormanları ve yaban hayatıyla da meşhurdur. Kaçkar Dağları Milli Parkında yöreye özgü kelebek türleri, geyik ve dağ horozu görülür. Kaçkar Dağları Milli Parkı ülkemizin keşfedilmeye değer doğal güzelliklerinden biridir.²⁶⁴

Yazılı bir metindeki tekrarlar zaviyesinden değerlendireceğimiz yukarıdaki paragrafta sık sık aynı kelimelerin kullanılmasının okuyucuyu ne kadar rahatsız ettiği ortadadır.

Şimdi konumuzu konuşma metni zaviyesinden inceleyelim. Bir filmin gala gecesinde film sunum konuşması şöyle yapılmıştır:

“Tüm zamanların en iyi, en çok gişe yapan ve yönetmeninin en başarılı filmi karşınızda! Bu filmin tesirinden uzun süre kurtulamayacaksınız. Bu filmi tekrar tekrar seyretmek isteyeceksiniz. Belki de bu film sayesinde hayata bakış açınız değişecek! İyi seyirler!”

Görüldüğü üzere sunumdaki tekrarlar yazılı bir metindeki kadar olumsuz bir etki yapmamakta aksine sözü edilen filmi vurgulamakta, seyirci kitlesinde merak uyandırmakta ve onları filme motive etmektedir.

---

²⁶³ Aristoteles, ss. 194-195.

²⁶⁴ Tüm Coğrafyaların Rehber Sitesi, “Kaçkarların Büyüleyen Güzelliği”, **Kaynak Sitesi**, 26.02.2015, <http://www.cografyalar.com/h-1280-Kackarlarin-buyuleyen-guzelligi.html>, (14.04.2016).

2.1.29. Soru Cevaplara Yer Verme

Dinleyicinin anlamadığı veya tatmin olmadığı bir konuyu hatibe sorması en tabii hakkıdır. Dinleyiciye bir şeyler verebilme düşüncesiyle kürsüye çıkan bir hatibin sorulan soruları cevaplaması gerekir. “Sadece beni dinlesinler, soru sormasınlar” düşüncesini medeni ölçüler çerçevesinde kabul etmek mümkün değildir. Problemi halledilmeyen veya zihninde şüpheleri olan dinleyici hatipten bir şeyler öğrendiğini kabul edemez. Bu sebeple hatibin kendisine sorulan sorulara tatmin edici cevaplarının olması gerekir. Sorular karşısında zora düşmemek adına önceden hatibin sorulabilecek konular ve sorularla ilgili bir öngörüye sahip olması hitabetinin akıbeti için faydalı olur.²⁶⁵

2.1.30. Mizah, Kara Mizah, İroni ve Bilmeceler

Mizah, güldürü unsurlarını kullanarak muhatabı güldürmeyi hedefleyen gülmedir. Mizahi anlatım bireylerle ilgili konular üzerinden yapılabileceği gibi topluma mâl olmuş konu ve sorunlarla ilgili de olabilir. Ülkede olan bitenlerin ve hayatı zorlaştıran tabuların eleştirilmesi için retorikte mizah iyi bir yöntemdir. Bu yöntem hatibin konusuna belli bir bakış açısı ile yaklaştığının göstergesidir. O, mizahı kullanırken eleştirel ve sorgulayıcı bir üslûp kullanır. Bunun neticesinde oldukça isabetli ve etkileyici mizahi unsurlar konuşmaya renk verir.²⁶⁶

İnsanoğlu gülmeyi seven bir varlık olup doğası gereği kendisini güldürenlere de sempati duyar. Sempatilerini kazanmış kişiler de onların üstünde tesir bırakabilirler. Çünkü sempati duygusu beraberinde muhabbeti, sevgi ve saygıyı getirir. Mizahi üslûpla hatip ile muhatap arasında pozitif bir enerji oluşur. Sonrasında da hatip dinleyici üzerinde etki bırakmakta zorlanmaz. Çünkü asıl önemli olan insanların gönlüne girmektir. Bu başarıldıktan sonra fikirlerine de etki etmek kolaylaşır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, hatibin mizahi kabiliyetini geliştirmesi retoriğinin gelişmesine katkı sağlar.

---

²⁶⁵ Kazancı, s. 125.

²⁶⁶ Aras, s. 342.

Mizah etkili bir silah olup bu silahın gücünden istifade etmek gerekir. Eğer hatip bu silahı kullanmayı bilmiyorsa derhal vazgeçmelidir. Komik olmakla komik duruma düşmek arasında çok ince bir çizgi vardır. Anlatılan fıkranın sonucunda hiç kimse gülmediğinde ortaya çıkan sessizliği bertaraf etmek oldukça güçtür. Ancak ölçülü ve içten espriler konuşmaya müthiş renk katar. Muhakkak ki insanlar gülünce daha hızlı öğrenir ve daha iyi hatırlarlar. Konuşmada mizahın görevi; konuşmaya fasıla vermek, ciddiyete ara vermek, dağılan dikkatleri tekrar toplamak veya sıkılan dinleyici grubunu motive etmektir.²⁶⁷

Bir metin veya cümlelerin mizahı sağlayabilmesi o cümlelerin dil ve mantık yapısıyla alakalıdır. Mesela, “ipe çamaşır serilir” ifadesi doğru bir önerme olup yadırganmaz. Fakat bu cümleyi meşhur atasözümüz “ipe un serilir” önermesi şeklinde söylediğimizde bundan böyle bu ifade mizahi bir yük taşır. Çünkü yan yana kullanılmasına alışık olmadığımız “ip” ile “un” kelimeleri bir araya getirilerek mizah anlamlı bir cümle haline getirilmiştir. Görüldüğü üzere mizah cümlelerin mantık yapısı ile kökten bağlantılı bir üslûptur. Mizahın en zengin kaynağı tasımlardır. Bir tasımda alt alta üç önerme söz konusudur. Bir tasımdaki mizahi anlam; üç önermede, iki önermede, yalnızca tek önermede veya tek tek hiçbirinde mizahi anlam yokken bir araya geldiklerinde ifade ettikleri anlam doğrudan mizahı sağlayabilir. Tasımlarda mizahın en çok kullanıldığı alan fıkralardır. Fıkralarda mizah yükü genellikle son önermede saklıdır.²⁶⁸

Kara mizah ise TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde; “yalnız güldürmeyi değil, düşündürme ve yergiyi de amaçlayan mizah” şeklinde tanımlanmıştır. “Güler misin, ağlar mısın”, “ağlanacak halimize gülüyoruz”, “trajikomik bir olay bu” şeklinde tepkiler verdiğimiz konu ve sorunlar kara mizah olarak adlandırılan mizah türüdür. Çelişkili ve topluma dair kanayan yara olarak tanımlanan durumlar karşısında insanlar gerçekten gülmenin yanında üzüntü de duyarlar. Kara mizah ile konuşmasını

---

²⁶⁷ Bu konuda bkz, Metin İçtem, Ahmet Z. Gündoğdu, İSTESOB Eğitim Müdürlüğü, **İz bırakan Konuşmalar**, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwi77-qHwdHLAhVHm3IKHdAbBAcQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Fistesob.org%2Fegitim%2Ftoplan-tidosyaları%2FİzBırakanKonuşmalar.pps&usq=AFQjCNHCkj6ytOPt6ONpq5YKPN4x4DoBMA&bv=m=bv.117218890,d.bGQ>, (21.03.2016).

²⁶⁸ Bu konuda bkz, Ferit Öngören, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 24-30

örneklendirmek isteyen bir hatibin amacı da söz konusu bu çelişkiye dikkat çekmektir. Daha çok fıkralarda, tartışmalarda, tiyatrodan, sinemada, sosyolojik ve siyasi hakikatlere dikkat çekmek için kara mizaha yer verilir.²⁶⁹ Bir inşaat işçisinin inşaat kolonu üzerinde durarak kolonun binayla bağlantılarını keserken inşaatın yıkılması ile işçinin düşmesi gibi!²⁷⁰

İroni diğer bir deyişle *ince alay* TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde “söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme” olarak tanımlanmıştır. İroni, bir ifade ve tavır sanatıdır. Özellikle tartışma ortamlarında ironi mizah türü kullanılarak taraflar birbirlerinin ciddiyetini alayla, alaylarını ise ciddiyetle karşılayabilirler. İroni yapmak kimi zaman kibar insanlara uygun olurken kimi zaman uygun değildir, uygun olanı seçmek gerekir. İroni maskaralıkla kıyaslandığında, ironi yapmak kibar bir insan için maskaralıktan daha uygundur. İroni yapan bir insan eğlenmek için şaka yapar, maskara ise başkalarını eğlendirmek için şaka yapar.²⁷¹ İroni ölçü işi olup eğer hatip ölçüyü kaçıracağını veya asıl niyetinin anlaşılamayacağını düşündüğü konuda ironiye yeltenmemelidir. İroni hüner gerektirir ki, bu hüner de hatibin muhatabına yaptığı ince alayı fark ettirmemektir. Fark edildiği takdirde şaka diye gösterilip hoşgörü sağlanmaya çalışılmalıdır. İroni, şakanın tersi bir yapıda olup argoda geçen “işletmek” ifadesi bu anlamdadır.²⁷²

Bilmeceler insanları kâh düşündüren kâh eğlendiren dil oyunlarıdır. Dilin eş seslilik ve çok anlamlılık gibi özelliklerinin ustalıkla kullanıldığı bilmeceler zamanı daha keyifli geçirmeyi sağlar. “Yaşlanan Temel’e ne denir? (Kurulan!), “En son hangi dişler çıkar? (Takma dişler!)”²⁷³ gibi bilmeceler bunlara birer örnektir. Bir hitabet sürecinin başından sonuna kadar hatibin sükuneti sağlaması mümkün olmayabilir. Böyle anlarda kullanmak üzere hatip, konuşmasının ön hazırlık aşamasında birkaç bilmece hazırlarsa bilmeceler hatibin hemen başvuracağı isabetli bir yöntem olur. Söz gelimi, hatip bir kağıt üzerine Marmara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi yazar ve bunu sadece kendisi görür.

²⁶⁹ Aras, s. 345.

²⁷⁰ Haber Zamanı, “Taşıyıcı Kolonu Keserken Ölümünden Döndü”, **Basın Bülteni**, 20.03.2017, <http://www.habersizamani.com.tr/haber/tasiyici-kolonu-keserken-olumden-dondu>, (06.04.2017).

²⁷¹ Aristoteles, s. 211.

²⁷² Öngören, s. 32.

²⁷³ Erenet.net, “Bilmeceler”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.erenet.net/bilmeceler.php>, (05.06.2016).

Sonra dinleyicilerden birini seçer ve ona “Aynı anda üç üniversite birden okumak ister misiniz? diye sorar ve cevapları bekler. Onları biraz düşündürdükten sonra yazdığı kağıdı muhatabına gösterir, verdikleri tepki gözlenir. Bilmeceler muhatabın dikkatini hatibe çekmek için ve karışık bir ortamın tekrar toparlanması için tercih edilmesi gereken dilin etkililiğini arttıracak iyi bir yöntemdir.

2.1.31. Kaynak Gösterme

Kaynak göstererek anlatmak en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. İnsanlar şahsi fikirlerden ziyade belirli bir alanda otorite olan, sözü dinlenen veya anlattıklarına uyulan bir kaynak beklerler. Bu bir kitap ismi veya bir bilim adamı fikri olabilir. Kaynak göstermek dinleyicinin konuya olan güvenini ve bu da konunun uygulanabilirliğini artırır.

Kaynak göstermek hatibe meşakkatli gelebilir. “Şu kişi bu eserinde böyle diyor.” demek hitabet öncesinde bir ön çalışmayı gerekli kılar. Fakat kaynak çalışmasının yapılmaması durumunda da ortaya atılan fikirler havada kalır. Eğer söylenen sözler kendinden olmayıp başka birinin sözüyse ve bunu muhatap fark ederse muhatabın gözünde hatip hırsız konumuna düşer. Bundan sonra da hatibin anlattıklarının muhatabın gözünde hiçbir kıymeti kalmaz.

Hatip konunun ibadetler olduğu bir hitabet ortamında Kur’an-ı Kerim’de Bakara Suresinin 43. ayetinde “”Namazı dosdoğru kılın, zekatı hakkıyla verin, rüku edenlerle birlikte rüku edin!” buyrulmaktadır.” diyerek konuşmasına devam etmek yerine “Arkadaşlar namazlarınızı kılın, zekatınızı da verin!” demeyi tercih ederse bu ifade muhatap üzerinde hiçbir tesir bırakmazken, ayete dayandırılan fikirler çok daha tesirli olur. Söylenenler hatibin kendi fikri olmayıp ayet ışığında söylendiği için ciddiye alınır. Retorikte kaynak gösterme yönteminin kullanılması sayesinde anlatılanların etkisi artar.

Bir hatip “hislerle hareket etmenin doğru olmadığı” savını kaynak gösterme tekniğiyle Mevlânâ Celaleddîn-i Rumî’nin Mesnevi’sinden şu beyitle destekleyebilir.

*Hisse ait gözüne toprak serp. His gözü akla da düşmandır dine de!
Allah, duygu gözüne kör dedi, putperest dedi, bizim zıddımız dedi.
Çünkü o, köpüğü gördü de denizi görmedi. Bu demi gördü de yarını
görmedi.
Bu gazezler, göze perdedir. Göze perde indi mi
İnsan, yukarı aşağı, bunca şeyi göremez. Sevdiği şeyler seni kör ve
sağır eder.*²⁷⁴

2.1.32. Güçlü Kelimeler

Buraya kadar bahsettiğimiz yöntemlerin yanında bazı kelimelerin de kullanılması konuşmanın etkisini arttırmaya katkı sağlar. Günlük hayattaki ve meslek hayatındaki iletişimde çok işimize yarayacak sihirli kelimeler şunlardır:

İsim:

Kişilere isimle hitap etmek ideal bir yöntemdir. “Ayşe bu görevi sana veriyorum.” cümlesindeki gibi cümlenin başında veya sonunda muhatabın adıyla hitap etmek onu etkileme şansını artırır. Kişiye ismen hitap etmek hangi durum veya talep için söylenirse söylensin muhatapta olumlu çağrışımlar yapar.

Rica ve Teşekkür:

Dili ustalıkla kullanan bir hatibin dinleyicilerini ikna etmesini kolaylaştıracak ve dilinin etkililiğini arttıracak diğer iki kelime “lütfen” ve “teşekkür ederim” kelimeleridir. Dile kibarlık veren ve dolayısıyla onu kullananı da kibarlaştıran bu kelimelerin ciddiyetle muhatap üzerinde tesiri vardır.

Lütfen şikayet ile ilgili sorunu çözmeden gelme!

Lütfen vurguladığım kısımlara dikkat ediniz!

Lütfen odayı hemen topar mısın?

Yardımanız için çok teşekkür ediyorum.

Vaktinizi ayırıp buraya geldiğiniz için teşekkürler!

Çünkü:

Küçükken “Çünkü ben istiyorum!” ifadesini sıklıkla duymuşuzdur. Bu kelimenin otoriter bir anlamı vardır. Çocuklukta böyle olduğu gibi yetişkinlikte de böyledir. Yapılan bir bilim deneyinde bir banka sırası istemek için “çünkü” ile kurulan cümle sıra bekleyenlerin %95’i ikna edilmişken, “çünkü” kullanılmadan

²⁷⁴ Emiroğlu, Yanlış, s. 52.

kurulan cümleyle topluluğun sadece %60'ı sırasını vermek için ikna olmuştur. Bu şaşırtıcı sonuç “çünkü” kelimesinin dilin etkisini ne kadar arttırdığını açıkça göstermektedir.

Bana inanman gerekiyor çünkü söylediklerimin hepsi sonuna kadar doğru.

Dediklerimi yapmalısın çünkü seni düşünüyorum.

Olasılık ve Olabilirlik Dil Kalıpları:

Emir vermeyi severiz ama emir almayı sevmeyiz. İnsanların olabilirlik dil kalıbıyla istenen hizmete yaklaşımları, emrivaki üslûpla istenen hizmete gösterdikleri yaklaşımdan daha verimli ve olumludur.

“Çıkarken kapıyı kapat!” demek yerine “Çıkarken kapıyı kapatabilirsin.”

“Arabanızı 50m ilerideki parka park edin!” yerine “Arabanızı 50m ilerideki kapalı otoparka park edebilirsiniz.” dil kalıpları tercih edilmelidir.

Muhatabın Hazırbulunuşluğuna Güveni Bildiren Dil Kalıpları:

Hatip, anlatılan konuyu muhatap bilmese dahi bildiğine inandığını onlara bildirmek için dil kalıplarını zekice kullandığında dinleyiciler üzerinde çok iyi bir tesir bırakır.

Konunun bu kısmını siz de hatırlayacaksınız.

Bu saatte yemek yemenin sağlığını bozabileceğini sen de biliyorsun.

Söyleyeceklerimle ilgili duyarlı olanlarınız muhakkak vardır; ama ben yine de hatırlatmak isterim.

Bunun doğru olmadığını en az benim kadar sen de biliyorsun.

Yukarıdaki dil kalıpları hatibin retoriğine profesyonellik kazandıran dil kalıplarıdır.

Akil Vermeyen Dil Kalıpları:

İnsanlar kendilerine ne yapması gerektiğinin söylenmesinden hoşlanmazlar. Böyle bir durumda aşağıdaki üslûp çeşitleri tercih edilmelidir.

Yaptığının yanlış olduğunu söylememe gerek yok her halde.

Disiplin cezasına çarptırılacağın gerçeğini sen de biliyorsun.

Bütün bu yaşananların nereye varacağını düşünmeniz gerekirdi.

Gerçekleri Söyleme Dil Kalıpları:

Gerçeklerin ve yaşanmışlıkların insanlar üzerindeki etkisi hayal ürünü materyallerden çok daha kesindir. Konuya göre mümkün olduğunca gerçeklere atıf yapmakta fayda vardır.²⁷⁵

Televizyon bilinçsizce seyredilince onun karşısında geçirilen zaman, vakit israfi sayılır.

Geçen gün yaşanan olayı anlattıktan sonra konuyu daha iyi anlayacaksınız.

2.1.33. Övgüye Yer Verme

İnsan nefsi yaratılışı gereği takdir edilmekten hoşlanırken tenkidden de bir o kadar hoşlanmaz. Takdirin iletişimde yapıcı ve gönül alıcı bir rolü varken tenkidin yıkıcı ve kalp kırıcı bir rolü vardır. Eğer bir hatibin ideali yetkin bir hitabete sahip olmaksa iletişim kurmada hassasiyeti olmalı; kime, nasıl konuşacağını iyi tartmalıdır. Övgüde önemli olan, övgüyü hak edene ve yerli yerinde yapmaktır.

“Kalemiyle ruhlarımıza tesir eden, Anadolu’nun yegâne şairlerinden çok kıymetli sanatçımızı sizlere sunmaktan gurur duyarım!” ifadesinde sunucu olan şahıs övgü dolu bu sunum cümlesiyle dinleyici nazarında bahsi geçen sanatçıyı şereflelendirmek istemiştir.

2.1.34. Gereksiz Ayrıntılardan Kaçınma

Ayrıntı; Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte, “bir bütünün önemce ikinci derecede olan öğelerinden her biri, teferruat, tafsilat, detay” şeklinde tanımlanmıştır. Konuşmacı konusu içinde geçen ayrıntı bilgilerin gerekliliğini tespit ederek bunlara hitabetinde yer vermelidir.

Anlatının gelişme kısmında konunun ayrıntılarını verirken ölçüsü kadarını vermek gerekir. Konuşmanın türüne göre de ayrıntıları izah etmek değişiklik gösterir. Gerçekleri araştıran, adaleti kollayan bir adli hitabet ayrıntıyı en çok kullanan ve ayrıntının en yakıştığı retorik çeşitidir. Dramatik konuşmalarda ise

---

²⁷⁵ Hogan, ss. 85-88.

ayrıntı en az gerekli olup burada önemli olan iyi bir sese sahip olmak ve onu kullanabilmektir. Tören konuşmaları da en kitabi olanıdır ve ayrıntılara girmemek makbul olandır. Sözün özü şudur; fazla ayrıntı sıkıcı olmakla birlikte konunun gereğinden kısa tutulması da yeterli olmayacağından en uygunu orta yolu tercih etmektir.²⁷⁶

2.1.35. Konuşmacının Kendisini Eleştirmesi

Bir davranış veya inançla ilgili abartmaya karşı çıkmanın en iyi yolu konuşmacının kendisiyle ilgili bir eleştirisini dile getirmesidir. Eleştiriye açık olmak ve kendini gözler önünde eleştirebilmek herkesin yapabileceği bir davranış değildir. Eksisiyle artısıyla kendini eleştirmek özgüveni kanıtlayan bir tutumdur. Özgüvenli bu duruş hatibin değerini muhatabın gözünde arttırır. Sonrasında söylediklerini muhatabına kolaylıkla benimsetebilir çünkü hatip ne yaptığını biliyordur.²⁷⁷

Fakat bunu yaparken abartıya kaçmamaya dikkat etmek gerekir. Aksi bir davranış dinleyicide kendinden çok bahseden bir hatip görünüşü bırakabilir. İdeal hatip kendinden bahsetmeyen hatiptir. İletişimde de kendini gereğinden fazla anlatmak iyi karşılanmaz. Hatip sadece bir abartılı durum karşısında ortamın dengesini sağlamak için kendinden veya hayatından örnek verip geçmelidir.

Dile doğrudan etkililik kazandıran hususlar bu anahtar bilgilerdir. Bahsi geçen başlıklarımızın yanında dilin etkisini arttırmada yardımcı rol oynayan unsurlar da bulunmaktadır. Şimdi *dile etkililik kazandıran yardımcı hususlar* konusuna geçebiliriz.

---

²⁷⁶ Aristoteles, s. 195.

²⁷⁷ Aristoteles, s 178.

2.2.DİLE ETKİLİLİK KAZANDIRMADA YARDIMCI HUSUSLAR

2.2.1. Nefes Kontrolü ve Sesin Şiddetini Ayarlama

Nefes üzerinde çok durulmayan ancak oldukça önemli bir konudur. Doğru nefes almak ve nefes egzersizleriyle hatibin kendini bu yönde geliştirmesi öncelikle yapılacak şeylerdir.

“Konuşma esnasında bir düşünceden bir başka düşünceye, bir konudan bir başka konuya geçişte yapılan duraklamaya *durak* adı verilir.”²⁷⁸ Durak yerleri konuşmacının yorulmasını engeller. Bu yerlerin bilinmemesi anlam karışıklığına sebep olur. Hızlı konuşmak ideal bir konuşmacı vasfı değildir. Hızlı konuşmada kelimeler yuvarlanır, cümleler tam anlaşılmaz. Bu da hitabetin performansını olumsuz yönde etkiler. Bazı insanlar yaratılışları gereği hızlı konuşmaya daha meyillidir.

Konuşmada söz dizimi bakımından nerelerde nefes alınıp verileceğine dikkat edilmelidir. Aşağıda nefes alıp verme yerleri (/) işaretiyle gösterilmiştir:

Cümle ve satır sonlarında:

İzmir; denizi, Konak Meydanındaki güvercinleri ve Saat Kulesi ile meşhur bir ilimizdir. / İlaveten şehrin yine Konak Meydanından girilen tarihi Kemeraltı Çarşısı da İzmir’e has bir tarihi kıymettir. /

Okunan cümle uzunsa özmeden sonra:

Anadolu / coğrafi konumu itibarıyla kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Akdeniz, batısında ise Ege Denizi ile çevrili yarımada ülkesidir.

Bir şeye ait niteliklerin peş peşe sıralandığı durumlarda ilk niteliğin ardından:

Eski köy tatilleri; temiz havası, / meyve bahçeleri, eş dost meclisleri ve hoş muhabbetleriyle anımsadığım günlerimdir.

Ara cümlelerin başında ve sonunda:

Sevgi / -sıradan olmazsa- / bütün evrenin ihtiyacı olan bir duygudur.

Önemli bir olayın söylenmesinden önce ve sonra:

Biz oğlunuzun iş arkadaşlarıyız. İnanın bunu söylemek bizim için çok güç / başınız sağ olsun /

---

²⁷⁸ Kaya, s. 32.

İç içe geçmiş birleşik cümlelerde alıntı cümlelerin başında ve sonunda:

Annesi bütün yaşananlardan sonra / “sen benim biricik çocuğumsun” / sözünü söyleyerek onu affetti.

Sorulu cevaplı anlatımlarda soru ile cevap arasında:

-Fikirlerinizi dayandırdığınız belli bir kaynağınız var mı? /

-Belli bir kaynağa dayalı iddialarımı dinleyicilerimle paylaşırım. Aksi tamamen benim bencilliğim olurdu.

Aynı cümlede karşıt anlam varsa bu karşıtlığı açığa çıkarmak için:

Vefa duygusudur insanlara dostluğu tattıran / nefret duygusudur insanlara düşmanlığı yaşatan.

Sıralı-bağlı cümlelerde “ve” bağlacından sonra durmak cümlelerin devamındaki anlamı kuvvetlendirecekse nefes alınıp verilir:

Olaakların hepsini göze almış ve / bildiğini okumaya karar vermişti.

Kısa cümleler ve hitaplar nefes alıp vermeyi gerektirmez, kısa bir durak bu yerler için yeterlidir.²⁷⁹

Efendim / sizi dinliyorum / sorunuz var mı?

Diğer bir konu *ses ve sesin kullanımı* hususlarıdır. İnsan, sesini olabildiğince enerjik ve canlı kullanmalıdır. Düşünce ne kadar güçlü olursa olsun kötü ve cansız bir ses bu güçlülüğü ve parlaklığı yansıtamaz.²⁸⁰ Düşüncelerimiz dünyanın en özel düşünceleri dahi olsa bu özel fikri insanlara duyurmakta sorun yaşıyorsak hiçbir ehemmiyeti kalmaz. Konuşma ses tonuyla, vurgulamalarla, ritimle hayat bulur, anlam kazanır. İyi bir sesle söylenmiş kötü düşünceler önce kendilerini dinletir, sonra da dinleyicileri etkileyebilir. Çünkü anlatılanların anlamları kötü bile olsa hatibin sesini iyi yönetmesi sayesinde kendisini karşı tarafa dinletmeyi başarmıştır.²⁸¹

Sesin şiddetini ayarlama, farklı duyguları dile getirmek için sesin volümünün değiştirilerek kullanılmasıdır. Yüksek, alçak veya orta tonda bir sesle konuşmak demek; farklı konulara uyan çeşitli ritimlerde konuşmak demektir. Bir konuşmacının

---

²⁷⁹ Selçuk, s. 53.

²⁸⁰ Selçuk, s. 82.

²⁸¹ Orhanoglu, s. 82.

akılda tutması gereken üç şey şunlardır: Sesin volümü, yüksekliğin değiştirilmesi ve ritmik olmasıdır.²⁸²

Sesler kişiden kişiye değişir. Sesteki bu çeşitlilik herkesin ses tellerindeki küçük farklardan kaynaklanmaktadır. “Sesin karakteri” yahut “ses rengi” olarak nitelendirilen bu ses farklılığına *sesin tınısı* denir. “Seslerin titreşimindeki yükselip alçalma farklılıklarından kaynaklanan perdelemeye *ton*, temel konuşma tonunun konuşma esnasında ortaya çıkardığı değişikliğe *tonlama* adı verilir.”²⁸³ Sesin bu çeşitliliğini konuşmanın baharatı olarak görmek gerekir. Aslında hepimiz fark edemediğimiz geniş bir ses aralığına sahibiz. Sadece yapmamız gereken, Allah’ın verdiğiyle yetinmeyip bunun aslında geniş bir ses aralığı olduğunu görmek ve bu konuda sesi daha kullanışlı olması için açmaktır.²⁸⁴

Etkili ve güzel bir konuşmanın en önemli faktörlerinden biri konuşmanın dinleyiciler tarafından işitilebilmesidir. Öncelikle sesini duyurmak için konuşmacının yapması gereken ortamın sükûnetini sağlayıp ses tonunu ayarlamak ve sesini iyi kullanmaktır. Ne çok yüksek sesle ne de çok alçak sesle konuşulmalıdır. Her iki durum da dinleyicide gerginliğe sebep olur.²⁸⁵

Şüphesiz doğuştan sahip olunan iyi bir ses hatip için iyi bir hammadDEDİR. Bunu en iyi şekilde kullanmak onun kabiliyetine bağlıdır. Hatibin bir ses sanatkârı olması beklenmez. Hatip için önemli olan konusunu nasıl söylediği değil konusu ile ilgili ne söylediğidir. Fakat söylediklerini ne kadar iyi söylerse insanlarda bıraktığı etki o kadar iyi olur. İyi bir hatibin konuşmasının nerelerinde sesinin yüksekliğini değiştireceğini ve nereleri vurgulayacağını bilmesi gerekir. Hatip söylediklerinin anlamlarına göre sesini ayarlama kabiliyetini geliştirmelidir.²⁸⁶

---

²⁸² Aristoteles, s 165.

²⁸³ Kaya, s, 32; Tonlama, ton çeşitleri, durgu ve durak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Banguoğlu, ss. 124-128.

²⁸⁴ Ailes ve Kraushar, ss. 54-55.

²⁸⁵ Kaya, s. 36.

²⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kazancı, ss. 70-71.

2.2.2. Kılık Kıyafet ve Dış Görünüş

Bu başlığımıza “Kişi kıyafetiyle karşılanır, fikirleriyle uğurlanır.” sözüyle başlamak gerekirse dinleyici kitlesini etkilemek isteyen konuşmacı ilk olarak giyimine özen göstererek konuşmasını yapmalıdır. Konuşmacı dinleyici kitlesindeki ilk intibasını giyimiyle bırakır ve bu da konuşmanın seyrini etkiler.

Giyime dikkat etmek öncelikle hatibin kendine değer verdiğini sonra da muhataba duyduğu saygıyı gösterir. Dış görünüşümüz iç dünyamızdan haber verir. Eğer hatip düşük bir moralle muhatabının karşısına çıkacaksa dahi temiz ve düzenli denecek kadar giyimine dikkat etmelidir. Konuşmacının iç dünyasındaki karışıklığı dinleyiciye yansıtması hitabeti bakımından profesyonelce bir tutum olmaz. Giyim tarzı bir nevi dünya görüşümüzü de yansıtır. Söz gelimi; marjinal bir giyim düşüncelerin de marjinal olduğuna, mütevazı bir giyim kişinin tevazu sahibi bir karaktere sahip olduğuna dair ipuçları verir. Yine bu görünüşü destekleyen aksesuarlar da kullanılabilir. Fakat süste özellikle kadın konuşmacılar ölçüyü kaçırmamalıdır. Konuşmacıdaki aksesuarın fazla olması muhatabın dikkatini bunlara çeker ve dikkatinin dağılmasına sebep olur. İdeal bir konuşmacı giyiminde ölçülü olmalı ve abartıya kaçmamalıdır.²⁸⁷

2.2.3. Beden Dilini Doğru ve Etkili Kullanma

Beden dili konusuna dil türleri başlığımızda dil türü olarak ele almış ve açıklamıştık. Bu başlığımızda ise hitabetin performansındaki rolünü daha geniş çerçevede ele alacağız. Beden dili, insan bedeninin kendi duruşunu kodlamasıdır. Sözlü mesajlar yanında iletişimde kullanılan sözsüz mesajlar, insanoğlunun ilk ve ortak anlatım dilidir. Beden dili son derece gerçekçi ve doğal bir dildir. Duygu ve düşüncelerimizi beden dilimiz desteğiyle daha etkileyici bir şekilde ifade ederiz.²⁸⁸

---

²⁸⁷ Yaman, İL, s. 126.

²⁸⁸ Yaman, İL, s. 121.

İbn Sînâ konuşmada jest ve mimiklerin uygun kullanımını hatibin öğrenip uygulamada pratik kazanması gereken hususlardan olduğunu ifade etmektedir. Jest ve mimikler kişinin özellikle duygularla ilgili bir durumu ifade ederken vücudunun aldığı ve söylediklerini tamamlayan doğal ifadelerdir. Eğer konuşmacının insanlar nezdinde olumlu bir intibası yoksa kendini dinleyicilere kabul ettirmek için farklı arayışlara girer. Mesela, erdemliliğini ortaya koyacak deliller getirir veya jest ve mimikleriyle sözlerini kabul ettirmeye çalışır.²⁸⁹

Tavır ve hareket amaçsız, anlamsız ve makineleşmiş olmayıp konuşmada anlatılmak istenen düşüncelere yol gösterici olmalıdır. Jest kelimelerin yerini tutmamalı ve aynı zamanda kelimelerden ayrı ve bağımsız olmamalıdır. Tavır ve hareketler kelimelerin yol arkadaşlarıdır. Jestler, kulağa ses aracılığıyla gelen kelimeleri göz önünde resme çevirir; tavır ve hareket, bir konuşmayı canlandırıp bir tablo haline getirir. Onun için bunlar söylenen sözlerle uyumlu olmalıdır. Amaçsızca yapılan el kol hareketleri konuşmanın etkisini azaltmakla kalmaz bunun da ötesinde konuşmayı mahveder.²⁹⁰

Bir konuşmacının beden dilinde en çok elleri göz önündedir. Ellerin konuşma sırasında temel görevi konuşmanın önemli olan noktalarını vurgulamaktır. Topluluk karşısında konuşurken el hareketleri özel bir önem kazanır. Genelde el omuzdan yukarı kalkmamalıyken sadece büyük hırsları anlatmak için eller baştan yukarı kaldırılabilir.²⁹¹

2.2.4. Özgüven

Özgüven veya kendine güven konusu, “Kendime değer veriyor muyum?”, “Yetenekli miyim?” gibi soruların cevabını arar. Şayet verilen cevaplar olumlu ise kişi özgüveni olan bir bireydir, olumsuz ise kişi özgüveni zayıf biridir. Kendine güven duygusuna sahip kişiler, sözlü ve sözsüz ifadelerinde bunu gösterebilirler. Düşüncelerini net bir biçimde ifade eder, başkalarıyla iletişim kurmada sorun

---

²⁸⁹ Coşkun, ss. 120-124.

²⁹⁰ Hitabette tavır ve hareketin (jest) önemi için bkz., Casson, ss. 53-61.

²⁹¹ Yaman, İL, s. 124; Casson, s. 57.

yaşamazlar. İletişimi iyi insanlar özgüveni yüksek insanlardır. Dolayısıyla özgüven duygusu insanı sosyalleştir.²⁹²

Başarının temeli olarak ifade edebileceğimiz özgüven; sosyal hayatta, iş ve okul hayatında bireylere “ben de varım, ben de buradayım” dedirten manevi bir güçtür. Başarının %90’ın üstündeki kısmı duygu zekâsıyla ilgili olup bu da özgüven (kendine güven) temellidir. Bizim en çok etkisinin olduğunu düşündüğümüz akademik zekânın payı ise sadece %4-5 civarındır. Retoriği iyi olan hatibin de başarısı kendine güven duygusuyla ilgilidir. Özgüveni olan hatip bilmediği konuda “bilmiyorum” demeyi bilen ve öğrenmeye açık olup eksiklerini araştırarak kapatmaya çalışan kişidir. Özgüvenli hatip dinleyicilerinin karşısına eksiksiz çıkma hususunda hassas davranır ve dinleyicileriyle iletişim halindedir, gerektiği yerde onlarla paslaşmayı ihmal etmez.²⁹³

Özgüvenle kendini beğenmişlik arasında çok ince bir çizgi vardır. Bu nokta özgüven konusunda önemli bir ayrıntıdır. Özgüven muhataba olumlu bir enerji verirken kendini beğenmişlik duygusu muhataba olumsuz bir enerji verir. Konuşmacının dinleyici karşısındaki özgüvenli duruşuyla kendini beğenmişlik duruşu karıştırılmamalıdır. Bunun için azami bir çaba gösterilmeli belki de ayna karşısında çalışma bile yapılmalıdır. İdeal bir hatip özgüven sahibi olmakla birlikte tevazu sahibidir.

2.2.5. Aktif Dinleme

Beş duyumuzdan biri olan *duyma*, “Ses akımının içinden dil unsurlarını ayırt edebilme, fonolojik ve gramatik bilgileri doğrultusunda bu unsurları birbirine birleştirip, cümleyi anlama yeteneğidir.”²⁹⁴ *Dinleme* ise önceki söylenenler ile sonraki söylenenler arasında bağlantı kurma ve anlama yeteneğidir. Duyma irade gerekmeksizin sağlıklı bir kulağa sahip herkesin sahip olduğu bir yetiyken

²⁹² Demet Gürüz ve Ayşen Temel Eğinli, **İletişim Becerileri Anlamak Anlatmak Anlaşmak**, Nobel Yay., Ankara, 2013, s. 11.

²⁹³ Doğan Cüceloğlu, **İletişim Donanımları**, Remzi Yay., İstanbul, 2002, s. 119.

²⁹⁴ Gürüz ve Eğinli, s. 251.

dinlemenin gerçekleşmesi için kişinin dikkat ve algısının açık olması gerekmektedir.²⁹⁵

Bizler küçükken konuşmayı dinleyerek öğrenmiştik. Fakat büyüdüğümüzde konuşma dinlemenin tahtına oturdu ve sonuçta da dinlemeden konuşan bireyler olduk. Hâlbuki konuşma yetimizi dinleme yetimiz sayesinde öğrendiğimizi ne çabuk unutuverdik! Hal böyle olunca ilk önce söylenmesi gereken şudur ki; iyi bir konuşmacı olmanın yolu öncelikle iyi bir dinleyici olmaktan geçer. Şüphesiz iyi bir hatip bunu en başta başaran hatiptir. Hatibin hedefi kendini dinletmek ise ilk aşamada dinlemeyi bilecek sonrasında da kendisini dinletecektir.²⁹⁶

Dinleyici bilgiyi almaya ne kadar açık olursa konuşmanın verimi o kadar fazla olur. Bu şekilde dinleme türüne *aktif (etkin) dinleme* denir. Aktif dinleme dikkat, merak ve ilgi ister. Aktif dinlemede dinleyici sadece dinleyici değil aynı zamanda katılımcıdır. Not almak aktif dinlemeye teşvik eden bir fiildir. Gerektiğinde veya istendiğinde konuşmacının mesajını tamamlamaktan sorumludur. Yeri gelir soru sorar, yeri gelir söz alır, yeri gelir cevap verir. Aktif dinlemede dinleyici beden dilini iyi okuyup dinlediklerinin gönül diline dokunuşunu hissedip konuyu kavrar. Aktif dinleyici doğru empati yapar. Dinleyici tamamen konunun içinde olduğundan verilen mesajı yorumlayarak konuyu konuşmacının bakış açısından algılamayı başarır.²⁹⁷

2.2.6. Empati (Eş Duyum-Duygudaşlık)

Empati, eş duyum veya duygudaşlık, olaylara muhatabın bakışıyla bakarak bunu onunla paylaşmak anlamına gelmektedir. Empati kurma sürecini üç aşamada ifade edecek olursak; ilk aşamada empati kuran kişi kendini karşısındakinin yerine koyar, sonra meseleye onun bakış açısıyla bakar ve son olarak konuyu yorumlayıp görüşlerini muhatabıyla paylaşır. Burada şunu belirlemekte fayda var ki; empati sürecini tamamlayan son aşama olmadığı takdirde empati sağlanmış olmaz. Empati

---

²⁹⁵ Gürüz ve Eğinli, s. 251.

²⁹⁶ Yaman, SS, s. 37.

²⁹⁷ Açıköğretimadalet.com, “Dinleme Türleri Aktif Dinleme Konusu”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.acikogretimadalet.com/dinleme-turleri-aktif-dinleme-konusu.html>, (11.05.2016); Kaya, s. 81.

yapan bir hatibin muhatabın konuyla ilgili hislerini anladığının bilgisini muhatabıyla paylaşması mühimdir. İnsanlar içinde bulundukları durumdan, düşünce ve sıkıntılarından anlayan insanlara karşı muhabbet hissederler. Hatip empati kurarak muhataplarıyla duygu bağı kurabilir. Bu sayede karşı tarafın duygu durumunu algılamasından dolayı hatip muhatabından değer görür. Çünkü bu anlayışla kendilerine değer verildiği hissine kapılırlar. Değer gördüğünü bilen insan da karşısındakine değer verir. İşte aradaki bu iyi niyetli iletişim hatip için çok önemlidir. Bu bağlamda hatibin retorik empati kurma yeteneğiyle hedef kitleyi ikna etmede daha başarılı olur. Empati beraberinde tarafsızlık, adalet ve daha yapıcı bir anlayış getirir. Bütün bu hasletler de bir hatipte görülmesi beklenen özelliklerdir.²⁹⁸

Empati aynı zamanda beynimizin temel mekanizması içinde yer almaktadır. Sadece psikolojik bir tercih olmayıp aynı zamanda beynin biyolojik bir ihtiyacıdır. Dikkat çeken bu bilgi bizlere şunu verir. “Ayna nöron” adı verilen beyindeki nöronlar, diğer insanların davranışlarını anlamakla kalmaz, onları taklit de eder.²⁹⁹

2.2.7. Mizaç Gerçeği

Mizaç kelimesi Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlükte “huy, yaratılış, tabiat, karakter” olarak tanımlanmıştır. Anlatı, konuşmacının mizacına uygun olmalıdır. Yani anlatılacak konunun içeriği ile hatibin karakteri birbiriyle uyum içinde olmalıdır. Aksi durum; gülünç, mantıksız ve etkisiz bir sonuç oluşturur. Örnek olarak, bir üniversite oryantasyon programındaki konuşmacının bir siyasetçi gibi siyaset ve siyasetçilerle ilgili fikirlerini beyan etmesi dinleyici kitlesi tarafından kabul görmez. Çünkü muhatap gözünde siyasetçi kimliği olmadığı bilinen konuşmacının kendisiyle ve asıl konuyla alakasız bir konuya teması dinleyicide olumsuz bir izlenim bırakır. Bundan başka karakterle ilintili olmayan konular da vardır. Mesela, matematikle ilgili söylemler hiçbir karakter ortaya koymadığı için belli bir mizacı da gerektirmez. Böyle bir konuşmada sayılar, formüller ve sonuçlar

²⁹⁸ Tekinalp, s. 41; Gürüz ve Eğinli, s. 25.

²⁹⁹ Yaman, SS, s. 212; Gürüz ve Eğinli, s. 26.

vardır. Bunların birey ve toplum bazındaki bir amaç ve yorumla hiçbir ilgisi olmadığından böyle alanlarda konuşmacının mizacıyla konunun uyumu aranmaz.³⁰⁰

2.2.8. Konuşma Ortamını Ayarlama

İçerik dolu bir konu ve son derece kendine güvenen bir konuşmacı olsa da eğer sağlıklı bir konuşma ortamı ve ekipman sağlanmamışsa hitabetten başarılı bir sonuç alınamaz ve bunun neticesinde de konuşmacının emeği ve dinleyicilerin beklentileri boşa gider. Konuşma yapılmadan mümkünse bir gün önceden eğer imkânlar el vermiyorsa birkaç saat öncesinden ortamın eksiksiz hale getirilmesi gerekmektedir.

Sahne (teknik cihazlar, mikrofon, televizyon, video), görme unsurları (flama, sembol, pankart, döviz, işaretler, döner levhalar, efekt), ses gibi ayrıntıların hangisi konuşmacının işine yarayacaksa önceden belirlenmesi şarttır. Ses düzeneği ve bilişim cihazlarının kontrolü yapılmalı, sahnedeki düzen konunun içeriğine göre belirlenmeli ve görme duyusuna hitap eden ilgili unsurlar sahneye yerleştirilmelidir.³⁰¹

Bu bölüm çerçevesinde retorikğin etkisini arttırmakta dile doğrudan etkililik kazandıran hususlar ile bu konuda yardımcı hususları detaylandırdık. Geniş bir yelpazede işlediğimiz retorikte dilin sadece birkaç yönüyle değil birçok yönüyle etkisinin arttırılabileceği ortadadır. Bir hatibin ikinci bölüm içerisinde işlediğimiz başlıklara vâkıf olması başarısına katkı sağlar. Bütün bunların yanında hataların ve yanlışların da dikkate alınarak doğru ve etkili olana ulaşılabilceği bilinciyle *retorikte dilin gücünü veya etkisini kıran hususlar* konusunu işlemek üzere şimdi üçüncü bölüme geçebiliriz.

---

³⁰⁰ Aristoteles, s. 204.

³⁰¹ Yalın, ss. 121-156.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RETORİKTE DİLİN GÜCÜNÜ VEYA ETKİSİNİ KIRAN HUSUSLAR

Dili kullanırken veya herhangi birini dinlerken kâh keyif alırsınız kâh olumsuz bir hissiyata bürünürsünüz. Bu iki zıt duygu tamamen konuşurken kullanılan kelimelerden dolayı hissedilir. Dilin gücünü ve etkisini arttırmak da azaltmak da kelimelerin seçilişi ve kullanım biçimleriyle ilgilidir.

Konuşmanın da düz yazının da şiirin de tesirini olumsuz yönde etkileyen yanlış dil kullanımlarının sebep olduğu dilin gücünün ve etkisinin kırılması hususunu Aristoteles *Retorik*'te “dilde kötü tat” olarak ifade etmiştir. Söz konusu dilin söz varlığı ve dilbilim detaylarına vâkıf olmama dilde kötü tada sebep olur. Söyleyişteki anlam belirsizlikleri, anlatım ve ifade bozuklukları, mantık yanlışları ve yabancı kelimeler kullanma gibi sebepler dile kötü tat veren etmenlerdir. Tabii dili olumsuz yönde etkileyen bu etmenlerin yankısı hatibin retorikğine de yansır. O halde hatip için hedef muhatabının karşısına tam donanımla ve mükemmel bir retorikle çıkmak ise nasıl dilin etkisini arttıran hususlarda hatibin bilgisinin olması gerekiyorsa, dil ve söz tuzaklarına düşmemek için dile kötü tat veren hususlarda da bilgisinin olması elzemdir.

İyi bir hatip konuşmasında kötü tada sebep olacak herhangi bir hataya yol açmamak için ciddi şekilde çalışma yapmalı, diline en iyi şekilde hâkim olmalıdır. Bunların yanında hatibin yapacağı konuşmayı tanıması da mühimdir. Hatip ön hazırlık aşamasında “konunun muhtevasında neler var”, “hangi ifadeyi kullanırsa kötü tat bırakır” gibi ayrıntıları belirleyerek çalışmalı ve sadece bunlar için özel zaman ayırıp yapacağı konuşmayı en etkili şekilde ifade etmenin yollarını aramalıdır.

Biz bu bölümde yirmi iki âmilin dilin gücünü veya etkisini kırdığını tespit ettik ve onları alt başlıklar halinde burada sırasıyla işlemeyi planladık. Konuya ilk olarak anlam belirsizliğiyle başlamak istiyoruz.

3.1. ANLAM BELİRSİZLİĞİ

Eğer amaç konuşurken etkili bir dil kullanmaksa öncelikle dikkat edilmesi gereken husus anlam belirsizliğinden uzak durmaktır. Böyle bir anlatım, konunun

etkili olması bir yana yanlış anlaşılmasını dahi muhtemel hale getirebilir. Anlam belirsizliği sadece bir sebepten değil birden fazla sebepten kaynaklanabilir. Anlam belirsizliği yapmanın söz tuzağı ile neticelendiğini *söz tuzakları* başlığımızda ifade etmiştik. Burada da konumuzu daha geniş çerçevede açıklayacağız. Anlam belirsizliği; belirsiz lafız yanlış, belirsiz cümle yanlış, tamlama yanlış, noktalama işareti yanlış başlıkları altında incelenmektedir.³⁰²

Belirsiz Lafız Yanlış

Belirsiz lafız yanlış konuşanın meramını kestirmeden anlatma meylinde kaynaklanır. Cümle içindeki bir kelimenin birden fazla anlama gelmesiyle belirsiz lafızdan kaynaklı anlam belirsizliği oluşur.³⁰³

“Bana danışman lazım.” cümlesinde belirsiz lafızdan kaynaklı anlam belirsizliği vardır. Örnekte “danışman” kelimesi “danışmak” fiilini mi kastediyor, “danışman” ismini mi kastediyor belirsizdir. Cümle “Bana sorunlarımı paylaşacağım bir danışman lazım.” veya “Bu konuyu bana danışman lazım.” şeklinde olsaydı hiçbir anlam belirsizliği olmayacaktı.

“Yarın hesaplaşacağız seninle!” bu cümlede parayla ilgili bir konuda mı, anlaşmazlıkla ilgili bir konuda mı hesaplaşılacak belirsizdir. Cümle “Dünkü konu hakkında yarın hesaplaşacağız seninle!” veya “Alacak verecek davası için yarın hesaplaşacağız seninle!” şeklinde kurulabilirdi.

“Ortancayı yetiştirmek kolay olmadı.” burada da “ortanca” ile kastedilen bitki mi çocuklardan ortanca olanı mı belirsizdir. Yine burada da cümle “Ortanca olan kızımı yetiştirmek kolay olmadı.” veya “Ortanca çiçeğimi yetiştirmek kolay olmadı.” şeklinde kurulabilirdi.

---

³⁰² Aristoteles, s. 174-175; Anlam belirsizliği için bkz, İbrahim Emiroğlu, **Mantık Yanlışları**, 2. b, Elis Yayıncılık, Ankara, 2011, (MY), ss. 102-110.

³⁰³ Emiroğlu, MY, ss. 102-104.

Belirsiz Cümle Yanlışı

Bir cümlenin bütün olarak birden fazla anlama gelmesiyle belirsiz cümleden kaynaklı anlam belirsizliği ortaya çıkar. Noktalama işareti, öge eksikliği, vurguya dikkat etmemek gibi çeşitli sebepler cümlede anlam belirsizliğine sebep olur.³⁰⁴

“Rıza 15 dakikada yaptığı yemeği yedi.” örneğinde belirsiz cümle yanlışı kaynaklı anlam belirsizliği vardır. Örnekte “Rıza yemeği 15 dakikada mı yaptı?” yoksa “Rıza yemeği 15 dakikada mı yedi?” belirsizdir. Eğer cümle “Rıza yaptığı yemeği 15 dakikada yedi.” veya “Rıza 15 dakikada yaptığı yemeği yine kendisi yedi.” şekillerinde kurulsaydı anlam belirsizliği olmayacaktı.

“Konuyla ilgili istatistiklere bakacak olursak “Ciddiyetsizsiniz!/ Ciddiyet Sizziniz!” demektir.” cümlesinde ciddiyetsiz olan muhatap mı yoksa ciddiyetli olmak muhatabın iradesinde mi belirsizdir. Buradaki belirsiz cümle yanlısının giderilmesi için “Ciddiyetsizsiniz!” ifadesi vurgusuz veya vurgulu söylenmelidir.

Bir haber bülteninde kullanılan “Tezgâhta domates yedi!” ifadesi bu haliyle anlam belirsizliği içermektedir. Buradaki belirsizlik “Tezgâhta domates kendini yedi.” veya “Tezgâhta domates cebimizi yedi.” veya “Tezgâhta domates hem kendini hem cebimizi yedi.” şekillerinde düzeltilebilir.

Tamlama Yanlışı

Tamlama yanlışı isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanandan, tamlayanın kullanılmamasından ötürü ortaya çıkan anlam belirsizliğidir.³⁰⁵

“Güldüğünü görünce çok sevindim.” tamlayan eksikliği vardır, “senin güldüğünü” mü, “onun güldüğünü” mü belli değildir, cümleye “senin” veya “onun” zamirini getirmek gerekir.

³⁰⁴ Emiroğlu, MY, ss. 104-110.

³⁰⁵ Selçuk, s. 17; Bu konuda bkz, dil bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari>, (20.03.2016).

Noktalama İşareti Yanlışı

Noktalama işareti yanlışı dilimizde sıklıkla kullanılan noktalama işaretlerinin eksikliğinden kaynaklı anlam belirsizliğidir.³⁰⁶

“İhtiyar çobanla konuşmaya devam ediyordu.”

“İhtiyar, çobanla konuşmaya devam ediyordu.”³⁰⁷ örneklerden görüldüğü üzere ilk cümlede virgölün kullanılmamasıyla özne “o” adılı mı, “ihtiyar” kelimesi mi belli değildir. İkinci cümlede virgöl ile mevcut anlam belirsizliği giderilmiştir.

“Şirin, bebek için üst baş aldı.” bu cümlede de virgöl ile öznenin “Şirin” isminde bir kişiyi ifade ettiği ortadadır. Virgöl kullanılmasaydı “şirin” kelimesi sıfat nitelikli olacaktı ve özne “o” adılımı da gösterecek ve anlam belirsizliği oluşacaktı.

3.2. MANTIK YANLIŞLARI

Kastedilen anlam, anlama yetisi yerinde olan kişiler için olması gerekenden saçma veya anlamsız ise burada mantık yanlışı var demektir. Mantık yanlışı biçim ve içerik olarak farklı şekillerde karşımıza çıkar. Biz burada dille ilgili kısmını ele alacağız. Lafızla ilgili mantık yanlışları; eş seslilik, belirsizlik, terkip, taksim, noktalama ve vurgu, ifade yanlışlarından kaynaklanmaktadır.³⁰⁸

“İnsan bir şeyi bildiğinde o şeyin bilgisi vardır.

İnsan taş bilir.

O halde taş bilir.”³⁰⁹

Yukarıdaki önermede insan vasfı olan “bilme” eylemi taş atfedilerek lafza bağlı mantık yanlışı yapılmıştır.

³⁰⁶ Bu konuda bkz, dil bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari>, (20.03.2016).

³⁰⁷ Bilgiyelpazesi.com, “Noktalama İşaretleri Yanlışlarından Kaynaklanan Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**,

<http://bilgiyelpazesi.com/egitim-ogretim/konu-anlatimli-dersler/turkce-dersi-ile-ilgili-konu-anlatim-lar/noktalama-isareti-yanlislarindan-kaynaklanan-anlatim-bozukluklari.asp>, (16.04.2016).

³⁰⁸ Mantık yanlışlarında lafız yanlışları için bkz, Emiroğlu, MY, ss. 88-125.

³⁰⁹ Emiroğlu, MY, s. 104.

Eş Seslilik:

Dilin söyleyişine zenginlik kazandıran eş seslilik veya sesteşlik özelliği gereği gibi kullanılmadığında anlam belirsizliğine yol açar.

Kitabın yüzü yıpranmıştır.

Yüzü olan sınavı geçer.

O halde kitap da sınavı geçmiştir.

Örneği eş sesli bir kelime olan “yüz” kelimesinin kullanımıyla ilgilidir. İlk öncülde kitabın ön kapağını kasteden “yüz” ifadesi orta öncülde puan anlamında kullanılmıştır.

Saçlardaki kırlar ölümün habercisidir.

Kırlar mayısta rengarenktir.

Öyleyse saçlar mayısta rengarenktir.

Burada da “kır” kelimesinin eş seslilik özelliği ile kelime, ilk öncülde renk anlamında, ikinci öncülde ise tabiat anlamında kullanılmıştır.

Belirsizlik:

Bu konu anlam belirsizliği başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Terkip (Birleştirme):

Lafızların birleştirilmesi halinde anlamda herhangi bir değişikliğin olmayacağı düşüncesiyle terkipten kaynaklı mantık yanlışı ortaya çıkmaktadır. Bu yanlış bir nesne veya öznenin belli başlı bir veya iki özelliğini değerlendirerek buradan bütüne dair bir çıkarımda bulunulması demektir. Terkip yanlışı hatibi gelişmiş güzel genelleme yapma hatasına da düşürebilir.³¹⁰

A firmasından aldığım ürün kusurlu çıktı.

Öyleyse A firmasının bütün ürünleri kusurludur.

Burada firmadan alınan tek ürünün kusurlu çıkması üzerine firmanın ürünlerinin tamamının aynı kusuru taşıdığı yanılgısına düşülmüştür.

---

³¹⁰ Emiroğlu, MY. s. 111.

Fatma'nın yazdığı makale iyi bir makaledir.

Öyleyse Fatma iyi bir yazardır.

Örnekte Fatma'nın yazdığı bir makalenin beğenilmesi üzerine kendisinin iyi bir yazar olduğu kanâatine varılmış olup terkip yanlışı yapılmıştır.

X diyet programı genç kadının kilo vermesini sağlamış.

O halde X diyet programı bize de iyi gelir.

Örnekte günümüzde zayıflamak uğruna insanların birbirlerinden görerek uyguladıkları sıklıkla yapılan bir yanlışa dikkat çekilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu davranış bozukluğu mantık yanlışından ileri gelmektedir.

Taksim (Bölme):

Lafızların bölünmesi halinde anlamda herhangi bir değişikliğin olmayacağı düşüncesiyle taksimden kaynaklı mantık yanlışı ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bütünü anlatan lafızların gereksiz olarak söz konusu bütünün parçaları ile taksim usulü ifade edilmesi yanlışıdır.³¹¹

Kitap 700 gramdır.

Kitabın sayfaları onun bir parçasıdır.

Öyleyse kitabın her sayfası da 700 gramdır.

Örnekte kitabın bütününe ait bir özelliğin her sayfaya atfedilmesiyle taksim yanlışı yapılmıştır.

Kurum, yıl sonu kalite kontrolünden düşük puan almıştır.

Kurumun işlerini çalışanlar yürütmektedir.

Öyleyse kurumun her çalışanı düşük puan almıştır.

Burada da görüldüğü üzere kuruma ait işlerin bütününe bir vasfı kurum işlerinin bir parçası olan çalışanlara atfedilmiş olup taksim yanlışı yapılmıştır.

---

³¹¹ Emiroğlu, MY, s. 115.

Noktalama ve Vurgu:

Noktalama işaretleri; konuşurken ve yazarken duygu ve düşüncelerin daha uygun ve doğru bir şekilde anlatılmasını sağlamak, vurgulu söyleyişi kolaylaştırmak için kullanılır. Dilimizin etkisini arttıran başlıca noktalama işaretlerimiz; nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta vs. gibidir. Her birinin görev ve metin içindeki yeri yazı dilinde kullanılırken konuşma dilinin de vurgu ve duraklarını noktalama işaretleri belirlemektedir. Vurgu konusuna “vurgu” başlığında ayrıntılı olarak değinmiştik.

İfade Yanlışı:

Cümleyi oluşturan kelimelerin kastedilmek istenenin dışında kullanılması ve öğelerin yanlış sıralanması ile ortaya çıkan anlama dair mantık yanlışıdır.

“Bırak iğne tutmayı nakış işlemeyi dahi bilmez.” cümlesinin anlamı düşünüldüğünde mantık yanlışı görülmektedir. Cümle “Bırak nakış işlemeyi iğne tutmayı dahi bilmez.” şeklinde kurulmalıdır.

“Bu yılki salgın hastalıkta hayvan ölüm sayısı 275 olarak gerçekleşti.”³¹² cümlede “hayvan ölüm sayısı” olmaz “ölen hayvan sayısı” olur.

3.3. YANLIŞ EĞRETİLEME

Eğretilemenin benzetme sanatı olduğunu ve bunun detaylarını daha önce ifade etmiştik. Burada ise eğretilemeli söyleyişlerde nasıl yanlışlık yapıldığı ve sonucunun ne olduğu hususuna değineceğiz.

İfadeleri eğretilemeli yapmak için kullanılan lafızların yanlış kullanımları neticesinde yanlış eğretileme ortaya çıkmakta ve bu durum Aristoteles’in ifadesiyle dilde kötü tada sebep olmaktadır. İnsana ait bir vasfın hayvana atfedilmesi gibi

---

³¹² Diledebiyat.net, “Mantık Hatalarından Kaynaklanan Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.diledebiyat.net/anlatim-bozukluklari/cumle-duzeyinde-anlatim-bozukluklari/mantik-hatalarindan-kaynaklanan-anlatim-bozukluklari>, (07.04.2017).

sebeplerden ötürü bazı eğretilmeler gülünç oldukları için yanlış olarak değerlendirilir. Bunları daha çok drama ve komedi türü anlatılarda görmekteyiz.³¹³

“Pamuk” ismindeki kediye “Pamuk; bu yaptığından utanmalısın” şeklindeki bir seslenişte “utanma” fiili bir insanın yaşayabileceği bir duygu olmasına rağmen kedi için kullanılmıştır. Ortaya çıkan bu komik söyleyişte yanlış eğretilme yapılmıştır.

Evin eşyalarına zarar veren bir bebeğe büyüklerinin “Vurdumduymaza bak sen! Sana söylediklerimi ciddiye alman gerekiyor!” cümlesinde “vurdumduymazlık” karakteri akli başında yetişkin insanlar için kullanılan bir kelimetür. Fakat burada henüz söylenenleri anlayamayacak kadar küçük olan bir bebeğe hitap edilmiş olup yanlış eğretilme yapılmıştır.

3.4. BAĞLAÇLARLA İLGİLİ YANLIŞLAR

Bağlaçlar, dilimizde eş görevli kelimeleri, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve cümleleri birbirine bağlayan kelimelerdir. Bağlaçlar sayesinde cümleler olumlu veya olumsuz anlamlarını daha iyi taşır ve güzel ifade ederler. Bunun için görev ve anlamlarının iyi bilinmesi gerekir. Aksi takdirde bilinçsizce kullanılan bağlaçlar konuşmanın anlamını bozar.³¹⁴

Ne.....ne Bağlacı:

Ne....ne bağlacı olumsuzluk bağlacı olup kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı verir. Bağlacın anlamı olumsuz olduğundan olumlu yapıda yüklem alır.³¹⁵

“Ne İstanbul’u ne de Bursa’yı gezmemiş” cümlesindeki anlatım bozukluğu iki şekilde giderilebilir; “Ne İstanbul’u ne de Bursa’yı gezmiş.” veya “Ne İstanbul’u gezmiş ne de Bursa’yı. (gezmiş)”

Ama/Fakat Bağlacı:

“Ama” ve “fakat” bağlaçları dilimizde yaygın olarak kullanılmakta olup cümleye olumsuz bir anlamla devam edilecekse kullanılır.³¹⁶

³¹³ Aristoteles, s. 172.

³¹⁴ Bağlaçlar ve bağlaç çeşitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, Banguoğlu ss. 390-396.

³¹⁵ Yavuz Bülent, Bakiler, **Sözün Doğrusu** 2, 16. b, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2012, (SD2), s. 162.

³¹⁶ Selçuk, s. 19.

“Mesleğinde tecrübelidir ama/fakat adaletli olduğu da su götürmez bir gerçektir.” “Ama/fakat” bağlacından sonra olumsuz bir özelliğin verilmesi beklenirken cümle olumlu bir özellik olan adaletlilik ile devam etmiştir, bunun için cümlede “ama/fakat” değil “ve” bağlacı kullanılmalıdır.

-de/-da Bağlaçları:

“-de/-da” bağlaçlarının yazılışları ve vurgulu söyleyişleri taşıdıkları anlamlarına göre değişir. Eğer bunlar “dahi” anlamına geliyorsa söylenirken ve okunurken vurgulu söylenmesi gerekmektedir. Mesela; “Deniz kıyısına yürüyerek de gidebilirsiniz.” cümlesindeki “-de” eki “dahi” anlamındadır.³¹⁷

Bir de bulunma hali olan “-de/-da” bağlaçları vardır. Mutlaka bitişik yazılmaları gerekir. “Bütün evrak büroda kaldı” derken buradaki “-da” eki bulunma eki olduğundan bitişik yazılır. Diğerleri gibi vurgulu söylenme gereği yoktur.³¹⁸

Ya da Bağlacı:

“Ya da” bağlacı/edatı/bağlama edatı seçenek anlamı verir ve dilimizde “yahut”, “veya” ve “veyahut” bağlaçları anlamında kullanılır. Fakat oldukça dilimize yerleşmiş olan bu kullanım yanlıştır. Burada “ya” eki Farsça olup “da” eki ise Türkçedir. Hal böyle olunca “ya da” karma bir kelimedir. Doğru kullanım cümle içinde “...ya...ya da...” şeklinde olur.³¹⁹

“Giresun ya da Gümüşhane’nin denize kıyısı yoktur.” cümlesinde verilen şehirlerden birinin yargıyı karşıladığı aşikârdır. Doğru kullanım; “Ya Giresun ya da Gümüşhane’nin denize kıyısı yoktur.” şeklinde olur.

3.5. EKLERLE İLGİLİ YANLIŞLAR

Dilimiz sondan eklemeli bir dil olduğundan kelimelere verdikleri yeni anlamlarıyla dilimizi zenginleştiren ekler değinmemenin mümkünü yoktur. Türkçe’de tekillik, çoğulluk, zaman çekimleri, etkenlik, edilgenlik, ismin hal ekleri gibi çeşitleriyle kelimeler sonlarına gelen eklerle türetilir. Hal böyle olunca bu

³¹⁷ Bakiler, SD2, s. 160; Ömer Asım, Aksoy, **Dil Yanlışları 2000 Sözün Eleştirisi**, İnkılap Yay., İstanbul, 2008, s. 65.

³¹⁸ Bakiler, SD2, s. 160; Aksoy, s. 65.

³¹⁹ Bakiler, SD2, s. 162; Selçuk, s. 19.

eklemelerde yaygın yanlışlar yapılmaktadır.³²⁰ Şimdi birkaç cümleyle konumuzu örnekleyelim.

“Ön sıradaki öğrenci kitap okuyor, arka sıradakiler ise konuşuyordu.” cümlede zaman kişi uyumsuzluğu vardır. Birinci cümlemin yüklemi “okuyordu” olur.³²¹

“Arkadaşlar toplanıp hafta sonu sinemaya gidilecek.” cümlesinde çatı uyumsuzluğu vardır, fiil “gidilecek” değil “gidecekler” olur.³²²

“Yaşlı adam su içmesini sevmiyor.” cümlesinde “içmesini” değil “içmeyi” kelimesi kullanılır.³²³

“Beni görmemezlikten gelmesine anlam veremiyorum.” Bu örnekte dilimizde sıklıkla yapılan bir yanlış göstermek istedik. Genellikle “görmemezlikten” şeklinde kullanılmakta olup bu kullanım yanlıştır. Böyle kelimelerde “-me/-ma” olumsuzluk eki gereksizdir. “Görmezlikten” kullanımı hem meramı anlatmak hem de doğruluk açısından yeterlidir.³²⁴

“Birkaç kişi bir araya gelip kütüphaneye gidecekler.” yüklemdeki “-ler” çoğul eki kullanılmaz. Çünkü özne belgisiz zamirle kurulmuş bir tamlama olduğundan yüklem tekil çekimli olur.³²⁵

“Gökyüzünde bulutlar yavaş yavaş süzülüyorlardı.” İnsan dışındaki varlıklarda -kişileştirme yapılmamışsa- özne çoğul olsa bile yüklem tekil yani “süzülüyordu” olur.³²⁶

“Özleşme ve sadeleşmenin dilimizi fakirleştirdiği şöyle dursun, tam tersine zenginleştirmektedir.”³²⁷ İki ayrı cümleden oluşan örnek cümlemizi ayırırsak “özleşme ve sadeleşmenin dilimizi fakirleştirdiği şöyle dursun”, “özleşme ve sadeleşmenin dilimizi tam tersine zenginleştirmektedir” şeklinde olmaktadır.

---

³²⁰ Selçuk, s. 19.

³²¹ Türk Dil Bilgisi, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, 30.08.2013, <http://www.turkdilbilgisi.com/anlatim-bozukluklari/anlatim-bozukluklari.html#ekfiileksikligi>, (09.04.2017; Aksoy, ss. 174-175.

³²² Selçuk, s. 19.

³²³ Dil Bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (16.04.2016).

³²⁴ Selçuk, s. 19.

³²⁵ Selçuk, s. 19.

³²⁶ Selçuk, s. 19.

³²⁷ Aksoy, s. 149.

Cümlelerin doğru biçimi “Özleşme ve sadeleşme, dilimizi fakirleştirmek şöyle dursun, zenginleştirmektedir.”

Son zamanlarda sık yapılan ek yanlışlarından biri de birleşik edilgen fiillerde edilgenlik ekinin yanlış kullanılmasıdır. Böyle fiillerde edilgenlik eki ilk fiile eklenirken ikinci fiile eklenmez. “Alınabilinir” değil “alınabilir”, “okunabilinir” değil “okunabilir”dir. “Bu konuda farklı kaynaklar da kullanılabilir.” cümlesinde edilgen çatılı olan fiilin doğru hali “kullanılabilir”dir.³²⁸

3.6. YANLIŞ YAPILI FİİL VEYA FİİLİMSİLER

Fiilimsiler fiillere getirilen özel fiilimsi ekleri ile ortaya çıkar. Yani fiiller bazı ekler sayesinde fiilimsi olur. Bu ekler fiilden isim yapan ekler olarak da bilinir. Bunlar eklendiği fiili isim soylu kelime olan isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil yapar.³²⁹

“Bence sorun senin düşüncelerini doğru bir biçimde yansıtamamış olduğundan kaynaklanıyor.”³³⁰ Burada meramı anlatmak için “olduğundan” sıfat fiili yerine “olmandan” isim fiili kullanılır.

“Mustafa yapılacak sınavda nihayet istediği puana ulaştı.” cümlesinde “yapılacak” değil “yapılan” olur.³³¹

“Çok az veya hiç yemeyerek adeta ölüm orucu hükmündeki diyetine ısrarla devam ediyor.” Cümle; “çok az yiyerek” veya “hiç yemeyerek” şeklinde söylenir.³³²

3.7. GEREKSİZ YARDIMCI FİİL KULLANMA

Türkçe’de bir isim ve yardımcı fiil, iki fiil, isim soylu birden fazla kelimenin bir fiille bir arada kullanılmasıyla birleşik fiiller oluşur. Birleşik fiillerin dilimizin söz varlığındaki yeri azımsanmayacak kadar çoktur. Sık kullanıldığından dolayı birleşik fiillerin kullanılmasında çokça dil yanlışları yapılmaktadır. Biz burada gereksiz

---

³²⁸ Aksoy, ss. 13-15.

³²⁹ Türk Dil Bilgisi, “Fiilimsiler, Fiilimsi Özellikleri, İsim Fiil Sıfat Fiil Zarf Fiil”, **Kaynak Sitesi**, (30.08.2013). <http://www.turkdilbilgisi.com/fiilimsiler/fiilimsiler.html> (16.06.2016).

³³⁰ Selçuk, s. 18.

³³¹ Türk Dil Bilgisi, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, (30.06.2013), <http://www.turkdilbilgisi.com/anlatim-bozukluklari/anlatim-bozukluklari.html#yanlisyapilielemeylemsi> (11.05.2016).

³³² Selçuk, s. 18.

yardımcı fiil kullanımından bahsedeceğiz. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiillerde yardımcı fiiller (etmek, eylemek, olmak, kılmak, buyurmak) kendilerinden önce gelen isim soylu kelimeyi yüklemleştirecek ona iş, oluş ve hareket anlamı kazandırır. Fakat birleşik fiillerde gereksiz yardımcı fiil kullanılmasından kaynaklı dil yanlışları yapılmaktadır. Eğer isim soylu kelime, bir ekle aynı anlamı verecekse yardımcı eylemin kullanımı gereksizdir.³³³

“Üniversite adaylarından aday işlemleri sistemindeki fotoğrafın geçerlilik süresi bitenlerin en kısa sürede ÖSYM Sınav Merkezlerine başvuruda bulunmaları gerekmektedir.” örnekte görüldüğü üzere “başvuruda bulunmak” birleşik fiili dilimizde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu cümlede kullanılmış “başvuruda bulunmaları” birleşik fiilli gereksiz yardımcı fiilden ötürü yanlış kullanılmış olup doğrusu “başvurmaları”dır.³³⁴

“Şimdi sizlere pek çok istek alan bir parçayı dinleteceğiz.”³³⁵ Daha çok radyo kanallarında duyduğumuz “istek almak” ifadesi biçiminde Türkçe’de böyle bir dil kullanımı yoktur. Bunun yerine “çok istenilen”, “çalışması çok istenen”, “birçok dinleyicinin istediği” gibi anlatım yollarımız vardır. Bunlara ilaveten “isteğinde bulunmak” değil “istemek”, “başvuruda bulunmak” veya “başvuru yapmak” değil “başvurmak”, “bekleme yapmayınız!” değil “beklemeyiniz!”, “yenilgi almak” değil “yenilgiye uğramak” veya “yenilmek” kelimeleri kullanılır.³³⁶

3.8. BİRBİRİYLE KARIŞTIRILAN KELİMELELER

Bazen okunuşları ve söylenişleri birbirine yakın kelimeler kullanılırken hata yapılır. Bu durum da anlam karmaşasına sebep olur.

“Şehrin en saygın dil okulunda yabancı dil öğretimi gördü.” cümlesinde “öğretim” kelimesi “bilgi verme” anlamında olup doğru anlatım bilgi edinme, bilgilenme anlamına gelen “öğrenim” kelimesi ile sağlanır.³³⁷

³³³ Zeynep, Korkmaz, “Türkçe’de Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları”, **Kaynak Sitesi**, https://www.turkedebiyati.org/turk_dili/turkcede-birlesik-fiiller.html, (25.03.2017).

³³⁴ Aksoy, s. 130.

³³⁵ Aksoy, s. 128.

³³⁶ Aksoy, s. 131.

³³⁷ Şahin, s. 38.

“Bir çivi çakmaktan bile yoksun biriydi.”³³⁸ “yoksun”, “bir şeyden mahrum olmak” demektir. Cümlede beceriksizlik ifade edilmek istendiği için burada “aciz” kelimesi kullanılır.

“Müdürüyle konuşurken çekimser duruşu halinden çok belliydi.” bu cümlede de “çekimser” değil “çekingen” denilmesi gerekirdi.

“Bu vatan atalarımızın birçok muhabereye katılması ile bugünlere ulaşmıştır.” “muhabere” haberleşme, yazışma demektir. Savaş, vuruşma anlamında “muharebe” kelimesi doğru anlamı sağlar.³³⁹

3.9. TAMLAMA YANLIŞLARI

Türkçe’de tamlayan ve tamlanandan oluşmuş isim ve sıfat tamlaması gibi çeşitli tamlama türleri vardır. Bunlar kuralına uygun kullanılmadığında dilde kötü tada sebep olur.

“Karasal ve Akdeniz iklimi Türkiye’de görülen dört iklim türünden ikisidir.” cümledeki tamlama “karasal iklim ve Akdeniz iklimi” biçiminde olur.

“Yarışmaya katılacak eserler daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması gerektiği vurgulandı.”³⁴⁰ Burada tamlayan eki eksikliği vardır, “eserlerin” şeklinde söylenmesi gerekirdi.

“Masmavi denizleri ve vadileri seviyorum.”³⁴¹ cümlesinde “masmavi” sıfatı hem “denizleri” hem de “vadileri” nitelemiş. Burada olması gereken “vadileri ve masmavi denizleri” ifadesidir.

3.10. CÜMLENİN ÖGELERİYLE İLGİLİ YANLIŞLAR

Türkçe dil yapısında cümleler özne, tümleş, nesne ve yüklem ögelerinin sıralanmasıyla oluşur. Bu sıralamada yapılan hatalar cümlede anlatımı bozmaktadır. Şimdi konuyu birkaç örnekle açalım.

---

³³⁸ Selçuk, s. 17.

³³⁹ Şahin, s. 38.

³⁴⁰ Selçuk, s. 18.

³⁴¹ Selçuk, s. 18.

“Bir milletin dili ve edebiyatı hür olmadıkça yükselmez.”³⁴² cümlesinde ikinci cümlenin özne eksikliği göze çarpıyor. Burada olması gereken “Bir milletin dili ve edebiyatı hür olmadıkça o millet yükselmez.” cümlesi şeklindedir.

“Bu lüzumsuz hareketlerin milli kültürümüze yararlı olmak şöyle dursun, ona zarar verdiği kanısındayım.”³⁴³ Bu örnekte de gereksiz tümleç kullanılmış olup ikinci cümledeki “ona”ya gerek yoktur

“Mahallenin bütün sakinleri birbirini içli dışlı tanır; hastalıklarıyla, sağlıklarıyla, sıkıntılarıyla, ferahlıklarıyla, çoluk çocuklarıyla mukayyet olurlardı.”³⁴⁴ “Mukayyed olurlardı” eylemi “çocuklarıyla mukayyed olurlardı” değil “çocuklarına mukayyed olurlardı” veya “çocuklarıyla meşgul olurlardı” olur.

“İyi bir geleceğe sahip olmanın yolu hedef belirlemek ve korumak adına çok çalışmaktır.” cümlesinde ikinci cümlede nesne eksikliği vardır; “yazarın neyi korumak adına çok çalışması gerekir?” belirtilmemiştir; ikinci cümleye “onu” nesnesi eklenmelidir.³⁴⁵

“Önce idama, sonra da idam cezası müebbet hapse çevrilen...”³⁴⁶ Burada “çevrilen” eylemi cümlenin bu haliyle hem “idama” hem de “müebbet hapse” ifadelerini tamamlayan yüklem hükmündedir; “idama”dan sonra “mahkûm edilen” fiilinin kullanılması doğru anlatımı sağlar.

3.11. ATASÖZÜ VE DEYİMLERİ İÇERİĞE UYGUN KULLANMAMA

Eğer atasözü ve deyimlerin ne anlama geldiği iyi bilinirse konuşmaya çok güzel bir katkısı olur. Fakat tam olarak ne anlama geldikleri bilinmediği takdirde ciddi anlatım bozukluğuna sebep olurken, konuşmacıyı dinleyiciye karşı komik duruma da düşürebilir. Bu yüzden başlığımız önemli olup doğru ve etkili konuşmak isteyen bir hatibin bu konuda sözlük çalışması yapması gerekmektedir. Şimdi konumuzu birkaç örnekle somutlaştıralım.

³⁴² Dil bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (11.05.2016).

³⁴³ Aksoy, s. 163.

³⁴⁴ Aksoy, s. 164.

³⁴⁵ Selçuk, s. 18.

³⁴⁶ Aksoy, s. 176.

“Demirci kasabası oldum olası bir bakan çıkarmış.”³⁴⁷ cümlesinde “oldum olası” deyimini değil “var olduğu günden beri” ifadesi kullanılır.

“Babasının kaza yaptığını duyması üzerine adeta etekleri zil çalmaya başladı.” cümlesindeki “etekleri zil çalmak” deyimini çok sevinmek anlamına gelir. Oysa cümlede telaşlanmak anlamı vardır. Bu cümlede “etekleri tutuştu” deyimini kullanılır.³⁴⁸

“Depremzede vatandaşların 5 saniyelik süre içinde canları burunlarına gelmişti.” cümlesindeki “canı burnuna gelmek” deyimini çekilen sıkıntıların dayanılmaz hale geldiği durumlar için kullanılır. Burada büyük bir tehlike ile yüz yüze gelme durumu anlatılmakta olup “yüreği ağzına gelmişti” deyimini doğru anlatımı sağlar.³⁴⁹

“Söylediklerime kulak asarak olan biten her şeyi bütün ayrıntılarıyla öğrendi.” cümlede kullanılan “kulak asmak” deyimini; önemsememek, dinlememek anlamına gelmektedir. Burada anlatılanların dikkatlice dinlendiği ifade edilmiştir. Bu yüzden kullanılması gereken deyim “kulak asmak” değil “kulak vermek” deyimidir.³⁵⁰

3.12. ANLAMCA ÇELİŞEN KELİMELE KULLANMA

En iyi anlatım için en doğru kelimeleri seçmek esastır. Konuşmanın yapı taşı olan kelimeler birbiriyle uyumlu seçilmezse anlatım bozuk olur. Etkili bir konuşma öncelikle kendi içinde çelişmemelidir.

“Bizim “koşma” kelimesi “beste”nin tam karşılığı gibi bir şey.”³⁵¹ konuşurken sıklıkla kullandığımız “tam....gibi bir şey” ifadesine dikkat çekmek istedik. “Tam” kelimesi kesinlik ifade ettiğinden cümle “karşılığıdır” şeklinde bitirilir. Oysa cümle “gibi bir şey” belirsizlik ifadesiyle bitirilmiş olup birbiriyle çelişen kelimeler kullanmakla anlatım bozukluğu yapılmıştır.

---

³⁴⁷ Aksoy, s. 241.

³⁴⁸ Şahin, s. 36.

³⁴⁹ Dil Bilgisi.com, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari>, (16.04.2016).

³⁵⁰ Selçuk, s. 17.

³⁵¹ Aksoy, s. 133.

“Bizce gecekonduların cazibesini bertaraf etmekle bu hadiseyi rasyonel bir suretle önlemek imkânı pek zayıf olsa gerek.”³⁵² Yine konuşmalarımızda sık yaptığımız hata “bence/bizce/bize öyle geliyor ki...olsa gerek” ifadesidir. “Bence/bizce/bize öyle geliyor ki” ifadeleri kişiye ait görüş bildirirken “olsa gerek” kişiye ait bir görüş değildir. Bu yanlış kullanımın doğrusu “bizce...zayıftır” ifadesidir.

3.13. İÇERİĞİ TAM KARŞILAYACAK KELİMELERİ BULAMAMA

Bazen konuşurken düşünceyi tam anlamıyla ifade edecek kelime bulunamaz ve cümle eğreti duracak bir kelimeyle tamamlanır veya eksik bırakılır. Bu da konuşmacının dinleyicisinin karşısında yetersiz olduğu anlamına gelir. Bu dil kusurunun kurbanı olmamak için yapılacak şey, hatibin kelime dağarcığını zenginleştirmesidir.

“Bolluğa düştükten sonra eski dostlarını aramaz sormaz oldular.” cümlesinde “bolluk” olumlu bir kavram, “düşmek” ise olumsuz bir kavramdır. Burada “düşükleri” değil “kavuştukları” olur.³⁵³

“Arabaların kış aylarında barınacakları bir garajın olmaması, mazot depolarının donmasına neden oluyor.”³⁵⁴ gibi cümlelerde sık yaptığımız yanlışlardan biri olan “sebeup olmak” anlamında “neden olmak” fiilini kullanmaktır. Böyle durumlarda kullanılması gereken doğru fiil “yol açmak” fiilidir.

“Kocaman fabrikalar yapılırken ekonomiye nasıl etki edeceğini kimse araştırmıyor.”³⁵⁵ “Etki etmek” değil “tesir etmek” anlamında “etkileyeceği” sıfat fiili doğrudur.

---

³⁵² Aksoy, s. 134.

³⁵³ edebiyatögretmeni.net, “Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**, http://www.edebiyatögretmeni.net/anlatim_bozukluklari.htm, (17.04.2016).

³⁵⁴ Aksoy, s. 198.

³⁵⁵ Aksoy, s. 203.

3.14. OLUMSUZLUK DİL KALIBI KULLANMA

Olumsuzluk ekleri olan –me, -ma ekleri insanoğlunun bilinçaltında kişiye yaptırmamak istenen şeyin tam tersi etki bırakır. Çocukların “yapma”, “etme” denmesine sürekli karşı çıkmasının sebebi de budur. Zihin olumsuzluk ekini görmezden gelir ve doğruca verilen mesajla ilgilenir.³⁵⁶

“Yürüyen merdivenlerde sol tarafta durmayın.” emir kipiyle söylenmiş bu cümle insanları direkt “durma” eylemini yapmaya sevk eder. Cümlelerin doğru kurulumu “Yürüyen merdivenlerde sol tarafta durulmaz.” şeklindedir. Yine sık kullanılan cümlelerden biri olan “Yerlere çöp atmayın.” değil “Yerlere çöp atılmaz.” cümlesi doğru kullanımdır.

3.15. YABANCI KELİMELER KULLANMA

Söz varlığındaki yerine temas ettiğimiz yabancı kelimelerin burada dili olumsuz yönde nasıl etkilediğini işleyeceğiz. Diller daimi olarak birbirleriyle kelime alışverişinde bulunurken yabancı kelimeleri bütünüyle ötelemek doğru değildir. Buradaki ölçü kullanılan yabancı kelimenin alıcı dilde benimsenmiş ve belli bir geçmişinin olmasıdır. Kabul görmüş, terimleşmiş ve yerleşmiş kelimeler dilbilim nazarında yabancılıklarını yitirmiş artık kullanılabilir kelimelerdir. Dilbilimde telaffuza ve kulağa yabancı olan yeni kelimelerin bir günde, iki günde, keyfi tercihlerle kullanılması reddedilmektedir. Hatibin bu konudaki duyarlılığı ve kelime dağarcığı kendisine yol gösterebilir.

Milletler arası kelime alışverişi sırasında verici kültürün üstünlüğü ve milli şuur eksikliği kaynaklı olarak ana dil yabancı kelime akınına uğrar. Üstelik bu durum toplumda bir moda gibi algılanırsa ana dilden kelime yapımı yani milli üretim duraklar. Ve zaman içinde dilin milli kelime yapım vasıtaları da körelir. Bunun sonucu olarak ana dil bir borçlanma devresine girer ve bir karma dil olmaya doğru gider.³⁵⁷ Hal böyle olunca konuşurken cümlelere bir iki yabancı kelime ekleyiverme özentisi dilimiz için ciddi tehlike oluşturmaktadır. Özellikle basın yayın

---

³⁵⁶ Hogan, ss. 94-95.

³⁵⁷ Banguoğlu, s. 154.

kuruluşlarındaki sunucular ve politikacılar bu konuda topluma örnek olmaktadır. “Mutabakat” veya “anlaşma” yerine “konsensüs”, “odaklanma” yerine “konsantrasyon”, “değiştirme” yerine “çenç etme”, “denetleme” yerine “çek etme” gibi kelimeler kullanınca muhataba kültürlü kişi izlenimi verilmeye çalışılmaktadır. İşte bu yanlış düşünce bizi ana dilimizden uzaklaştırmaktadır.³⁵⁸

Bir dilin söz varlığı milli sermaye ise o dilin kelime üretimi de milli üretim sayılır. Zamanın getirdiği içtimai, bilim, teknoloji ve kültür değişiklikleri dilde de değişikliklere yol açar. Bunlar dilin söz varlığında yeni kavramları karşılamayı gerektirir. Her dil bu yenileşmeyi kendi yapısından kelimeler yaratarak başarma eğilimindedir. Bu yöneme dilbilimde *kelime yaratmak* denir. Dili yabancı kelimelerin istilasından koruma ve bu sırada milli kelimelere yer vererek dili yeni kelimelerle zenginleştirme hareketine *temizcilik* denir. Ancak bu temizcilik hareketini dilde çarpık kullanışlara sebep olan *tasfiyecilik* ve *uydurmacılık* ile karıştırmamak gerekir.³⁵⁹

Dilbilimcilere göre dilde milli olması gereken iki temel kural vardır. Biri ses diğeri dilin cümle yapısıdır. Milletler kelimelerin kökü ister milli ister yabancı olsun onları kendi dillerinin musikisine uydurarak kullanırlar. Böylelikle kullanılan her kelime milli bir değer kazanmış olur. Söz gelimi Acemce “guşe”ye “köşe”, Arapça “heva”ya “hava” demek gibi farklı dillerden girmiş kelimelere bu sesleri Türk milleti vermiş ve artık onlar Türkçe olmuştur. Çeviriler diğeri temel kural olan dilin mimarisi, gramer kuralları ve cümle yapısına uygun olmalıdır. Mesela Arapça “mektep” kelimesinin çoğulu “mekatip” değil Türkçe çoğul yapma kuralı esasıyla “mektepler” olur.³⁶⁰ Çeviri yapılırken yabancı dildeki kelimenin tam Türkçe karşılığının bulunması yerine yabancı dilden kelimeler aynen alınmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için cümlelerin yüzeydeki biçimlerini özleştirmekle yetinmeyip bunları tam olarak karşılayabilecek Türkçe kalıplar ve ifadeler bulmak gerekir. Aksi halde çevirilerin kurbanı olmuş “sözde Türkçe” şeklinde ifade edebileceğimiz uyduruk bir dil ortaya çıkar. Bu konuya Nihat Sâmî Banarlı “Türk halk zevki bir kelimeyi Türkçeleştirirken ona öyle sihirli bir ses, öyle âhenk verir ki

---

³⁵⁸ Er, DH, s. 352.

³⁵⁹ Banguoğlu, s. 154.

³⁶⁰ Banarlı, ss. 286-288.

kelime, ifade ettiği mananın adeta notası, musikisi olur; bazen rengi, kokusu ve buğusu olur.”³⁶¹ veciz ifadesiyle açıklık getirmiştir. Kùltürün en önemli taşıyıcısı dil olduğu için şùphesiz dili unutmak kùltürde de yozlaşmayı beraberinde getirir. Bu konuda bir toplum farkındalığı oluşturmak gerektiğini de ifade ettikten sonra sıkça karşılaşılan örnekler üzerinde duralım.³⁶²

Yıllar Var ki:

“Yıllar var ki”, ”birkaç ay var ki”, “kaç yıl var ki” Fransızca’dan çeviri kalıplar olduğu için bu kavramlar Türkçe’de “çoktandır”, “yıllardır”, “on yıldan beri”, “birkaç ay önce” biçimlerinde ifade edilir.³⁶³ “Yıllar var ki kendisinden haber alamıyorduk, söylentileri duyunca şaşkına döndük.” Burada anlatım pekala “yıllardır” ifadesiyle karşılanabilir.

Ajansa Düşmek:

Haber kaynaklarından sık sık duyduğumuz çeviri yoluyla dilimize giren ”ajansa düşmek” kelime öbeğine ne kadar da alışmışız. Duyunca hiç yadırgamadığımız bu ifadenin Türkçesi “ajansa ulaştı”dır.³⁶⁴

“-sel ve “-sal” Ekleri:

“-sel”, “-sal” ekleri dilimize çeviriler ile Fransızcadan bulaşan iki nispet (sıfat yapan) ekidir. Önceden dilimizde bu şekilde türetilmiş kelime sayısı 5-10 kadarken artık “-sel” ve “-sal” ekleri her kelimeyi Türkçeleřtiren adeta iki müthiş sihirbaz olmuştur. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun bu konuya dair “Türkçemizi “sal”a bindirdiler, “sel”e verdiler!” sözü oldukça manidardır. Bu ekler son yıllarda dilimizin bütün isimden isim (-ce, -cek, -de, -den, -le vs; sanatsal, dilsel, evsel), fiilden isim (-ce, -di, -ecek, -ge, -me vs; işitsel, görsel) gibi yapım eklerini iteleyip hepsinin görevini üstleniyormuş gibi ve de gerekmeksizin kelimelerde son ek olarak sıklıkla kullanılır oldu.³⁶⁵ “-sel”li, “-sal”lı kelimeler her geçen gün artmakta ve dilimizi bütünùyle sarmaktadır. Kabul görmüş, terimleşmiş, isimleşmiş ve yerleşmiş kelimeler (küresel, sayısal. kırsal) için belki birşey yapmayız ama bu eklerin dilin

³⁶¹ Banarlı, s. 68.

³⁶² Aksoy, s. 197.

³⁶³ Aksoy, s. 203.

³⁶⁴ Er, DH, s. 193.

³⁶⁵ Dilimiz oldukça geniş bir kelime türetme kapasitesine sahiptir. Türkçenin isimden isim yapan elli üç farklı yapım eki, fiilden isim yapan elli dört farklı yapım eki vardır. Bahsi geçen onlarca yapım ekinin muhtevası ve kullanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Banguoğlu, ss. 158-204, 224-274.

bütün kelimelerini etkisi altına almasının önüne geçebiliriz. Anlatımımız için mecbur kalmadıkça bu eklere başvurmamalıyız. Bu kullanımın artması; özentiden, batı dilleri karşısında aşağılık duygusundan ve dilimizle ilgili bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.³⁶⁶

“Kamusal alanlarda sigara içilmez.” cümlesindeki “kamusal alanlar” tamlayana eklenmiş “-sal” eki nispet eki olarak kullanılmıştır. “Kamu alanlarında sigara içilmez.” cümlesindeki belirtisiz isim tamlamasıyla düşünceler daha doğru ifade edilmiş olur.

“Çevresel şartları göz önüne alarak yola çıkmak gerekir.” cümlesindeki “çevresel şartlar” yerine “çevreyle ilgili şartlar” veya “çevre şartları” denilebilir.

Bir haber bülteninde geçen ifade şu şekilde:

“Yaklaşık 40 milyar kadar tarımsal ihracat hedefimiz var.” Burada “-sal” eki sıfat yapan ek görevinde kullanılmış oysa “tarım ihracatı” denilemez miydi!

Bir belgeselde geçen ifadeyi inceleyelim:

“Dünya genelinde kıtasal kabuğun kalınlığı yaklaşık 40km civarındır.” Bu cümlede “-sal” eki tamamen gereksiz kullanılmıştır. “Kıta kabuğunun kalınlığı” çok daha güzel bir anlatım olurdu.

“-lik, -den, -si, -li, -ce, -me” vb. gibi yapım eklerimizi kullanarak türetebileceğimiz kelimelerimizi “-sal”lıyıverdik gitti! “Ansal öfke” değil “anlık öfke”, “ilksel olarak” değil “ilk olarak”, “kişisel test” değil “kişilik testi”, “dinsel olarak” değil “dince”, “görsel faaliyet” değil “görme faaliyeti”, “bilimsel çalışma” değil “bilim çalışması”, “felsefesal açıdan” değil “felsefe açısından”, “duygusal bir film” değil “duygulu bir film”, “duygusallaştım” değil “duygulandım”, “deneysel olarak” değil “denemeli olarak” örneklerindeki gibi kelimeler dilimizin yapım ekleri kullanılarak türetilir.³⁶⁷

---

³⁶⁶ -sel, -sal ekleri ile ilgili bkz, Yavuz Bülent Bakiler, **Sözün Doğrusu 1**, 17. b, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2012, (SD1), ss. 201-207; Aksoy, 224-225; Banarlı, ss. 264-268; Ümit Yüksel, “Türkçe’yi ‘Sal’a Bindirip ‘Sel’e Vermek”, **Aktüel Kültür Dergisi**, Ekim 2012, <http://insanvehayat.com/turkceyi-sala-bindirip-sele-vermek/>, (08.04.2017); Kaan Fakılı, “Sel-sal Eklerinin Menşei”, **kaanfakili.com**, <http://www.kaanfakili.com/sel-sal-ekinin-mensei/>, (08.04.2017; Ahmet Temir, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 8, 1999, Türkiye Türkçesindeki -sel, -sal Sıfat Eki Nereden Geliyor, http://sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_8/Turkiye%20Türkçesindeki%20-Sal-Sel%20Sıfat%20Eki%20Nereden%20Geliyor.%20-%20Prof.Dr.%20Ahmet%20TEMİR.pdf, (25.02.2018).

³⁶⁷ Bakiler, SD1, s. 207; Aksoy, ss. 224-225.

Altını Çizmek:

“Altını çizmek” günümüzde önemle belirtmek, vurgulamak, dikkati çekmek gibi ifadelerin yerini almış İngilizce “underline” kelimesinin çevirisidir. Anlatımı daraltan bu deyim öteki karşılıklarını ve yakın anlamlı biçimlerini dilin dışına itmiştir.³⁶⁸ “Konunun bu kısmını altını çizerek söylüyorum.” demek yerine “Konunun bu kısmını önemle belirtiyorum/vurguluyorum.” denilemez mi!

Brunch/Branç:

Dilimize yeni giren bu kelimeye de değinmeden geçmeyelim. Brunch, kuşluk vaktinde hem kahvaltı hem de öğle yemeği yerine geçen öğün anlamında kullanılmaya başlandı. İngilizce iki kelimenin birbirine yakıştırılmasıyla oluşmuş “brunch”ın açılımı şu şekilde; breakfast (kahvaltı) kelimesinin br’sine lunch (öğle yemeği) kelimesinin unch’ı eklenmiş, olmuş “brunch”! Şimdi gençler birbirlerini “branç”a davet eder oldu. “Branç” yerine “kuşluk yemeği” Türkçe’miz adına daha güzel olmaz mı?³⁶⁹

Opsiyon:

Dilimize İngilizce “option” kelimesinden “opsiyon” olarak girmiş bir kelimedir. Tam karşılığı “seçenek” olarak kullanılabilecek bu kelime, daha çok şirketler tarafından kullanılmakta olup dilimizdeki bir kelimenin unutulmaya başlamasına sebep olmuştur. “Sizin için farklı opsiyonlarımız var.” demekle ne kazanıyoruz! “Sizin için farklı seçeneklerimiz var.” demekle ne kaybederiz!

Deklare Etmek/Deklarasyon:

İngilizce “declare ve declaration” kelimeleri dilimizdeki “bildirmek ve bildirge” kelimelerini iteleyerek “deklare etmek ve deklarasyon” olarak dilimize yeni girmiş kelimelerdendir. “Başbakan konuyla ilgili adaylara deklarasyon verdi.” dilimizin doğru kullanılması için cümle “Başbakan konuyla ilgili adaylara bildirge verdi.” şeklinde olur.

Hijyen:

“Hijyen” kelimesi dilimize Fransızcadan girmiştir. Hijyenin dilimizdeki karşılığı “sağlığa uygunluk”tur. “Sağlığa uygunluk” demek varken hijyeni

---

³⁶⁸ Er, DH, s. 195

³⁶⁹ Er, DH, s. 203.

kullanmaya gerek yoktur.³⁷⁰ “Bahsi geçen çamaşır suyu evlerinize üstün hijyen sağlar.” cümlesine kıyasla “Bahsi geçen çamaşır suyu evleriniz için sağlığa uygundur.” cümlesi daha Türkçedir.

Size Tekrar Döneceğim/Bana Geri Döner misiniz?

Özellikle ticarethanelerde veya çeşitli kuruluşlarda haber almak veya haber vermek, bir bilgiyi doğrulamak üzere bu söze sık sık başvurulmaktadır. Bu söz son yıllarda çeviri yoluyla dilimize giren cümlelerden biri olup “I call back” İngilizce ifadesinin Türkçe’ye çevrilmiş halidir. Bu ifade dilimizde “sizi tekrar arayacağım” diyerek pekiyi karşılanabilir.³⁷¹

Insert/İnsört:

Eklemek, ilave etmek, ek, ilave anlamlarına gelen İngilizce “insert” kelimesi hem anlamı hem de okunuşuyla dilimize en son giren kelimelerdendir.³⁷² “Son yaptığımız çalışmaları da dosyaya insört edip bana öyle gönder.” “Son yaptığımız çalışmaları da dosyaya ekleyip bana öyle gönder.” İkinci cümleyle tam olarak Türkçe konuşmak varken çeşitli sebeplerle ilk cümleyi kullanır olduk.

Örneğin:

“Örnek” kelimesi Ermenice “orinag” kelimesinden gelmektedir. Örnek kelimesi eski Türkçe metinlerin hiçbirinde bulunmamakla birlikte bu kelime “örnek olmak, örnek almak, örneğini çıkarmak” gibi türevleriyle yoğrularak son asırda benimsenmiş olup Türkçe dil ve telaffuz kurallarına da uygundur. Fakat günümüzde sıklıkla kullanılan “örneğin” uydurma kelimesi kabul edilebilir değildir. Ermenice “orinag-ımn” olan bu kelime dilimize “örneğin” olarak girmiştir. Bu uydurma kelime yerine örnek olarak, söz gelimi, söz gelişi, misal olarak, mesela kelimeleri kullanılabilir. Burada “misal ve mesela” kelimeleri Arapça asıllı olduklarından ötürü eleştirilebilir. Bu kelimeler “örnek” kelimesinden çok daha önce Türk dünyası tarafından geniş bir coğrafyada kullanılmış ve Türkçeleşmiştir. “Örnek” yüz yıllıksa “mesela” bin yıllıktır.³⁷³

³⁷⁰ Bakiler, (SD1), s. 118.

³⁷¹ Er, DH, s. 208.

³⁷² Er, DH, s. 208.

³⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz, Banarlı, ss. 151-156.

Mood/Mod:

“Dokunma bana”, “bu ara keyfim yerinde değil”, “hiç keyfim yok” gibi sözlerimizin yerini son zamanlarda “hiç modumda değilim” ifadesi aldı. Aslı Arapça olan “keyif” kelimesi Türkçe’de oldukça geniş kullanıma sahiptir. “Keyif çatmak”, “keyfini kaçırmak”, “keyfine bakmak”, “keyifsiz olmak”, “keyfini çıkarmak”, “keyiflenmek” gibi pek çok şekilde kullanılabilecekken “mod” kelimesine Türkçe’nin ihtiyacı yoktur.³⁷⁴

Bu konunun bir de milli vicdana yerleşmiş, dilimizin söz varlığında derin bir yere sahip kelimelerin yabancısıdır diye itelenmesi yönü vardır. Dilin söz varlığında yerini almış her kelimenin sesinde ve manasında milletin asırları kaplamış emeği vardır. Öyle ki dilden kelimelerin yabancısıdır diye alelade itelenmesi milletin milli değeri olan ana dilinin çürütülmesi, büyük bir soykırım ve cinayet demektir. Dilbilimciler bunu “dil katliamı” olarak nitelerler. Bu yanlışlığın önünü almak için Banarlı “kelimelerin izdivacı” yöntemini göstermiştir. *Kelimelerin izdivacı*, iki küçük kelimeyi bir araya getirerek yeni bir kelime üretmek demektir. Nur topu, buzdolabı, kara kalem, gül kurusu, ana dili, su yeşili böyle kelimelerdendir.³⁷⁵

Dile yabancı kelime alınması ciddi bir iş olup bunu ömrünü bu uğurda harcamış dil aşığı kimseler yapabilir. O dili kullanan herkes kafasına göre hareket edemez. Dillerin birbirleriyle kelime alışverişinde bulunmasının pek tabii bir durum olduğunu ifade etmiştik. Bahsi geçen kelime alışverişi sadece kelime kökleriyle olursa bu normal olup alıcı dilin söz varlığına kelime kazandırma kapasitesinin genişliğini göstermesi yönüyle de bu durum takdirle dahi karşılanabilir. Fakat bazen bu işlem bir kelimenin ve bununla birlikte bir kelime ailesinin öldürülmesiyle neticelenmektedir. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere başta görmezden gelinen küçük bir değişiklik kısa sürede nasıl da dilin bütünü sarıveriyor!³⁷⁶

---

³⁷⁴ Er, DH, s. 210.

³⁷⁵ Banarlı, ss. 73-78; 133; 159; 166; 206.

³⁷⁶ Banarlı, s. 133; 143; 206.

3.16. İTNAB

İtnab, sözlük anlamı olarak “bir şeyin kuvvetli ve hızlı olması, bir şeyde aşırıya gitme; terim olarak insanların alışık olduğu lafızdan daha fazla haşve (gereksiz doldurma) ve tatvile (gereksiz uzatma) kaçmaksızın maksadı dile getirmektir.”³⁷⁷

İtnab, değişik şekillerde yapılmakla birlikte müsbet ve menfi bakımdan itnab-ı mümil ve itnab-ı makbul diye ikiye ayrılır. İtnab-ı mümil, sözü faydasız bir şekilde usanç verecek derecede uzatmak demektir.³⁷⁸ “Bu iki dokümanı incelediğinizde siz de aralarındaki küçük nüans farklarını göreceksiniz.” cümlesindeki “nüans” zaten “küçük fark” demektir. Buradaki itnab dinleyiciyi rahatsız edici olup konuşmada aynı anlama gelen kelimelerden birini tercih etmek gerekir.

İtnab-ı makbul, söze güzellik katmak, ifadeyi daha iyi açıklamak maksadıyla uzatmak demektir. İtnab-ı makbul, lafza ve manaya olumsuzluk verecek bir uzatma değil, anlatımı zenginleştirmektir, ne haşve (gereksiz doldurma) ne de tatvile (gereksiz uzatma) sebep olmaktır. Retorikte dilin etkililiğini arttırmada bir yöntem olan itnab-ı makbulde önemli olan anlamı pekiştirmek ve kulağa rahatsızlık veren ifadelerden uzak durmak, söze yakışanla yetinmektir. İtnab-ı makbul; eş anlam, zıt anlam, teşbihler ve cümleye fazladan öğeler ekleyerek yapılır.³⁷⁹ “Onlara ayetlerimiz açık seçik geldiğinde “Bu apaçık bir büyüdür.” dediler.”³⁸⁰ ayetinde ikileme, pekiştirme ve tanık gösterme ile itnab-ı makbul sanatı yapılmıştır.

3.17. YİNELEMELER

Anlatıma kötü tat veren yineleme dil kusuru, aynı anlama gelen birden çok kelimenin peş peşe kullanılmasıdır. Hem okuyucuyu hem de dinleyiciyi son derece rahatsız eden nitelikte olan yinelemeler bir kavramın Türkçesiyle yabancısının

³⁷⁷ Ali Bulut, **Kur'an-ı Kerim'de İtnab Üslubu**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, İlkbahar 2010, ss. 184.-185. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/bulut_ali.pdf, (17.04.2016).

³⁷⁸ Mustafa Uzun, Madde 2/2, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 19, 1999, ss. 219-220., <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab>, (06.04.2018).

³⁷⁹ İtnabın anlamı, çeşitleri için bkz. Bulut, ss. 184.-204.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/bulut_ali.pdf, (17.04.2016); İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2**, Kubbealtı Neşriyatı, (Misalli2), s. 1329; Tahir'ül Mevlevi, s. 76.

³⁸⁰ Neml suresi, 13.

birlikte kullanılmasıyla da olabilir. Bu kusur tamamen dilin söz varlığına hâkim olmamaktan kaynaklıdır. Yinelemedeki yinelenen söz dilimizde gereksiz kelime kullanımı kapsamında değerlendirilir. Yinelemeler art arda, eski püskü, iyi kötü gibi ikilemelerle karıştırılmamalıdır.³⁸¹

“Sorunun ivedilikle çözülmesini saygı ve hürmetlerimle arz ederim.” burada “saygı” ve “hürmet” kelimeleri aynı anlama gelen kelimelerdir. Şık olsun diye ikisini de kullanmak aslında anlatımı bozmuştur.

“.....belediyesi, yolcuların soğuktan müteessir olmamaları için otobüs durak yerlerine açık hava mangalları koydurmaya başlamıştır.”³⁸² “durak” zaten “durulan yer” demektir. Bunun için “durak yeri” değil sadece “durak” demek yeterlidir.

“Cihazın iç aksamı stabil çalışmamaktadır. Bu yüzden dolayı tamiri ekonomik değildir.” “Bu yüzden dolayı” yerine “bu yüzden” veya “bundan dolayı” meramımızı anlatmak için yeterlidir.

“TBMM ölüm cezasının infazının yerine getirilmemesine karar verdiği ve bu cezayı başka bir cezaya tebdil etmediği takdirde müebbet hapis cezasına çevrilmiş sayılır hükmü getirilecektir.”³⁸³ cümlesinde “infaz” ile “yerine getirilmesi” kelimeleri aynı anlama gelmektedir. O halde cümledeki “infazının” sözüne gerek yoktur.

3.18. ÖZENTİ

Bazı yazarların daha çağdaş olma kaygısıyla yeni kelimeler üretmeleri veya var olan kelimeleri dil kuralları dışında türetmeleri sonucu özentili dil kusurları oluşur. Bu tip yanlışlar toplumda daha çok gençlerin birbirlerine özenmesiyle yayılan dönem dönem değişiklik gösteren dil kusurlarıdır. Özentili kelimeler ile dilimiz diğer dillerin istilasına uğrarken insanların keyfi uygulamalarıyla uyduruk bir dil ortaya çıkar. Bununla birlikte özentili dilimizi bozmakla kalmaz onun kabalaşmasına da sebep olur. “Kendine iyi bak”, “minnak”, “manyak oldum”, “oha falan oldum yani”, “bişey söyliyecem”, “kaal geldi“, “yıkılıyosun”, “sonsal”, “sinemasal”, “rastlantısal”, “insansal”, “sıradanlaşmak”, (-laş

---

³⁸¹ Aksoy, s. 118.

³⁸² Aksoy, s. 118.

³⁸³ Aksoy, s. 118.

eki her kelimeyi türetmek için kullanılamaz), “gözlemleniyor” (görülüyor) gibi ifadeler özentî kelimelere birer örnektir. Hatibin bu söylemlerden uzak durması gerekir. Dili çirkinleştiren bu ifadeler hatibin üslûbunu da çirkinleştirir.³⁸⁴

3.19. FIRSATÇILIK

Dilde fırsatçılık, konuşma esnasında küçük bir boşluk veya bir ara bulur bulmaz sözün ortasına girerek kendini göstermeye çalışmaktır. Bu yöntemi tercih eden kişiler kompleksli, kaprisli düşüncelerini insanlara ifade edemeyen veya diğer kişilerce kabul görmeyen kişilerdir. Bu tutum başkaları tarafından son derece yadırganır bir tutumdur. Etkili konuşmada kendini yeteri kadar geliştirmiş hatip fırsatçılığa tevessül etmez.

3.20. TELAFFUZ (SÖYLEYİŞ) BOZUKLUKLARI

Telaffuz bozuklukları, bazı insanların doğuştan getirdikleri yetileri yüzünden, bazılarının ise güzel ve etkili konuşma konusunda çene egzersizleri yapmamasından kaynaklanır. Böyle söyleyiş bozuklukları hitabeti sekteye uğratarak hitabetin verimini düşürür. Şayet hatip konuşma güçlüğü yaşıyorsa bunu düzeltmek için çaba sarf etmelidir. Şimdi sıklıkla karşılaşılan bazı telaffuz hatalarını ve bozukluklarını kısaca tanıtalım.

Atlama:

Atlama, bazen acelecilikten bazen alışkanlıktan kaynaklanan bir söyleyiş bozukluğudur. Bu kusuru olan kişiler bazı hece ve sesleri atlayarak, değiştirerek veya eksilterek kelimeleri bozuk çıkarır. Mesela, bir dakika yerine bi dakika, Mehmet yerine Memet, okuyorum yerine okuyom, gördüm yerine gödüm, hanımefendi yerine hanfendi, yapmışsın yerine yapmışın, rehberlik yerine reberlik, nasılsınız yerine nassınız, kilitledim yerine kitledim, gideceğim yerine gitcem gibi. Bu bozukluk hatibin profesyonel bir destek almadan sadece kendi hassasiyetiyle düzeltebileceği

---

³⁸⁴ Bkz. Aksoy, ss. 224-229.

bir sorundur. Atlama için yapılacak tek şey kelimeleri düzgün telaffuz etmede duyarlı olmaktır.³⁸⁵

Gılama:

Gılama, “r” harfinin düzgün söylenemeyip boğazdan çıkarılması sonucu harf “ğ” veya “v” gibi çıkar. Böyle bir söyleyiş bozukluğu kişilerde komplekse sebep olur. Gılamalı konuşması olan kişiler toplumda iletişim kurarken kendilerini rahat hissetmezler. Bu da asosyalliğe sebep olur. Retorik sanatı sosyal olmayı gerektirir. Retorikte hatibin asosyal olması düşünülemez. Böyle bir durumda yapılması gereken ilk şey hatibin kompleks veya gurur yapmadan gılamalı konuşma bozukluğunu kabul etmiş olmasıdır. Sonra da üzerine gidip bununla ilgili çene ve konuşma çalışmaları yapması gelir. Özel olarak ağzın bazı sesleri çıkarma alıştırmaları kişiyi zorlayacaktır fakat disiplinli bir çalışma sonrası sorunun giderileceği kesindir.³⁸⁶

Pelteklik ve Değiştirme:

Halk arasında daha çok s ve z seslerini söyleyememe durumu olarak bilinen *pelteklik* b, r, n, j, c harflerinin de söylenememe durumudur. Ağız ve diş yapısından kaynaklı bu sorun dilin alt ve üst dişlerin arasına alınarak oluşan söyleyiş bozukluğudur. Su, sezen, zerre gibi kelimeler peltek söylenebileceği gibi tellik/terlik, filcan/fincan, melhem/merhem, şarz/şarj, herkez/herkes gibi kelimelerin yanlış telaffuzu da peltek veya değiştirme söyleyiş bozukluğudur. Bu bozukluk hitabetşn seyrini etkileyebileceği için düzeltilmelidir.³⁸⁷

Ayrıca değiştirme bozukluğu kelimeler içindeki harflerin yerlerinin değiştirilmesi sonucu da oluşur. Böyle söyleyiş bozukluğuna *yer değiştirme* de denir. Kırpik yerine kiprik, fotojenik yerine fotonejik, sarımsak yerine sarmısak, poliklinik yerine poliniklik demek gibi. Değiştirme bozukluğu hatibin söyleyişinde asla

³⁸⁵ Kaya, s, 140; Alize Yeni Ufuklar Özel Eğitim Merkezi, **Dil Konuşma Bozukluğu**, <http://alizenyeniufuklar.com/web/egitimhizmetdetay/19>, (30.03.2017).

³⁸⁶ Selçuk, s. 65.

³⁸⁷ Selçuk, s. 66.

olmaması gereken telaffuz bozukluğudur. Bu sorun alışkanlıkla da ilgilidir. Eğer kelimelerde yer değiştirme problemi varsa düzeltilmelidir.³⁸⁸

Ekleme:

Ekleme, konuşurken bazen doğaçlama bazen bilinçli olarak kelimelerin içine harf eklemekten ileri gelen söyleyiş bozukluğudur. “Konuşurken” yerine “konuşurkene”, “tren” yerine “tiren”, “ondan sonra” yerine “ondan sonracığma” demek gibi. Hatibin konuşma yaparken böyle kelime değişikliği yapması hoş karşılanmaz. Konunun ciddiyetini bozar, dinleyicinin dikkatini dağıtır. Bu yüzden hatibin doğru söyleyiş şeklini tercih etmesi gereklidir.³⁸⁹

Kekemelik:

Kekemelik, konuşurken kelimeleri zor telaffuz etmek, duraklamak, bazı heceleri tekrarlamak, kelimeleri bloklara ayırmak, titreme ve bazılarını şiddetli bir tonla söylemek şeklinde ortaya çıkan konuşma bozukluğudur. Kekemelik kişilerde kendisini rahat ifade edememekten kaynaklı sosyal fobiye sebep olan bir telaffuz bozukluğudur. Düzeltilmesi için özel bir çaba şarttır. Hitabette kekemelik ciddi bir sorundur. Kekemellekle ilgili telaffuz sorunu olan bir hatibin ilk olarak yapması gereken kekemeliğini profesyonel destek alarak düzeltmek olmalıdır.³⁹⁰

---

³⁸⁸ Sunuculuk.net, “Söyleyiş Kusurları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.sunuculuk.net/?pnum=17&pt=Söyleyiş+Kusurları>, (08.05.2016); Eren Eğitim, “Konuşma Bozukluklarının Nedenleri ve Eğitimleri”, **Kaynak Sitesi**, (01.02.2016), <http://erenegitim.com/konusma-bozukluklarinin-nedenleri-ve-egitimleri/>, (30.03.2017).

³⁸⁹ Selçuk, s. 66; Alize Yeni Ufuklar Özel Eğitim Merkezi, **Dil Konuşma Bozukluğu**, <http://alizeyeniufuklar.com/web/egitimhizmetdetay/19>, (30.03.2017); Diledebiyat.net, “Boğumlama ve Boğumlama Kusurları”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.diledebiyat.net/dil-ve-anlatim-dersi/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-konu-anlatimlari-ve-etkinlik-ornekleri/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-bogumlama-konusu>, (30.03.2017).

³⁹⁰ Ayverdi, Misalli2, s. 1633 ; Fazi Dil ve Konuşma Merkezi, **Kekemelikte Gözlemlenebilecek Belirtiler**, <http://dilkonusma.com/makaleler/kekemelik/kekemelikte-gozlemlenebilecek-belirtiler/>, (08.05.2016).

Tutukluk:

Tutukluk, konuşmada tutuk olma durumu, rahat konuşamama, hecelerde duraksama demektir. Tutukluk daha çok durgun, sıkılgan, çekingen, utangaç veya stresli olan kişilerin yaşadığı konuşma bozukluğudur. Hitabette hatibin üslûbunun akıcılığını ve konuşmanın etkisini olumsuz yönde etkiler. Bu durumdan kurtulmak için öncelikle tutukluğa sebep olan durumun belirlenmesi ve ortadan kaldırılması gerekir. Diğer yandan herhangi bir metni önce yavaş sonra da hızlanarak okumak gerekir. Bu konuda şiir okumak ve tekerleme alıştırmaları yapmak fayda sağlar.³⁹¹

Boğumlama (Gevşeklik):

Boğumlama, gırtlak, boğaz, dil, damak, dudak, dişlerin konuşurken gevşekliği ve tembelliği sebebiyle kelimelerin anlaşılmaz olmasıyla oluşan telaffuz bozukluğudur. Bu sorunu ortadan kaldıracak çözüm ise dişlerin arasına bir kalem olarak anlaşılır şekilde konuşmaya çalışmaktır.³⁹²

3.21. ASALAK SESLER VE SÖZLER

Dilimizde asalak sesler ve sözler; anlamı olmayan, konuşmanın akışını ve anlamını bozan ses ve sözlerdir. Ne diyeceğini bilmeyen insanlar bu seslere başvururlar. Aaa, ııı, eee, tamam mı, ya, yani, şeyy gibi ses ve sözler asalak ses ve sözlerdendir. Konuşmacının bunlar gibi seslerden hitabetini koruması için konusuna iyi hazırlanması gerekir.³⁹³

³⁹¹ Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 3**, Kubbealtı Neşriyatı, (Misalli3), s. 3208; Kaya, s. 140; Selçuk, s. 67.

³⁹² Kaya, s. 139; www.diledebiyat.net, Boğumlama ve Boğumlama Kusurları, **diledebiyat.net**, <http://www.diledebiyat.net/dil-ve-anlatim-dersi/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-konu-anlatimlari-ve-etkinlik-orneklari/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-bogumlama-konusu>, (11.05.2016).

³⁹³ Kaya, ss. 143.-144.

3.22. ARGO KELİMELELER

Argo TDK güncel sözlüğünde “serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz ve deyim” olarak tanımlanır. Daha çok kültür seviyesi düşük insanların kullandığı argo, kültür seviyesi yüksek kesimin arasında da tutunabilmektedir. Toplumun belli kesimlerince kullandığı bu dil türünü herkes anlamaz. “Gaz vermek, kafa ütülemek, kaynatmak, gırgır geçmek, iz bırakmadan yok etmek” bazı argo ifadelerdir.³⁹⁴

Argo bir hatibin başvurmayacağı bir dil türüdür. Hatibin asıl görevi olan dili doğru ve etkili kullanmakta argoya yer yoktur. O, hitabetinde hep en iyiyi aramanın peşinde olmalı ve bu yüzden kabalıktan, cehaletten uzak durmalıdır. İnsanların gönül dünyasına tesir etmekten bahsedilen bir yerde kabalıktan söz etmek mümkün değildir. Hatip her zaman sadeyi, anlaşılana, sevilen ve sayılanı seçmek zorundadır.

Buraya kadar retorikte dili doğru ve etkili kullanmak için sadece yapılması gerekenleri değil yapılmaması gerekenleri de belirlemiş olduk. Bunun için üçüncü bölüm kapsamında retorikte dilin gücünü veya etkisini kıran hususlarla ilgili verilerimizi yirmi iki başlıkta topladık. Böylece retorikte dilin kullanımıyla ilgili doğru ve etkili olana ulaşmada hatalar ve yanlışların da tespit edilip bunların düzeltilerek ulaşılabileceğini de yine bu bölüm çerçevesinde göstermiş olduk.

---

³⁹⁴ Bakiler, SD1, s. 15; Aksan, HYD, s. 89.

SONUÇ

Bir ikna etme sanatı olan retorik hayatın vazgeçilmez unsurudur. Toplum içindeki durumu ve mesleği ne olursa olsun insanlar bir şekilde bu sanatın içindedirler. Bir konuşmacı konferans, panel, münazara gibi sözlü anlatım türlerinde konuşurken, bir avukat duruşma ortamında müvekkilini savunurken, bir hekim hastasının tedavi yol haritasını belirlerken, bir satış temsilcisi ürün tanıtımı yaparken vb. ikna etme sanatını kullanır. İnsanlar arası iletişim açısından da aile bireyleri arasında özel ilişkiler akıp giderken, sosyal ortamlarda arkadaşlık köprüleri kurulurken, iş alanlarında müdürler/çalışanlar/işçiler vb. işlerin disipline edilmesine katkıda bulunurken vb. yine ikna etme sanatını kullanırlar.

Biz tezimizi kaleme alırken retorikte dili doğru ve etkili kullanmanın tek değil birkaç cihetten incelenmesi gerektiğini gördük. Haliyle konu; dile doğrudan etkililik kazandıran hususlar, dile etkililik kazandırmada yardımcı hususlar, dilin gücünü veya etkisini kıran hususlar olmak üzere üç yönüyle irdelenmeyi gerektirmektedir.

Retoriğin hatip, muhatap ve hitabet olmak üzere üç sacayağına dayalı olduğu malumdur. Mantık alanında incelenen logos, pathos ve ethos kavramları da retorikğin temel birleşenleridir. Bütün bunlarda herhangi bir eksiklik, yanlışlık veya aksilik olduğu takdirde konunun bütün ikna etme amacı olumsuz yönde etkilenir ve retorikten beklenen verimlilik alınamaz. Hal böyle olunca retorikte hedeflenen amacı yakalamak için bu üç kavramın da iyi işlenmesi gerekmektedir.

Dil kavramına değinmeden önce söz kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Retorikte söz; va'z ilmi yönüyle söz-lafız, söz-mana, lafız-mana ilişkisi ile birlikte sözün özelliği ve fonksiyonu, söz çeşitleri, söz varlığı, söz dizimi ve söz tuzakları muvacehesinde önemle irdelenmelidir.

Hitabette meramın doğru ve etkili bir şekilde ifade edilmesi için dilin söz varlığına her yönüyle hâkim olunması ve bir hitabette cümlelerin söz dizimi kurallarına riayet edilerek kurulması esastır. Söz dikkatsizce kullanıldığında kolaylıkla söz tuzaklarına düşülebilir ve anlam belirsizlikleri yapılabilir. Söz tuzaklarına düşmemek için dilin çok anlamlılık ve eş seslilik özelliklerine dikkat etmek gerekir. Aksi halde retorikte anlam kaymaları kaçınılmaz olur.

Dili sözden ayırarak diğer dil türleriyle birlikte ayrıca incelemek gerekmektedir. Retoriğin başarısında dilin tanım ve işlevleriyle birlikte farklı diğer dil türleri de etkin rol oynar. Bahsi geçen dil türleri bilinçli ve uyumlu bir şekilde kullanılırsa kusursuz bir retorik ortaya çıkar. Söz gelimi; konuşma dili, beden dili ve gönül dilinin ustalıkla bir araya getirilmesiyle konuşmacının retorîği dinleyici kitlenin zihninde ve gönlünde mâkes bulur. Bütün bu hakikatlerden dolayı dili tek bir haliyle değil diğer türleriyle bir bütün olarak kullanmak gerektiği ortadadır.

Bu çalışmamızda biz, retorikte dilin etkisini arttırmayı sağlayan hususları otuz beş maddede topladık. Konuşmacının bunların tamamına vâkıf olması önemlidir. Zengin kavram bilgisi, tanımlama, tasnif, düzenleme, benzetme, eğretilme, cinas, abartma ve diğer edebî sanatlar, örtük kıyas, maksimler, vurgu, eş anlamlılık ve eş seslilik, kişileştirme, tekrarlar, soru ve cevaplara yer verme, mizah, eleştiri gibi hususlar dile doğrudan etkililik kazandıran âmillerdir. Bu âmillere bize gösteriyor ki dil gelişigüzel bir şekilde değil belli ilkeler dâhilinde kullanılmalıdır.

Dile doğrudan etkililik kazandıran hususların tamamlayıcısı niteliğindeki ses veya nefes kontrolü, kılık kıyafet, beden dili, özgüven, dinleme, empati ve ortamı ayarlama gibi konuların da dile etkililik kazandırmada yardımcı hususlar olduğu görülmüş ve işlenmiştir. Böylelikle retorikte dile doğrudan etkililik kazandıran hususlar ile yardımcı hususların birbirini tamamlar nitelikte işlediği sonucuna ulaşılmıştır. Söz gelimi, dili kullanma konusunda mahir bir hatibin sesini kullanma kabiliyeti de konuşma ortamı da konuşmanın etkisini artırır.

Retorikte dilin doğru ve etkili kullanılması hususunda anlatımın gücünü veya etkisini kıran hususları da göz ardı etmemek gerekir. Tezimizde anlam belirsizliği, mantık yanlışları, yanlış eğretilme, bağlaçları ve ekleri uygun kullanmama, fiilleri gramatik açıdan uygun kullanmama, kelimeleri birbiriyle karıştırma, tamlama yanlışları, cümlelerin öğelerini yanlış kullanma, atasözü ve deyimleri uygun kullanmama, anlamca çelişen kelimeler kullanma, yabancı kelimeler, sözü uzatma, yinelemeler, söyleyiş bozuklukları ve argo kelimeler gibi başlıkların retorikte dilin gücünü veya etkisini kıran hususlar olduğu tespit edilip ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Retorikte hatipten böyle kullanımların üzerine giderek gerekli düzeltmelerin yapılması beklenir.

Dilbilimcilerin yakındıkları ve asıl dikkat çekip üzerinde durdukları önemli bir konu dile yabancı kelimelerin girmesidir. Çalışmamızda dilin ses ve cümle yapısına riayet edilerek dile yabancı kelime alınabileceğine dikkat çekilmiştir. Dilbilimcilerin eleştirdikleri diğer bir konu toplumun asırlarca emek verip duygu, düşünce, gelenek ve göreneklerini ifade ettiği söz varlığında yer bulmuş kelimelerin yabancısıdır diye itelenmesidir. Yüzyıllardır bir milletin sevincini, hüznünü, hasretini, saygısını, sevgisini bütünüyle duygu ve düşüncelerini ifade edebildiği kelimeler yabancısıdır diye bir lahzada silinemez. Dil aşığı otoritelerin *dil katliamı* olarak ifade ettiği bu vahim gerçeğin bir kelimeyi yok etmekten öte bir kelime ailesini yok ettiği hakikatine dikkat çekilmiştir. Bu durumun önüne geçmek ve dilde yeni kelime arayışı için -Nihat Sâmi Banarlı'nın ifadesiyle- *kelimelerin izdivacı* yöntemini kullanmanın uygun olduğunu düşünmekteyiz.

Tezimizin “ekler” kısmında Türkçe’de kelime kullanımlarının doğruları ve yanlışlarını gösteren “Sıkça Telaffuz Hatası Yapılan Bazı Kelimeler”, “Telaffuza Göre Anlamı Farklılaşan Bazı Kelimeler” ve “Telaffuzla İlgili Doğru-Yanlış Tablosu”nu verdik. “Yabancı Kelimelere Türkçe Karşılıklar Tablosu” ile de bazı yabancı kelimeler için Türk Dil Kurumu’nun teklif ettiği Türkçe karşılıkları göstermiş olduk. Bunlar çalışmaya daha fazla işlerlik kazandırmış ve çalışmanın uygulanabilirliğini arttırmıştır.

Bütün bunlardan ötürü *retorikte dili doğru ve etkili kullanma yolları* konulu tezimizi yazmakla bireyler ve toplum temelinde dilimizin düzgün kullanımına dikkat çekerek bilim ve kültürümüze az da olsa bir katkıda bulunduğumuzu düşünüyoruz. Bir dile o dilin topraklarında yetişmiş gençleri, büyük şairleri ve dilbilim erbabı sahip çıkar. Türkçemize sahip çıkma bilinci içinde öncelikle toplumda farkındalık uyandırmanın, dilin alelade kullanıma açık insani bir ihtiyaç olmaktan çok milli bir değer olduğunun, basmakalıp yöntemlerle değil öğrenme ve uygulama şevkini arttıracak yeni ve etkin yöntemlerle dildeki yozlaşmaları engellemenin devletin, bilim insanlarının ve aydınların görevi olduğunu hatırlatmak isteriz.

KAYNAKÇA

Abasıyanık, Sait Faik, “Hallaç”, **Güzel Yazılar Güzel Hikayeler 1**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

Ağaoğlu, Adalet, “Karanfilsiz”, **Güzel Yazılar Güzel Hikayeler 2**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

Abay Cumhur, **10. Sınıf Coğrafya Konu Anlatımlı**, Esen Yayınları, Ankara, 2012.

Ailes, Roger ve Kraushar, John, **Mesaj Siziniz Güçlü Bir İletişimci Olmanın Yolları**, Çev. Alev Önder, Sistem Yay., 8. Basım, İstanbul 2004.

Aksan, Doğan, **Anadilimizin Söz Denizinde**, 2. b, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006.

Aksan, Doğan, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yay., İstanbul, 2004.

Aksan, Doğan, **Dil Şu Büyülü Düzen**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2011.

Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 5. b, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara, 2009.

Aksan, Doğan, **Türkçe’nin Bağımsızlık Savaşımı Son 75 Yılda Türkiye Türkçesi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Aksoy, Ömer Asım, **Dil Yanlıları 2000 Sözün Eleştirisi**, İnkılap Yay., İstanbul, 2008.

Altınörs, Atakan, **Dil Felsefesi Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul, 2000.

Aras, Yusuf, **10. Sınıf Dil ve Anlatım Konu Anlatımlı**, 7. b, Esen Yay., Ankara, 2012.

Aristoteles, **Retorik**, Çev. Mehmet H. Doğan, 11. b, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

Arslan, Tekin, **Edebiyatımızda İsimler ve Deyimler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006.

Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 3**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006.

Bakiler, Yavuz Bülent, **Sözün Doğrusu 1**, 16. b, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2012.

Bakiler, Yavuz Bülent, **Sözün Doğrusu 2**, 16. b, Yakın Plan Yay., İstanbul, 2012.

Banarlı, Nihad Sâmi, **Türkçenin Sırları**, 54. b, Kubbealtı Neş., 2017.

Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, 10. b, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2015.

Barton, Matthew D, “Rhetoric And Composition”, Minnesota, 2006, ss. 9-18.

Batuhan, Hüseyin, **Dilin Tuzakları**, Felsefe Arşivi, sayı 14, İstanbul, 1963.

Bor, İbrahim, **Analitik Dil Felsefesinde Dil Düşünce Anlam**, Ankara, 2011.

Büyük Lügat Ansiklopedi, Yedinci Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1972.

Casson, Herbert, N., **Söz Söyleme Sanatı**, Çev. V. Yılmaz, Kariyer Developer, İstanbul, 2000.

Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 5. b, Engin Yay., İstanbul, 2002.

Coşkun, Abdülkadir, **İbn Sînâ Felsefesinde Retorik**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Cüceloğlu, Doğan, **İletişim Donanımları**, İstanbul, 2002.

Çapak, İbrahim, **Gazali'nin Mantık Anlayışı**, Elis Yay., Ankara, 2005.

Çelik, Yusuf, **Kur'an-ı Kerim Tefsirinde Dilin Yeri ve Önemi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Çiçek, Cengiz, **İknanın Yapısı Süreç Araç ve Yöntemleriyle**, 2. b, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Lugat**, Ankara, 2001, s. 313.

Divlekçi, Celalettin, **Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı II, 2007.

Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul. 1996, s. 450;

El Cürçânî, Abdülhakir, **Delâilü'l İ'câz Söz Dizimi**, Çev. Osman Gürman, İstanbul, 2008.

Emiroğlu, İbrahim, **Klasik Mantığa Giriş**, 8. b, Elis Yay., Ankara, 2011.

Emiroğlu, İbrahim, **Mantık Yanlıları**, 2 b, Elis Yayınları, Ankara, 2011.

Emiroğlu, İbrahim, **Mantık Yazıları**, Elis Yayınları, Ankara, 2016.

Emiroğlu, İbrahim, **Sufi ve Dil (Mevlânâ Örneği)**, 3.b, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

Emiroğlu, İbrahim, **Yanlış Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.

Er, Sırrı, **Doğru Hitabet ve Sözün Büyüsü**, 2. b, Hayat Yayınları, Ankara, 2014.

Er, Sırrı, **Türkçe'nin Adı Var**, 3. b, Ağaç Yay., İstanbul, 2004.

Eren, A. Cüneyt, **Kur'an Metninin Üslûp Özellikleri**,
Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and
History of Turkish or Turkic Cilt 9/5 Bahar 2014, Ankara, 2014.

Ersoy, Mehmet Âkif, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, 10000. b,
Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1987.

Gündoğdu, Faruk, **11. Sınıf Biyoloji Özel Ders Konseptli Konu Anlatımı**, Okyanus
Yay., İstanbul, 2015.

Gürüz, Demet, Ayşen Temel Eğinli, **İletişim Becerileri**
Anlamak Anlatmak Anlaşmak, Nobel Yay., Ankara, 2013.

Hill, McGraw, **Aklımın Aklı: Psikoloji**, Çev. Mithat Durak, Emre Şenol-Durak,
Ufuk Kocatepe, 2. b, Nobel Yay., Ankara, 2016.

Hirsch, Edward, **Rhetoric and Culture**, Bölüm 6, 1999.

Hogan, Kevin, **Başkalarını Size Gibi Düşünmeye Nasıl İkna Edersiniz**,
Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Kalkınç, Fatih, **Okul Evde Başlar**, 20. b, Fer Kitap, İzmir, 2012.

Karaman, Sıla, **Retorikte Genel İnandırma Tarzı Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012.

Kaya, Ali, **Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı**, 4. b, Eğitim Yay., Konya, 2014.

Kazancı, Ahmet Lütfi, **Peygamberimizin Hitabeti**, 4.b, Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., İstanbul, 2015.

Kırlar Barokas, Safiye, **Reklam ve Retorik**, Derin Yayınları, İstanbul, 2011.

Komisyon, **Ortaöğretim Biyoloji 11**, MEB, Ankara, 2016.

Kur'an-ı Kerim.

Kuzgun, Yıldız, **Rehberlik Ve Psikolojik Danışma**, 13. b, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.

Mevlevi, Tâhirül, **Edebiyat Lügati**, Neşre Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu,, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

Meyer, Michel, **Retorik**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri 1**, İstanbul, 1971.

Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, **Türk Atasözleri 2**, İstanbul, 1971.

Muallimoğlu, Nejat, **Deyimler Atasözleri Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler**, Muallimoğlu Yayınları, İstanbul, 1983.

Naci, Muallim, **Edebiyat Terimleri İstılahat-ı Edebiyye**, 2. b,

Gökkubbe Yayınevi, İstanbul, 2004.

Orhanoğlu, Yasemin, **Kişiler Arası İletişimde İknanın Gücü: Dilbilimsel Bir Yaklaşım**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli, 2009.

Öngören, Ferit, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özdemir, İbrahim, **İslam Düşüncesinde Dil ve Varlık Vaz' İlminin Temel Meseleleri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Özlem, Doğan, **Mantık**, 13. b, Notos Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Polansky, Barry F., **Ethos Pathos Logos**, DMD, Dental Economics, 98, 8, 2008.

Selçuk, Ali, **Diksiyon ve Hitabet**, Altın Anahtar Yay., Ankara, 2013.

Seyfettin, Ömer, “Ant”, **Güzel Yazılar Hikayeler**, Ankara, 1996.

Sönmez, Aykar, **Batı Retoriğinin Genel Terimleri Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.2008.

Stebbing, L. Susan, **A Modern Introduction to Logic**, Chapter 2, Language, Sixth Edition, Great Britain, 1948.

Şahin, Sevgi, **Güzel Etkili Konuşma ve Yazma Sanatı**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2007.

Şener, Sâmi, **Başarı Yolunda 70 Kural**, İnkılab Basım Yayım, İstanbul, 2013.

Şensoy, Sedat, Madde 1/3, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 27, Ankara, 2003.

Tekinalp, Şermin, **Güzel Konuşma Bir Markadır**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014.
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 2. Cilt.

Yalçın, Harun, **KPSS**, Murat Yay., 2011.

Yalın, Halil İbrahim, **Öğretim Teknolojileri Ve Materyal Geliştirme**, 27. b, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2014.

Yaman, Ertuğrul, **İletişimin Türkçesi**, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara, 2011.

Yaman, Ertuğrul, **Susma Sanatı**, Akçağ Yay., Ankara, 2012.

Yaran, C. Sadık, **İnformel Mantığa Giriş**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Mehmet, **İnsan Anatomisi**, 7. b, Nobel Tıp Yay., 2015.

Yılmaz, Yakup, **Türkçede Dil Yanlışları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),
Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

İnternet

Açıköğretimadalet.com, “Dinleme Türleri Aktif Dinleme Konusu”, **Kaynak Sitesi**
<http://www.acikogretimadalet.com/dinleme-turleri-aktif-dinleme-konusu.html>,
(11.05.2016).

Antoloji.com, Aşık Veysel Şatıroğlu, “Gidiyorum Gündüz Gece”, **Kaynak Sitesi**,
<http://www.antoloji.com/uzun-ince-bir-yoldayim-siiri>, (24.06.2016).

Baş, Bayram, **Söz varlığı ile ilgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler**, s. 34.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/viewFile/5000073099/5000067322>,
(03.04.2016).

Bilgiyelpazesi.com, “Noktalama İşaretleri Yanlışlarından Kaynaklanan Anlatım Bozuklukları”, **Kaynak Sitesi**,
http://bilgiyelpazesi.com/egitim_ogretim/konu_anlatimli_dersler/turkce_dersi_ile_ilgili_konu_anlatimlar/noktalama_isareti_yanlislarindan_kaynaklanan_anlatim_bozukluklari.asp, (16.04.2016).

Bulut, Ali, **Kur’an-ı Kerim’de İtnab Üslûbu**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bölüm, 3/11, Bahar 2010, ss. 184.-204.
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/bulut_ali.pdf, (17.04.2016).

Coğrafya Bilimi, “Paralel Nedir? Paralellerin Özellikleri Nelerdir?”, **Kaynak Sitesi**,
<http://www.cografyabilimi.gen.tr/paralel-nedir-paralellerin-ozellikleri-nelerdir/>,
(12.04.2018).

Çalışkan, Adem, “Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler”, s. 34,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi34_pdf/1dil_edebiyat/caliskan_adem.pdf,
(23.02.2018).

Çötök, Tufan, **Kant’ın Ahlak Eğitiminde Maksimin Yeri**, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25 (Mayıs 2013),
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sakaefd/article/viewFile/5000003872/5000004383>,
(12.04.2016).

Diksiyon.org, “Hitabet Metni Örnekleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://diksiyon.org/hitabet-metni-ornekleri/>, (21.03.2016).

Dil Bilgisi.com, “Anlatım Bozuklukları, Deyimin Yanlış Anlamda Kullanılması”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari>,
(16.04.2016).

Dil Bigisi.net, “Anlatım Bozuklukları, Eklerle İlgili Yanlışlar”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (16.04.2016).

Dil Bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları, Anlam Belirsizliği”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (20.03.2016).

Dil Bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları, Anlamca Çelişen Kelimelerin Kullanılması”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (11.05.2016).

Dil Bilgisi.net, “Anlatım Bozuklukları, Özne Eksikliği Bakımından Uyumsuzluk”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.dilbilgisi.net/konular/anlatim-bozukluklari/>, (11.05.2016).

Dünyanın En Zor İş Görüşmesi, https://m.youtube.com/watch?v=_EtbqM_oA4M, (06.04.2017).

Edebiyat Defteri, “Örneklerle Cinas Çeşitleri”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=44557>, (28.04.2016).

Edebiyatfakóltesi.com, “Mübalağa (Abartma) Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakoltesi.com/?s=mübalağa>, (13.04.2016).

Edebiyatfakóltesi.com, “Terdit (Şaşırtma) Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakoltesi.com/edebi-sanatlar/terdit-sasirtma-sanati>, (09.05.2016).

Edebiyatfakóltesi.com, “Teşhis (Kişileştirme Sanatı)”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.edebiyatfakoltesi.com/?s=kişileştirme>, (13.04.2016).

Edebiyat Öğretmeni, <http://www.edebiyatogretmeni.org/istiare-egretileme/>, **Kaynak Sitesi**, (05.04.2017).

Edebiyatogretmeni.gen.tr, “Karşıtlık Bildiren Cümleler”, **Kaynak Sitesi**,
<http://edebiyatogretmeni.gen.tr/244-karsitlik-bildiren-cumleler.html>, (13.04.2016).

Eren Eğitim, **Konuşma Bozukluklarının Nedenleri ve Eğitimleri**, (01.02.2016),
<http://erenegitim.com/konusma-bozukluklarinin-nedenleri-ve-egitimleri/>,
(30.03.2017).

Fazi Dil ve Konuşma Merkezi, **Kekemelikte Gözlemlenebilecek Belirtiler**,
<http://dilkonusma.com/makaleler/kekemelik/kekemelikte-gozlemlenebilecek-belirtiler/>, (08.05.2016).

<http://www.antoloji.com/otuz-bes-yas-siiri/>, (18.03.2017).

<http://www.antoloji.com/uzun-ince-bir-yoldayim-siiri>, (24.06.2016).

Haber Zamanı, “Taşıyıcı Kolonu Keserken Ölümünden Döndü”, 20.03.2017, **Haber Zamanı**,
<http://www.habersizani.com.tr/haber/tasiyici-kolonu-keserken-olumden-dondu>, (06.04.2017).

İçtem, Metin ve Gündoğdu, Ahmet Z., İSTESOB Eğitim Müdürlüğü, **İz bırakan Konuşmalar**,
<http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwi77-qHwdHLAhVHm3IKHdAbBAcQFgggMAE&url=http%3A%2F%2Fistesob.org%2Fegitim%2Ftoplantidosyaları%2FİzBırakanKonuşmalar.pps&usg=AFQjCNHCKj6ytOPt6ONpq5YKPN4x4DoBMA&bvm=bv.117218890,d.bGQ>, (12.04.2016).

İstiklal Marşı, <https://m.youtube.com/watch?v=Y75Km7dlt94> , (24. 02.2018)

Korkmaz, Zeynep, **Türkçe’de Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları**,
https://www.turkedebiyati.org/turk_dili/turkcede-birlesik-fiiller.html, (25.03.2017).

Kütahya Porselen Reklamı, <https://m.youtube.com/watch?v=spem6YhX7tU>, (08.04.2017).

Stanford Encyclopedia of Philosophy, Madde 4/1, “The Definition of Rhetoric”, 2010, <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#4.1>, (26.04.2018).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=dile%20kolya&guid=TDK.GTS.5440b1d0a89fe8.38345785, (04.04.2018).

Türk Dil Bilgisi, “İkilemeler-İkilemelerin Yazılışı ve Oluşum Şekilleri”, **Kaynak Sitesi**, 08.02.2014, <http://www.turkdilbilgisi.com/ikilemeler/ikilemeler.html>, (04.04.2017).

Önal, Mehmet, **Edebî Dil ve Üslûp**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 36, Erzurum, 2008, s. 32.
[http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/919491179_Mehmet%20%c3%96NAL.p](http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/919491179_Mehmet%20%c3%96NAL.pdf)
[df](http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/919491179_Mehmet%20%c3%96NAL.pdf), (25.05.2016).

Özkan, Fatma ve Musa, Bağdagül, **Yabancı Dillerin Türkçe’nin Söz Dizimine Etkisi**, s. 99.
[http://www.turkofoni.org/files/fatma_ozkan_yabanc_dillerin_turkce_zerine_etkile](http://www.turkofoni.org/files/fatma_ozkan_yabanc_dillerin_turkce_zerine_etkileri.pdf)
[ri.pdf](http://www.turkofoni.org/files/fatma_ozkan_yabanc_dillerin_turkce_zerine_etkileri.pdf), (04.04.2016).

Prezi.com, **Türkçe’de Söz Dizimi**, <https://prezi.com/ycxv4m4mgnc/turkcede-soz-dizimi/>, (22.03.2016).

Sunuculuk.net, Sunuculuk Hakkında Herşey, **Söyleyiş Kusurları**,
<http://www.sunuculuk.net/?pnun=17&pt=Söyleyiş+Kusurları>, (08.05.2016).

Şiirgen.tr, Şairlerimiz, Necip Fazıl Kısakürek, Şiirleri, “Perdeler”, **Kaynak Sitesi**,
<http://www.siiir.gen.tr/>, (10.04.2016).

T.C. İçişleri Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, **Şehit ve Gazi Aileleri İçin Düzenlenen İftar Programı**, <http://www.icisleribasın.gov.tr/sehit-ve-gazi-aileleri-icin-duzenlenen-iftar-programi>, (21.03.2016).

Temir, Ahmet, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 8, 1999, Türkiye Türkçesindeki -sel, -sal Sıfat Eki Nereden Geliyor, http://sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_8/Türkiye%20Türkçesindeki%20-Sal-Sel%20Sıfat%20Eki%20Nereden%20Geliyor.%20-%20Prof.Dr.%20Ahmet%20TEMİR.pdf, (25.02.2018).

TDK, Sözlükler, **Sesli Türkçe Sözlük**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_seslisozluk&view=seslisozluk, (30.05.2016).

TDK, Sözlükler, **Yazım Kılavuzu**, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yazimkilavuzu&view=yazimkilavuzu, (31.05.2016).

Turkedebiyati.org, “Tanım Bildiren Cümleler”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.turkedebiyati.org/tanim-bildiren-cumleler/>, (22.03.2016).

Türkçesözlükler.com, “Maksim Kelime Anlamı Nedir?”, **Kaynak Sitesi**, <https://www.turkcesozlukler.com/maksim-nedir-ne-demek>, (12.04.218).

Tüm Coğrafyaların Rehber Sitesi, “Kaçkarların Büyüleyen Güzelliği”, **Kaynak Sitesi**, 26.02.2015, <http://www.cografyalar.com/h-1280-Kackarlarin-buyuleyen-guzelligi.html>, (14.04.2016).

Türk Dil Bilgisi, “Anlatım Bozuklukları, Yanlış Yapılı Eylem veya Eylemsiler”, **Kaynak Sitesi**, www.turkdilbilgisi.com, (11.05.2016).

Türk Dil Bilgisi, “Fiilimsiler, Fiilimsi Özellikleri,” **Kaynak Sitesi**, 30.Ağustos 2013, www.turkdilbilgisi.com, (21.06.2016).

Türk Dili ve Edebiyatı, “Mübalağa (Abartma)”, **Kaynak Sitesi**, http://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/abartma.html, (13.04.2016).

Türk Dili ve Edebiyatı, “Eğretileme Söz Sanatı”, **Kaynak Sitesi**, http://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/istiare_soz_sanatlari.html, (31.05.2016).

Türkçe Davamız, “Vurgu, Cümlede Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, <http://dilimizistikbâlimizdir.blogspot.com.tr/2013/11/vurgu.html>, (09.05.2016).

Türkçe Davamız, “Vurgu”, **Kaynak Sitesi**, <http://dilimizistikbâlimizdir.blogspot.com.tr/2013/11/vurgu.html>, (21.03.2016).

Türkçe ve Edebiyat Öğretmenlerinin Kaynak Sitesi, edebiyatöğretmeni.net, “Anlatım Bozuklukları, Kelimeleri Yanlış Anlamda Kullanma”, **Kaynak Sitesi**, http://www.edebiyatogretmeni.net/anlatim_bozukluklari.htm, (17.04.2016).

Uygun, Onur, “40 Yılda Yaban Hayatının Yarısını Yok Ettik”, 02.10.2014, **National Geographic**, <http://m.nationalgeographic.com.tr/makale/kesfet/40-yilda-yaban-hayatinin-yarisini-yok-ettik/1251>, (22.04.2018).

Uzun, Mustafa, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Madde 2/2, Cilt 19, 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab>, (06.04.2018).
www.diledebiyat.net, “Boğumlama ve Boğumlama Kusurları, Gevşeklik”, **Kaynak Sitesi**, <http://www.diledebiyat.net/dil-ve-anlatim-dersi/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-konu-anlatimlari-ve-etkinlik-ornekleri/9-sinif-dil-ve-anlatim-dersi-bogumlama-konusu>, (11.05.2016).

youtube.com, **Noktalama Eksikliği**, https://m.youtube.com/watch?v=G_qHCAAdNqP8, (16.04.2016).

EKLER

EK 1: Sıkça Telaffuz Hatası Yapılan Bazı Kelimeler

Alfabe: Kelimenin üç hecesi de kısa söylenir.

Buhran: Ünlüyle başlayan bir ek aldığında “a” ünlüsü uzun söylenir.

Civar: Ünlüyle başlayan bir ek aldığında “a” ünlüsü uzun söylenir.

Defile: Bu kelimedeki hiçbir hece uzun söylenmez.

Ebedî: “î” sesi uzun söylenmelidir.

Fakir: Kelimenin iki hecesi de kısa söylenir.

Fazilet: Bu kelimenin üç hecesi de kısa söylenir.

Haram: Her iki hece de kısa okunur. Ünlü ek aldığında ikinci hece uzatılır.

Haramzade: “za” hecesi uzun diğerleri kısa okunur.

Hükûmet: “k” ince, “û” uzun telaffuz edilir.

Israr: Her iki hece de kısa söylenir. Ünlü bir ek aldığında “ra” hecesi uzatılır.

İhbar: Her iki hece de kısa söylenir. Ünlüyle başlayan bir ek aldığında “ba” ünlüsü uzun söylenir.

İkametgâh: “k” ünsüzü kalın ve “ka” hecesi uzatılır.

İkametgâh ilmühaberi: Kelimesinde “ilmühaberi”nin tamamı kısa heceyle okunur.

Laik: İki hece de kısa okunur.

Lakap: Kelimenin iki hecesi de kısa söylenir.

Meşale: Kelimeyi oluşturan üç hece de kısa söylenir.

Milat: Kelimenin ilk hecesi uzun söylenir. Kelime ek aldığında “la” hecesi uzar.

Mizah: İki hece de kısa okunur. Kelime ek aldığında ikinci hece uzar.

Resmigeçit: “mi” hecesi kısa okunur.

Sara (krizi): “sara”daki iki “a” da kısadır.

Şahane: İki “a” da uzun söylenir.

Yarın: İki hece de kısa söylenir.

Kaynak 1: Selçuk, ss. 26.

Kaynak 2: TDK, Sözlükler, Sesli Türkçe Sözlük,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_seslisozluk&view=seslisozluk,
(30.05.2016).

EK 2: Telaffuza Göre Anlamı Farklılaşan Bazı Kelimeler

Âdem/Adem: İlk hecesi uzun, ikinci hecesi kısa söylendiğinde “insan” anlamına; iki hecesi de kısa söylendiğinde “yokluk” anlamına gelir.

Al/âl: Kısa ve kalın okunduğunda kırmızı, uzun ve ince okunduğunda hile, sülale anlamına gelmektedir.

Âlâ/Ala: “a”lar uzun söylenirse “pekiyi” anlamına, kısa söylenirse “karışık renkli” anlamına gelir.

Alem/Âlem: İlk hece kısa okunduğunda bayrak, minâre, kubbe anlamına gelirken, ilk hece uzun söylendiğinde evren anlamına gelir.

Dâhi/Dahi: “a” uzun söylenirse “olağanüstü yetenekli” anlamına, kısa söylenirse “bile, de” anlamına gelir. Her iki durumda da “i” uzun söylenir.

Hâl/Hal: “a” uzun söylenirse “durum, vaziyet” anlamına, kısa söylenirse “pazar yeri” anlamına gelir.

Katil: İlk hecesi uzun, ikinci hecesi kısa söylendiğinde “öldüren kimse” anlamına; iki hecesi de kısa söylendiğinde “öldürme” anlamına gelir.

Nâkil/Nakil: İlk hecesi uzun, ikinci hecesi kısa söylendiğinde “anlatan, ileten” anlamına; iki hecesi de kısa söylendiğinde “taşımaya” anlamına gelir.

Nâr/Nar: “a” uzun söylenirse “ateş” anlamına, kısa söylenirse “meyve” anlamına gelir.

Nâzım/Nazım: İlk hecesi uzun ikinci hecesi kısa söylendiğinde düzenleyen anlamına; iki hecesi de kısa söylendiğinde “vezinli söz” anlamına gelir.

Rakip/Râkip: İki hece kısa söylendiğinde birbirine üstünlük, “a” uzun söylendiğinde yarışmacılardan her biri anlamına gelir.

Vâris/Varis: İlk hecesi uzun ikinci hecesi kısa söylendiğinde “mirasçı” anlamına; iki hecesi de kısa söylendiğinde “damar genişlemesi” anlamına gelir.

Yâd/Yad: “a” uzun söylenirse “anma” anlamına, kısa söylenirse “yabancı” anlamına gelir.

Kaynak 1: Er, TAV, ss. 142-143.

Kaynak 2: Selçuk, s. 27.

EK 3: Telaffuzla İlgili Doğru-Yanlış Tablosu

Doğru	Yanlış
Adale	Adele
Aforoz	Afarož
Aferin	Aferim
Ahtapot	Ahtopot
Alüminyum	Aliminyum
Alerji	Allerji
Amazon	Amozon
Antrenör	Antranör
Aperitif	Aparatif
Arslan	Aslan
Astsubay	Assubay
Asfalt	Asvalt
Altmış	Atmış
Bakiye	Bâkiye
Bijuteri	Bujiteri
Cambaz	Canbaz
Cansiparane	Cansiperane
Cıva	Civa
Çember	Çenber
Çipura	Çupra
Devalüasyon	Develüasyon
Dinozor	Dinazor
Direkt (doğrudan)	Direk
Doküman	Döküman
Egzoz	Egzos, eksoz
Entelektüel	Entellektüel
Erozyon	Erezyon
Espri	Espiri

Eşkâl	Eşgâl
Etiyopya	Etopya
Fantezi	Fantazi
Folklor	Folklör
Fotoğraf	Fotograf
Gazab	Gazâb
Hamal	Hammal
Herkes	Herkez
Hibe	Hîbe
Ütopya	Itopya
İddia	İddaa
İnkılap	İnkilap
İnisiyatif	İnsiyatif
Jimnastik	Jimlastik
Cip	Jip
Kaparo	Kaporo
Kapüşon	Kapşon
Kapitülasyon	Kapütülasyon
Karakter	Karekter
Karate	Karete
Karnabahar	Karnıbahar
Kirpi	Kipri
Kirpik	Kiprik
Kılavuz	Klavuz
Kondisyon	Kondüsyon
Konservatuvar	Konservatuar
Kontör	Kontür
Kupür	Gipür
Kurdele	Kurdale
Kuvöz	Küvez
Lavabo	Lavobo

Makine	Makina
Maydanoz	Maydonoz
Merhem	Melhem
Meyve	Meyva
Mizah	Mîzah
Monitör	Monütör
Menü	Mönü
Murdar	Mundar
Mütevazı	Mütevazî
Lanet	Nalet
Orijinal	Orjinal
Panorama	Panaroma
Paragraf	Parağraf
Prim	Pirim
Profesör	Profösör
Rakam	Rakkam
Rastlamak	Raslamak
Restoran	Restorant
Römork	Romork
Rötuş	Rotuş
Röportaj	Röpörtaj
Saatçi	Saatçı
Sarımsak	Sarmısak
Seyahat	Seyehat
Sezaryen	Sezaryan
Silahşor	Silahşör
Silüet	Siluet
Spiker	Sipiker
Stajyer	Stajer
Sürpriz	Süpriz
Şarj	Şarz

Şefkat	Şevkat
Şoför	Şöför
Tıraş	Tıraş
Trajedi	Tirajedi
Tuval	Tual
Unvan	Ünvan
Yalnız	Yanlız
Yeğen	Yiğen

Kaynak 1: Er, TAV, ss. 142-147.

Kaynak 2: Selçuk, ss. 29-30.

Kaynak 3: TDK, Sözlükler, Yazım Kılavuzu,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yazimkilavuzu&view=yazimkilavuzu,
(31.05.2016).

EK 4: Yabancı Kelimelere Türkçe Karşılıklar Tablosu

Yabancı Kelimeler	Türkçe Kelimeler
Absürd	Saçma, zırva, anlamsız
Adisyon	Hesap
Air conditioned	Havalandırmalı
Altını çizmek	Vurgulamak
Amblem	Belirtke
Angajman	Bağlantı
Animasyon	Canlandırma, çizgi film
Antipati	İticilik, sevimsizlik, soğukluk
Antre	Giriş
Aranje etmek	Düzenlemek
Argüman	Kanıt, delil
Background	Arka plan
Bay bay	Güle güle
Baz	Temel, taban
Bienal	Yıl aşırı
Bilboard	Duyuru tahtası, ilan tahtası
Blokaj	Tutmak, durdurmak
Branç	Kuşluk yemeği
Branş	Dal, şube, kol
Brifing almak	Bilgi almak, bilgilendirilmek
Catering	Yemek hizmeti
Çekap	Tam bakım
Çek etmek	Yoklamak, denetlemek
Çenç etmek	Değiştirmek
Defans	Savunma
Deflasyon	Durgunluk, para kısıtlaması
Dejenere olmak	Bozulmak
Deklare etmek	Açıklamak, bildirmek
Deklarasyon	Açıklama, bildirge

Demagog	Laf ebesi, lafazan
Demagoji	Laf ebeliği, lafazanlık
Demostrasyon	Gösteri
Depar	Yola çıkma, hareket, kalkış, çıkış
Depar atmak	Hızlanmak
Departman	Bölüm
Deplasman	Yabancı saha
Depresyon	Ruh çöküntüsü
Detone olmak	Perdesizleşmek, perdesi bozulmak
Devalüasyon	Değer düşürme
Distribütör	Dağıtıcı
Dizayn	Tasarım
Done	Veri
Duayen	Kıdemli, aksakal
Efor	Çaba, gayret
Ekarte etmek	Elemek
Ekipman	Takım, donanım
Ekstre	Özet, hesap özeti
Eliminasyon	Eleme
Emisyon	Sürüm
Empati	Duygudaşlık
Empoze	Dayatma
Endeks	Dizin, gösterge
Enflasyon	Para şişmesi
Entegresyon	Bütünleşme, uyum
Enstantane	Anlık görünüş
Envanter	Döküm
Ergonomi	İş bilimi
Faks	Belgegeçer
Fast food	Ayaküstü
Fiks menü	Tek liste
Faul	Hata

Fenomen	Görüngü
Fikstür	Karşılaştırma takvimi
Final	Sonuç
Finiş	Varış, bitiş
First class	Birinci sınıf
First lady	Baş hanımefendi
Fizibilite	Uygulanabilirlik
Formasyon	Bıçimleme
Forum	Söz meydanı
Full time	Tam gün
Fütürist	Gelecekçi
Jenerasyon	Kuşak, nesil
Hijyen	Sağlığa uygunluk
İnsört etmek	Eklemek, ilave etmek
Norm	İlke
Konsensus	Anlaşma
Konsantrasyon	Odaklanma
Literatür	Edebiyat
Mod	Keyif
Opsiyon	Seçenek
Örneğin	Mesela, söz gelimi, söz gelişi, örnek olarak
Paradoks	Çelişki
Prodüktivite	Verimlilik
Spiker	Sunucu
Spontane	Doğaçlama
Şehir	Kent
Trend	Eğilim
Tüm	Bütün
Ulus	Millet
Yıllar var ki	Yıllardır, çoktan

Kaynak 1: Bakiler, SD2, ss. 220-225.

Kaynak 2: Er, DH. ss. 317-324.